

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

(повне найменування вищого навчального закладу)

Навчально-науковий інститут публічного управління та адміністрування

(повне найменування інституту, назва факультету (відділення))

кафедра публічного управління та адміністрування

(повна назва кафедри (предметної, циклової комісії))

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри публічного управління та адміністрування

_____ Олександр ЄВТУШЕНКО

“ _____ ” _____ 2024 року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття ступеня вищої освіти

магістр

(ступінь вищої освіти)

на тему: **ДЕТЕРМІНАНТИ ВНУТРІШНІХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ
В УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ**

Керівник: к.с.н., доцент
Чорна Вікторія Олександрівна
(вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Рецензент: д.політ.н., професор Євтушенко
Олександр Никифорович
(посада, вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Виконав: студент VI курсу групи 637 М
Дорошенко Дмитро Анатолійович
(П.І.Б.)

Спеціальності: 281 «Публічне управління та адміністрування»
(шифр і назва спеціальності)

ОПП: «Місцеве самоврядування»

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВНУТРІШНІХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	9
1.1. Міграційні процеси: концептуальні та структурні характеристики	9
1.2. Дослідження внутрішніх міграційних процесів: вітчизняний та зарубіжний досвід... ..	22
1.3. Методологічні підходи та методики дослідження міграційних процесів.....	27
Висновки до першого розділу.....	36
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ЇХ ВПЛИВУ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ	38
2.1. Загальна характеристика міграційних процесів: внутрішній і зовнішній вектори.....	38
2.2. Впливу міграційних процесів на соціально-економічний розвиток.....	48
2.3. Регулювання міграційних процесів у контексті забезпечення соціально- економічного розвитку країни	53
Висновки до другого розділу	68
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ ВНУТРІШНІХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	70
3.1. Стратегічні пріоритети регулювання внутрішніх міграційних процесів	70
3.2. Механізми регулювання внутрішніх міграційних процесів.....	86
Висновки до третього розділу.....	100
ВИСНОВКИ	102
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	105
ДОДАТКИ.....	109

ВСТУП

Міграційні процеси сучасності виступають ключовим об'єктом досліджень через їхній значний вплив на економічний розвиток країн, особливості державотворення, рівень життя та освіти населення, добробут суспільства та стабільність країн у цілому. Глобалізація зробила можливим та значно спростила не лише міжнародну співпрацю, а й процеси переміщення людей, незалежно від їхнього місця перебування.

До початку повномасштабної військової агресії Російської Федерації вивчення міграційних тенденцій та визначення причин міграції громадян України було необхідним для впровадження превентивних заходів, спрямованих на пом'якшення негативних наслідків та максимальне використання позитивних результатів міграційних процесів.

Міграція на сучасному етапі розвитку України перетворилася на важливий соціально-економічний фактор. Висока міграційна активність населення суттєво впливає на скорочення інтелектуально-кадрового та людського потенціалу країни, водночас сприяючи підвищенню рівня добробуту, забезпеченню зайнятості та формуванню значного інвестиційного ресурсу для економічного розвитку. Міграційні процеси посилюють соціально-демографічні дисбаланси та створюють загрози для економічної й національної безпеки, оскільки країна втрачає ресурси, необхідні для економічного відтворення.

Такі умови зумовлюють потребу в розробці нових підходів до державного регулювання міграційних процесів. Основна мета — мінімізувати ризики та загрози міграції, а також забезпечити її позитивний вплив на соціально-економічний розвиток держави. Це можливо за умови впорядкованості, безпеки та ефективного управління міграцією, що відповідає принципам, закріпленим у Глобальному договорі ООН про безпечну, впорядковану та регульовану міграцію.

Зазначені обставини підтверджують актуальність дослідження міграційних процесів та необхідність розробки ефективних механізмів державного регулювання з урахуванням їх впливу на соціально-економічний

розвиток країни. Це дозволить забезпечити позитивні наслідки як для суспільства, так і для держави та її економіки.

У вітчизняній та зарубіжній науці питання міграції як явища та процесу досліджували такі науковці, як М. Біль, М. Бенсон, Дж. Бергман, Дж. Блохер, М. Вайнманн, П. Вікрамасекара, К. Вінке, Г. Герасименко, М. Гервер, Р. Гофман, В. Кабай, О. Кремень, Е. Лібанова, І. Майданік, О. Овчиннікова, О. Позняк, І. Прибиткова, К. Рейлі, У. Садова, Х. де Хаас, К. Ханке, Д. Хьюз, К. Шиманська та інші.

Проблематику державного управління міграційними процесами досліджували В. Белевцева, Н. Бортник, С. Вовканич, О. Гречко, Е. Лі, О. Малиновська, І. Марков, Д. Масей, І. Мельник, Е. Равенштейн, О. Риндзак, О. Слободян, А. Супруновський, В. Тоблер, Л. Філіпчук, В. Циватий та інші.

Аспекти впливу міграції на соціально-економічний розвиток досліджували М. Барна, Т. Васильців, В. Геєць, О. Гладун, О. Грішнова, У. Іванюк, В. Ковальчук, Р. Лупак, Т. Мельник, О. Мульська, С. Пирожков, М. Романюк, С. Семів, І. Свидрук, Г. Смалійчук, Ю. Цевух, С. Швець, Б. Юськів та інші.

Незважаючи на значну увагу науковців до проблематики міграції, потребує подальшого розвитку методологія аналізу міграційних процесів у контексті їх впливу на соціально-економічний розвиток держави. На основі такого аналізу необхідно обґрунтувати пріоритети та визначити дієві механізми і заходи державного регулювання міграційних процесів, що особливо актуально в умовах динамічних змін внутрішнього та зовнішнього середовища України та ключових країн-реципієнтів українських мігрантів.

Метою роботи є розробка теоретико-методологічних основ та формування рекомендацій для підвищення ефективності державного регулювання міграційних процесів.

Досягнення поставленої мети зумовило вирішення таких завдань:

- поглибити концептуальне розуміння міграційних процесів;
- дослідити внутрішніх міграційних процесів: вітчизняний та зарубіжний досвід;

- сформувати базисні засади державного регулювання міграційних процесів, узагальнити його моделі та методи у контексті забезпечення сталого розвитку національної економіки;

- обґрунтувати методологічні підходи та методики дослідження міграційних процесів;

- проаналізувати регулювання міграційні процеси у контексті соціально-економічного розвитку;

- охарактеризувати стратегічні пріоритети державного регулювання міграційних процесів;

- сформувати механізм регулювання міграційних процесів.

Предмет дослідження: основні причини внутрішніх міграційних процесів в Україні на сучасному етапі.

Об'єкт дослідження: внутрішні міграційні процеси України на сучасному етапі.

Для досягнення мети та виконання завдань дослідження застосовано комплекс методів наукового дослідження, а саме: теоретичних – вивчення, аналіз і узагальнення наукової літератури, навчальних та методичних видань з досліджуваної проблеми, синтез; порівняння та узагальнення даних; метод моделювання – використано для уточнення типології міграційних процесів та розробки інституційно-правового механізму державного регулювання цих процесів; методи аналізу та синтезу – застосовано для характеристики міграційних процесів та виявлення специфіки їх державного регулювання; метод структурно-логічного аналізу – використано для розробки методичних підходів до аналізу міграційних процесів та визначення їх взаємовпливу із соціально-економічним розвитком; методи групування та систематизації – використано для визначення механізмів і методів державного регулювання міграційних процесів, а також для виявлення факторів, що впливають на їх формування та перебіг.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному підході спрямованому на вдосконалення теоретико-методичних підходів та обґрунтування ефективних методів і моделей для державного регулювання міграційних процесів.

Теоретична значущість дослідження полягає в розробці та обґрунтуванні комплексу практичних рекомендацій щодо причин внутрішніх міграційних процесів в Україні на сучасному етапі.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці рекомендацій щодо причин внутрішніх міграційних процесів в Україні на сучасному етапі. Впровадження розроблених рекомендацій міграційних процесів в Україні на сучасному етапі, зниженню їх соціальних ризиків та покращенню якості життя. У навчальному процесі для підготовки лекційного матеріалу з дисциплін «Місцеве самоврядування», «Управління персоналом на державній службі», «Управління персоналом на державній службі» й ін.

Апробація результатів. була здійснена в такій конференції:

- Могилянські читання – 2024 : Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні : глобальний, національний та регіональний аспекти : 6–10 листоп. 2024 р., м. Миколаїв, на тему «Міграційна політика в контексті розвитку наукових теорій міграції».

Особистий внесок. Кваліфікаційна робота є самостійним завершеним дослідженням. Визначені та обґрунтовані в кваліфікаційній роботі наукові положення, висновки та пропозиції, одержані практичні результати є особистим внеском магістранта.

Структура й обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, які об'єднують шістьма підрозділами, висновків, списку використаних джерел та додатками. Загальний обсяг роботи складає 122 сторінки. Список використаних джерел налічує 101 найменувань. Робота містить 7 таблиць, 9 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВНУТРІШНІХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

1.1. Міграційні процеси: концептуальні та структурні характеристики

Міграційні процеси в умовах сучасної глобалізації та зростання мобільності населення є важливим об'єктом наукових і прикладних досліджень, що потребує належного теоретико-методичного забезпечення. Швидкі зміни та нестабільність сучасного середовища зумовлюють необхідність перегляду існуючих підходів до державного регулювання міграційних процесів із урахуванням їхнього впливу на соціально-економічний розвиток на різних рівнях територіальної організації.

Поняття «міграційний процес» є базовим у міграціології — науці, яка активно формується як міждисциплінарна галузь знань про кількісні та якісні характеристики міграції та пов'язані з нею явища [12, с. 9]. Термін «міграціологія» все частіше використовується в наукових роботах українських [18, с. 49; 8, с. 34] та російських [38] учених із тенденціями до поглиблення його політико-правового аспекту [48, с.34]. У міжнародній науковій спільноті частіше застосовується термін «migration studies», який розглядається як міждисциплінарний напрям досліджень, що охоплює антропологію, історію доколоніального періоду («prehistory»), історію, економіку, право, соціологію та дослідження постколоніального періоду [42].

Етимологія поняття «міграційний процес» має такі витoki [45]:

«Міграція» походить від латинського «migrare» (дієслово) та «migrat» (іменник), що означає «переміщуватися» або «зрушуватися». Використання цього терміна почалося на початку XVII століття.

«Процес» походить від латинського «procedere» (дієслово) та «processus» (іменник), а також від старофранцузького «proces», що означає «рух уперед» або «послідовність дій». У науковій лексиці це слово почало активно вживатися з кінця XIX століття.

Таким чином, міграційний процес можна трактувати як послідовність

змін, пов'язаних із переміщенням людей у просторі та часі, що підпорядковується певним закономірностям і має значний вплив на соціально-економічний розвиток суспільства. Сучасні умови вимагають створення ефективних механізмів регулювання міграції, щоб мінімізувати ризики та забезпечити її позитивний вплив на розвиток держави та її економіки.

Розвиток людства, поява та активізація процесів переселення населення зумовили зміну характеру міграційних процесів та способу їх сприйняття. У первісному суспільстві міграція була обмеженою як за масштабом, так і за відстанню. Основними причинами переселень були пошук безпечного місця для проживання та джерел їжі, а також кліматичні зміни. На етапі мисливсько-збиральницького суспільства міграційна активність набувала форми кочівництва, що сприяло розширенню географії переміщень. Водночас, відсутність інфраструктури для пересування та обмежене уявлення про навколишній світ значно стримували ці процеси.

Важливим проривом у розвитку міграції стало винайдення колеса та період Великих географічних відкриттів. В цей час, що припадає на період аграрного суспільства, почали формуватися міграційні процеси в їхньому сучасному розумінні. Основну роль відігравала колонізація, яка спричинила масове переселення населення з Європи до Америки, Азії, Африки та Океанії.

Індустріальне суспільство ознаменувалося одними з найбільш помітних змін у міграційних процесах. Промислова революція активізувала трудову міграцію, оскільки зростала потреба в робочій силі для промислових центрів та нових підприємств. Країни, такі як США, Канада та Австралія, почали активно залучати мігрантів для забезпечення економічного розвитку. Водночас активізувалися процеси урбанізації, що сприяло збільшенню внутрішньої міграції та формуванню міжнародного освітнього простору.

У сучасному постіндустріальному суспільстві, що розвивається на перетині глобалізації та локалізації, міграційні процеси набувають нового характеру. З'являються віртуальні форми міграції, а свобода пересування та право на міграцію закріплюються на міжнародному рівні. Люди все частіше переміщуються з метою роботи, навчання або покращення умов життя, що

сприймається як об'єктивна необхідність, базове право та природний процес.

Зміна характеру та сприйняття міграційних процесів супроводжувалася розвитком відповідних теорій, які є важливими для розуміння причин, закономірностей та наслідків міграції. Ці теорії лягли в основу наукового підходу до обґрунтування механізмів державного регулювання міграції. У науковій літературі можна виділити кілька підходів до класифікації міграційних теорій:

Теорії, що пояснюють причини міграції на рівні особистості, та теорії, що обґрунтовують механізми міграції на рівні держав та в глобальних масштабах [25, с.145].

Теорії, які досліджують причини міграції, та теорії, що визначають закономірності саморозвитку міграційних процесів [4, с. 5-13].

Таким чином, міграційні процеси пройшли тривалий еволюційний шлях від обмежених переміщень у первісному суспільстві до сучасних глобальних потоків населення. Їхній характер та значення змінювалися залежно від історичного періоду, технологічних досягнень та соціально-економічних умов. Сьогодні вони сприймаються як невід'ємна частина людського розвитку, що потребує системного підходу до їх державного регулювання та управління.

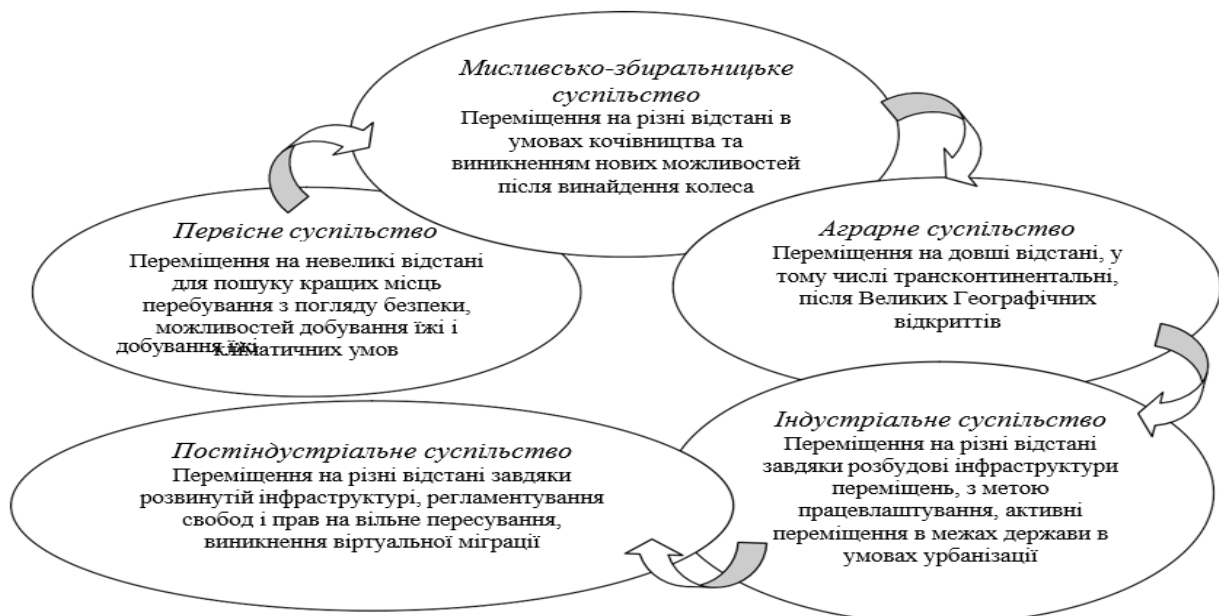

Рис. 1.1. Історичний зріз аналізу практики та сприйняття міграційних процесів [8]

Застосування теоретичних підходів для обґрунтування державного регулювання міграційних процесів залежить від ракурсу дослідження. Відомий сучасний міграціолог Х. де Хаас зазначає, що міграційні теорії можуть по-різному інтерпретувати природу міграції залежно від аналітичного виміру [21, с. 4]:

За рівнем аналізу – макро-, мезо- та мікрорівень. Наприклад, неомарксистська парадигма виправдовує трудову міграцію через експлуататорські підходи, що суперечить сучасним гуманістичним цінностям на макро- та мезорівнях. Однак на мікрорівні ці процеси можуть сприйматися як раціональні рішення, особливо для домогосподарств, які прагнуть покращити рівень життя.

За контекстом аналізу – географічний, регіональний, національний. Для прикладу, функціональні неокласичні теорії краще пояснюють безперешкодну міграцію в розвинених країнах, тоді як історико-структурні підходи є більш доречними для виявлення причин міграцій у країнах, що розвиваються, або в регіонах із репресіями та масовими дискримінаціями.

За соціальним об'єктом аналізу – враховуються етнічна чи класова приналежність, професійна діяльність, рівень освіти, добробут, релігійні погляди тощо. Зокрема, неокласичні теорії найкраще підходять для пояснення міграційних процесів серед висококваліфікованих фахівців, тоді як неомарксистські підходи частіше використовуються для аналізу міграції робітників із низькою кваліфікацією або взагалі без неї.

За часовим виміром – пояснення причин міграції, її динаміки та наслідків залежить від умов певного історичного періоду та управлінських заходів, спрямованих на її регулювання. У різні періоди можуть змінюватися як характер міграційних потоків, так і методи державного управління ними.

За дослідницькими завданнями та науковою дисципліною – міграційні процеси можуть бути об'єктом досліджень у таких галузях, як економіка, демографія, політологія, державне управління, історія, соціологія, психологія та культурологія. Одне і те ж міграційне явище може бути по-різному

інтерпретоване залежно від дисциплінарного підходу, що впливає на вибір теоретичних положень і розвиток методологічних інструментів для його аналізу [25, с. 145].

Отже, міграційні процеси мають специфічні характеристики, які залежать від інституційного середовища, просторових умов та соціальних ознак. Це вимагає поглиблення теоретико-методичних основ їх аналізу. Додатково, вибір предмета дослідження визначає пріоритети аналізу та специфіку обраної проблематики.

Дане дослідження спрямоване на аналіз міграційних процесів у контексті їхнього впливу на соціально-економічний розвиток. У рамках цієї тематики актуальним є використання положень наступних міграційних теорій:

Неокласична економічна теорія акцентує увагу на взаємозв'язку між економічними мотивами та міграційними процесами. На мікрорівні ця теорія розглядає міграцію як своєрідну "інвестиційну стратегію" індивіда, який прагне підвищити свої доходи шляхом трудової міграції. На макрорівні вона передбачає можливість регулювання міграційних потоків за допомогою інструментів економічної політики, таких як зміна рівня заробітної плати та інших економічних стимулів [85].

Теорія міграційних систем пояснює закономірності формування міграційних каналів та мереж, які надалі перетворюються на повноцінні системи. У рамках різних міграційних систем формується унікальний соціально-трудоий, фінансово-економічний, освітній, культурний та інформаційний простір. Міграційні процеси в таких системах мають свої особливості. Інтенсифікація міграції сприяє створенню стійких систем, що базуються на існуючих каналах та мережах мігрантів.

Теорія push-pull факторів дозволяє досліджувати причини та наслідки міграційних процесів. Ця теорія визначає "відштовхувальні" фактори (push) у країнах походження та "привабливі" фактори (pull) у країнах призначення, що спонукають людей змінювати місце проживання. Дана теорія є ключовою для досліджень, пов'язаних із забезпеченням соціально-економічного розвитку через аналіз рушійних сил міграції.

Зростання актуальності дослідження міграційних процесів сприяло формуванню різних напрямків їх аналізу. В сучасній українській науці міграціології ці напрями охоплюють суміжні галузі знань, зокрема економіку, соціологію, право та державне управління.

Особливу увагу приділено наслідковому предметному напрямку, який досліджує вплив міграційних процесів на соціально-економічну сферу. У рамках цього напрямку вивчається вплив міграції на господарську діяльність, умови життя населення, соціальний добробут та інші аспекти життєдіяльності суспільства. Для забезпечення комплексного підходу до вивчення міграційних процесів у контексті соціально-економічного розвитку країни доцільно розглянути основні теоретичні підходи до визначення їхньої сутності та структурних характеристик.

Таблиця 1.1

Предметні напрями аналізування міграційних процесів [24; 65; 69; 84; 91]

Предметні напрями	Вітчизняні автори
Структурний	Характеристики міграційних процесів – комплексні (Е. Лібанова), часові (І. Майданік)
Причинний	Вплив на міграційні процеси глобалізації й інтеграції (О. Позняк, О. Риндзак), геоекономічних трансформацій (К. Шиманська), трансформації ринків праці (У. Садова), міжтериторіальної асиметрії (О. Корнієнко)
Наслідковий	Вплив міграційних процесів на різні сфери – соціально-економічну (Т. Мельник, К. Величко, Л. Носач, Ю. Курунова), працересурсну (З. Кобеля, Г. Смалійчук), освітню (М. Романюк), політичну (С. Швець)
Безпековий	Тісний взаємозв'язок міграційних процесів з рівнем соціальної та економічної безпеки (О. Сидорчук)
Соціальний	Особливості міграційних процесів для окремих соціальних груп (Г. Герасименко, О. Мульська)
Управлінський	Міграційні процеси як об'єкт регулювання, функція державної політики (А. Шевцов, О. Малиновська)

Аналіз наукових джерел з цієї теми дозволяє зробити висновок, що, попри часте використання терміна «міграційний процес», його зміст зазвичай залишається неконкретизованим. У більшості досліджень цей термін

застосовується як загальнозрозумілий та очевидний, що не завжди є коректним. Проте деякі автори все ж пропонують конкретні визначення міграційних процесів, акцентуючи увагу на їхніх ключових особливостях:

Міграційні процеси — це динамічний перебіг міграції як явища, який передбачає наявність певних етапів, стадій та періодів і здатен впливати на інші соціальні та економічні процеси [95].

Міграційні процеси визначаються подіями та соціальними взаємодіями, що виникають у процесі територіальних переміщень населення [74, с. 49; 53].

Ці визначення підкреслюють, що поняття «міграційний процес» відрізняється від терміна «міграція». Міграція розглядається як явище, тоді як міграційний процес — це сукупність взаємопов'язаних подій та дій, що формують послідовний ланцюг подій. При використанні в називному відмінку терміна «міграція» зазвичай мається на увазі явище, тоді як термін «міграції» акцентує увагу на складному процесі, який охоплює рух, переміщення та перерозподіл людських ресурсів між країнами.

Таким чином, міграційний процес зосереджується на прикладних аспектах переміщення населення, а також на аналізі причин і наслідків таких переміщень на кожному з його етапів.

Для більш повного розуміння міграційних процесів доцільно розрізнити їх за інституційними рівнями:

Міграційні процеси на індивідуальному рівні

Це послідовність дій та подій, які супроводжують кожного мігранта. Вони охоплюють:

Етап формування потенціалу міграції: Збір інформації про можливості переміщення, вивчення досвіду інших осіб, взаємодія з посередниками на ринку міграційних послуг.

Етап переміщення: Визначення цілей міграції, вибір правового статусу мігранта, прийняття рішення щодо методів адаптації в нових умовах та визначення подальших дій (наприклад, повернення додому або постійне проживання у приймаючій країні).

Події на індивідуальному рівні включають:

Соціальні контакти, що виникають у процесі підготовки до міграції або під час переміщення.

Реакції самого мігранта та його родини на зміну місця проживання, які можуть мати як позитивний, так і негативний характер (емоційна адаптація, культурний шок тощо) [44].

На цьому рівні міграційні процеси розглядаються як масові переміщення населення, що мають свої характеристики, такі як динаміка, вектор, географічне охоплення та мета міграції. Основними діями та подіями на рівні суспільства є:

Дії — це ініціювання, спрямування та контроль міграційних потоків, розробка та імплементація державної політики міграції, створення міграційних інституцій [45].

Події — це зміни у соціально-економічному середовищі, пов'язані з міграцією (наприклад, демографічні зрушення, зміни в ринку праці, соціальна напруга в приймаючих країнах, інтеграція мігрантів у суспільство) [45].

Таким чином, міграційні процеси на рівні суспільства формують міграційний профіль країни та впливають на її рівень мобільності. Рівень мобільності суспільства визначається не лише кількістю мігрантів, а й швидкістю та масштабами змін, що відбуваються внаслідок міграційних переміщень.

Отже, міграційні процеси — це не просто явище, а послідовність дій та подій, які охоплюють індивідуальний та суспільний рівні. Вони мають системний характер, що дозволяє відстежувати та аналізувати їхній вплив на економічний, соціальний та демографічний розвиток суспільства. Залежно від рівня аналізу (індивідуальний чи суспільний), ці процеси можуть відображати дії окремих мігрантів або колективну динаміку переміщення населення. Це визначає важливість точного трактування терміна «міграційний процес» та необхідність його конкретизації у наукових дослідженнях [54].

Таблиця 1.2

Діяльно-подієва специфіка міграційних процесів на різних інституційних рівнях [95, с. 27]

Особа-мігрант	Суспільство (держава, регіон, громада)
Дії	
Збір інформації (умови проживання, праці, навчання, рівень життя, цінності, мова, політика приймаючого суспільства) Вивчення досвіду інших осіб Вивчення можливостей переміщень з залученням посередників на ринку міграційних послуг Переміщення Адаптація, інтеграція	Концепція регулювання – ступінь та способи втручання держави у міграційні процеси Стратегія регулювання – залучення, протидії втрат, перерозподілу Тактика регулювання – стимулювання, стримування, заборона (постійно, ситуативно) Заходи – повернення, покращення внутрішніх умов, збереження тенденцій, інтеграції тощо
Події	
Нові соціальні контакти Соціетальні розриви з суспільством походження Дистантні сім'ї Зміни особистісного потенціалу (трудового, інтелектуального), соціального і правового статусу Зміни рівня та якості життя	Зміни соціально-демографічного потенціалу, вплив на ринок праці і соціальну сферу Зміни людського розвитку з урахуванням міграційних процесів Зміни економічного розвитку з урахуванням міграційних процесів

Отже, міграційні процеси є багатогранним явищем, яке охоплює всі дії та події, пов'язані з формуванням потенціалу міграції та самим процесом переміщення людей. У зв'язку з цим для вивчення міграційних процесів доцільно застосовувати різні наукові підходи:

Етапний підхід (базовий підхід) — полягає у поділі міграційного процесу на окремі стадії (етапи, цикли), що мають спільні риси (події, дії) та відображають послідовність його перебігу. Існує кілька варіантів класифікації стадій міграційного процесу:

За класифікацією Міжнародної організації з міграції (МОМ): етапи виїзду (еміграції), транзиту (через одну або кілька країн), в'їзду (імміграції) та повернення [219, с. 138].

За підходом Л. Рибаківського: вихідна, основна та завершальна стадії міграційного процесу [179, с. 28].

За класифікацією С. Западнюка: початкова стадія (формування міграційної готовності та мобільності), основна стадія (переселення) та завершальна стадія (адаптація та облаштування мігранта на новому місці) [53].

За підходом Ю. Римаренка: стадії вибуття, прибуття, інтеграції, адаптації

та натуралізації мігрантів [55, с. 69].

Функціональний підхід — передбачає вивчення змін, які відбуваються внаслідок міграційних переміщень. Зміни можуть стосуватися як самого мігранта (його соціальний статус, рівень доходу, умови життя), так і суспільства (демографічні зрушення, вплив на ринок праці, зміни в соціокультурному середовищі). У цьому контексті також аналізуються події та фактори, які спричиняють такі зміни. Цей підхід дозволяє оцінити як індивідуальні, так і колективні наслідки міграції.

Управлінський підхід (комплексний підхід) — орієнтований на дослідження можливостей регулювання міграційних процесів із врахуванням їхніх основних характеристик. До уваги беруться причини, етапи та наслідки міграції з метою розробки механізмів державного регулювання та управління міграційними потоками. Управлінський підхід спрямований на пошук ефективних інструментів для контролю, координації та корекції міграційних процесів, враховуючи як національний, так і міжнародний контекст.

Таким чином, міграційні процеси — це складне соціально-економічне явище, яке можна досліджувати за допомогою різних підходів. Етапний підхід дає змогу розглядати міграцію як послідовний процес, що включає кілька стадій. Функціональний підхід дозволяє оцінити зміни та наслідки, які відбуваються під впливом міграції, як на рівні окремої особи, так і суспільства в цілому. Управлінський підхід спрямований на розробку інструментів і механізмів для ефективного управління та регулювання міграційних потоків. Застосування цих підходів у комплексі дає змогу глибше зрозуміти суть міграційних процесів та забезпечити ефективну політику їх регулювання [1].

Використання комплексного управлінського підходу для дослідження міграційних процесів вимагає врахування їх основних характеристик, серед яких можна виокремити такі:

Структура міграційного процесу, яка визначається його етапами (перебіг, хід процесу).

Структура міграційного процесу, яка залежить від особливостей мігранта та його домогосподарства, таких як вік, стать, рівень освіти, кваліфікація, досвід,

розмір домогосподарства, рівень добробуту та інші фактори.

Правова визначеність міграційного процесу, що включає категорії мігрантів, такі як легальний мігрант (робочий, студент, особа з правом постійного проживання тощо), біженець, шукач притулку, внутрішньо переміщена особа, нелегальний мігрант, репатріант тощо.

Обсяги переміщень у рамках міграційного процесу (кількість мігрантів, міграційний потік).

Динаміка та інтенсивність міграційного процесу, що визначають етапи функціонування міграційних систем, а саме: їхнє формування, розвиток, стабілізацію та занепад. Час та періодичність міграційного процесу, які можуть бути безперервними або поодинокими.

Вектор міграційного процесу (внутрішній, зовнішній, виїзний, транзитний, в'їзний, повернення), а також географія міграції (відстань переміщення).

Територіальні суб'єкти міграційного процесу, серед яких країна/регіон виїзду (донор), країна/регіон прибуття (реципієнт), країна/регіон транзиту, приймаюче суспільство (реципієнт) та суспільство походження (донор).

Мета міграційного процесу, яка може бути різною: трудова, освітня, політична, релігійна, культурна, рекреаційна тощо[8, с. 69].

Факторна площина міграційного процесу, що включає економічні, політичні, соціальні, релігійні, природно-кліматичні, екологічні, ціннісні та інші фактори, а також кумулятивний ефект (вплив прикладів інших осіб).

Наслідки міграційного процесу, серед яких соціально-економічні, демографічні, безпекові, інтеграційні, політичні тощо.

Стан міграційного процесу, який може бути потенційним або реалізованим, причому реалізований процес може мати різні стадії: розвиваючийся, стагнуючий, занепадаючий, відроджуваний ринковими впливами, реанімований управлінськими впливами.

Регульованість міграційного процесу, яка може бути різною: регульований, нерегульований або дерегульований.

Ці характеристики дозволяють вивчати міграційні процеси з різних

аспектів, а також розробляти ефективні стратегії та інструменти для їх регулювання.

Зростаюча динаміка та інтенсивність міграційних процесів, а також їх спільні риси за різними характеристиками (зазвичай вектором, географією, метою та факторною площиною), призводять до виділення міграційних хвиль або великих соціальних хвиль, які відображають «розвиток міграційних процесів» [61, с. 72]. До подій Революції Гідності в Україні фахівці виділяли чотири основні міграційні хвилі: перша – з 70-х років XIX століття до початку Першої світової війни, коли основними напрямками були США, Бразилія, Канада, Сибір, Австралія, Нова Зеландія, а причинами міграції були бідність та пригнобленість; друга хвиля охоплювала період з 1917 по 1939 роки і включала Польщу, Чехословаччину, Австрію, Румунію, Болгарію, Німеччину, Францію, США, Канаду, причини – репресії, голод; третя хвиля, що припала на період Другої світової війни та повоєнний час, охоплювала Німеччину, Канаду, США, Великобританію, Австралію, Бразилію, Аргентину, Францію, а причинами стали спротив, депортації; четверта хвиля тривала з 90-х років XX століття до 2014 року і включала країни ЄС, Росію та США, де основними причинами міграції були економічні фактори, зокрема «заробітчанство» [71, с. 19].

Наразі виділяється нова хвиля міграції, що спрямована в країни ЄС, США та Росію, для якої основними причинами залишаються економічні фактори, але до них додаються й освітні, що змінює характер міграції, роблячи її більш інтелектуалізованою та орієнтованою на більш тривалі періоди часу, на відміну від сезонної міграції, яка була характерною для четвертої хвилі.

У сучасному глобалізованому світі односторонні міграційні процеси залишаються поширеними. Вони можуть включати повний цикл адаптації, інтеграції, натуралізації та асиміляції мігранта або ж зберігати різницю в статусі громадянства. Залежно від підходу до державного регулювання міграційних процесів (див. табл. 1.2), уряд приймаючої країни може обирати політику натуралізації, що передбачає або боротьбу з нелегальною міграцією, або поступовий процес адаптації та інтеграції мігрантів у суспільство (рис. 1.3).

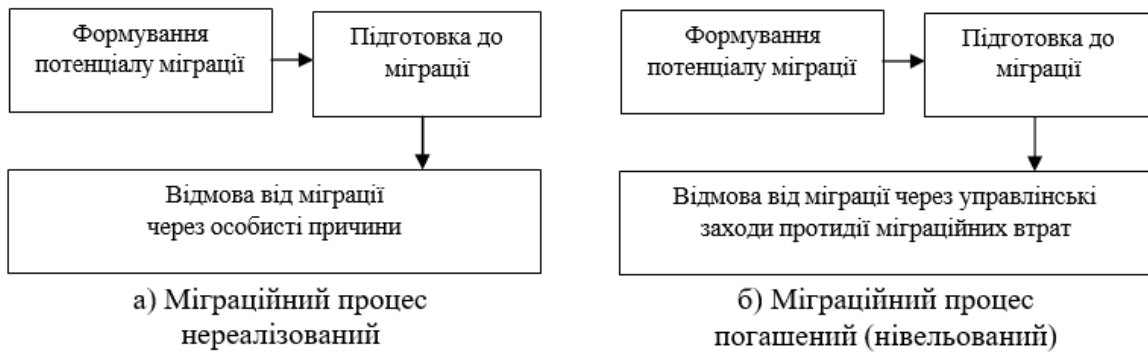

Рис. 1.2. Типові схеми нереалізованого і погашеного міграційного процесу [71, с. 19]

Таким чином, міграційні процеси є ключовим поняттям у міграціології, і їх вивчення потребує комплексного підходу. Однією з важливих характеристик міграційних процесів є їх структура, що визначається етапами. Перебіг міграційних процесів безпосередньо впливає на їх наслідки, які необхідно оцінювати як на індивідуальному рівні, так і на рівні держави, регіону чи поселення. Оскільки міграційні процеси є динамічною категорією, їх слід аналізувати з огляду на їхнє формування та розвиток. Це дозволить визначити пріоритети для ефективної політики їх регулювання з урахуванням соціально-економічних умов.

1.2 Дослідження внутрішніх міграційних процесів: вітчизняний та зарубіжний досвід

Міграція, як явище переміщення населення, займає важливе місце в соціально-економічному житті будь-якої країни. Особливої уваги заслуговує внутрішня міграція, яка передбачає переміщення людей між різними регіонами однієї держави. Вона є важливим механізмом адаптації до змінюваних економічних, соціальних і політичних умов, а також впливає на формування соціальної мобільності та економічного розвитку. Вивчення внутрішніх міграційних процесів вимагає комплексного підходу та врахування як вітчизняного, так і зарубіжного досвіду, оскільки він дозволяє глибше зрозуміти характер міграційних рухів та ефективність політики їх регулювання.

В Україні внутрішні міграційні процеси мають довгу та складну історію, особливо у зв'язку з історичними, політичними та економічними змінами. Протягом ХХ століття внутрішні міграції в Україні значною мірою були зумовлені різними соціальними та економічними процесами, такими як індустріалізація, урбанізація та колективізація. Великі потоки мігрантів у другій половині ХХ століття направлялися з сільських територій у міста в пошуках кращих умов життя та роботи. За даними Державної служби статистики України, протягом 2000-х років відбувалася тенденція до міграції населення з малих населених пунктів до великих міст, зокрема Києва, Харкова, Дніпропетровська, Одеси [65].

Однією з головних причин внутрішньої міграції в Україні є економічні фактори, зокрема пошук роботи. Міграція в межах країни обумовлена відсутністю належних економічних умов у сільських регіонах і можливістю знайти роботу у великих промислових і адміністративних центрах. Крім того, в останні десятиліття спостерігається тенденція до міграції молоді для отримання освіти в університетах, що також стимулює міграційні потоки з регіонів в освітні центри.

Особливо важливим фактором є внутрішня міграція, зумовлена політичними та соціальними факторами. Після Революції Гідності 2014 року та анексії Криму, внутрішня міграція в Україні отримала новий імпульс, оскільки сотні тисяч людей були змушені покинути окуповані території, а також райони, що постраждали від військових дій. Це призвело до нових потоків мігрантів у західні та центральні регіони країни [58, с. 293] .

Регулювання внутрішніх міграційних процесів, є основою для забезпечення належного управління міграцією, створення ефективних умов для адаптації мігрантів, а також для оптимізації економічних і соціальних результатів від таких переміщень. Нормативно-правові акти визначають права і обов'язки осіб, які переміщуються, а також умови, які необхідно дотримуватися під час їх переселення. В Україні, як і в інших країнах, нормативна база внутрішніх міграційних процесів повинна враховувати специфіку соціально-

економічного розвитку, географічні та демографічні умови.

В Україні нормативно-правове регулювання внутрішніх міграційних процесів здійснюється через низку законів та підзаконних актів. Одним із основних документів є Конституція України, яка забезпечує свободу пересування та вибору місця проживання (стаття 33). Конституційне право на свободу пересування є базовим, і саме на його основі формується внутрішня міграція громадян країни [74, с. 219].

Серед важливих нормативно-правових актів, що визначають порядок переміщення осіб по території України, є:

Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» (2001). Цей закон регулює питання, пов'язані з реєстрацією місця проживання, виїздом і приїздом громадян в інші населені пункти, а також умови для внутрішніх мігрантів, які бажають змінити своє місце проживання [80].

Закон України «Про правовий статус внутрішньо переміщених осіб» (2014). Цей закон був прийнятий після початку військового конфлікту в Україні і передбачає забезпечення прав осіб, які були змушені залишити свої домівки через бойові дії або окупацію певних територій [80].

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку обліку внутрішньо переміщених осіб» (2014). Цей акт визначає порядок обліку внутрішньо переміщених осіб та їх забезпечення житлом, соціальними пільгами та іншими ресурсами [80].

Закон України «Про зайнятість населення» (2013). Він встановлює порядок працевлаштування, включаючи внутрішніх мігрантів, і регулює питання з пошуком роботи для осіб, які переміщуються з одних регіонів в інші [80].

Внутрішні міграційні процеси в Україні також регулюються через систему місцевих органів влади, які здійснюють контроль за реєстрацією переміщених осіб, надають їм допомогу в інтеграції до нового місця проживання та створюють умови для соціальної адаптації.

Зарубіжний досвід у сфері регулювання внутрішніх міграційних процесів надає корисні приклади законодавчих і нормативних актів, спрямованих на

оптимізацію внутрішніх міграцій. У різних країнах підходи до регулювання цих процесів можуть істотно відрізнятись в залежності від соціально-економічної ситуації та потреб ринку праці.

У Сполучених Штатах внутрішня міграція регулюється на федеральному та місцевому рівнях. Одним із основних принципів є забезпечення свободи пересування громадян між штатами, що визначено Конституцією США. Уряд США не вводить обмежень на внутрішню міграцію, однак для забезпечення інтеграції мігрантів на новому місці проживання розроблені різні програми підтримки, зокрема у сфері працевлаштування та освіти [40].

У країнах ЄС внутрішня міграція також регулюється через вільне пересування осіб в межах Союзу. Єдине законодавство ЄС забезпечує право кожного громадянина переміщатися та оселятися в будь-якому з держав-членів. Однак кожна країна може мати специфічні вимоги щодо реєстрації осіб, які приїжджають для постійного проживання або тимчасових перебувань, а також щодо податкових зобов'язань і соціальних гарантій для внутрішніх мігрантів.

У Канаді внутрішні міграційні процеси регулюються на рівні провінцій, оскільки кожна з них має значну автономію у питаннях соціального забезпечення та зайнятості. Федеральний уряд, у свою чергу, підтримує внутрішню мобільність через програми, що фінансують переселення в менш населені регіони або підтримку сільських і віддалених районів [87].

У Великобританії питання внутрішньої міграції також регулюються через систему реєстрації місця проживання та працевлаштування. Внутрішні мігранти можуть вільно переміщатися між регіонами, однак для інтеграції в нові місця проживання є різні програми з надання житла та соціальних послуг [99].

У порівнянні з багатьма іншими країнами, в Україні нормативна база для внутрішньої міграції поки що має певні недоліки, зокрема в аспекті соціальної підтримки осіб, що переміщуються з одного регіону до іншого. Однією з основних проблем є недостатнє фінансування програм інтеграції внутрішньо переміщених осіб, а також відсутність достатнього рівня адаптаційних програм для осіб, що змінюють місце проживання з економічних або інших причин.

Водночас зарубіжний досвід, зокрема в країнах ЄС та Канаді, демонструє

більш системний підхід до регулювання внутрішньої міграції, що включає комплексні програми соціальної підтримки, працевлаштування та інтеграції для мігрантів. В Україні необхідно удосконалити ці механізми, зокрема створити більш чітку систему фінансування програм для внутрішніх мігрантів і забезпечити більш активне залучення місцевих органів влади до процесу регулювання міграційних потоків.

Нормативно-правова база внутрішніх міграційних процесів має ключове значення для забезпечення ефективного регулювання цього явища в будь-якій країні. В Україні існує ряд нормативних актів, які регулюють внутрішню міграцію, але на сьогодні ще є потреба в удосконаленні цих механізмів. У зарубіжних країнах, таких як США, Канада, країни ЄС, внутрішні міграції регулюються на основі принципу свободи пересування та інтеграції, зокрема через програми підтримки та адаптації. Україні слід взяти на озброєння ці кращі практики для ефективного управління внутрішніми міграціями [98].

Зарубіжний досвід управління внутрішніми міграційними процесами значно різниться в залежності від країни та її соціально-економічної ситуації. У розвинених країнах, таких як США, Великобританія, Канада, внутрішня міграція є важливою частиною економічного розвитку, і вона здебільшого зумовлена можливостями на ринку праці, розвитком інфраструктури та соціальними змінами.

У США внутрішня міграція в значній мірі зумовлена економічними факторами, такими як наявність робочих місць у різних регіонах, що створює мобільність населення в пошуках кращих економічних можливостей. Згідно з даними Бюро перепису населення США, внутрішня міграція в країні протягом останніх десятиліть показує тенденцію до переміщення людей із сільських регіонів у міські, а також в інші штати, де є більш високий рівень життя та більші можливості для працевлаштування. Крім того, однією з характерних рис міграції в США є велика роль переміщення студентів та висококваліфікованих фахівців, які переміщуються в межах країни в пошуках освітніх і кар'єрних можливостей [89, с. 2].

У Великобританії внутрішня міграція також є важливою частиною

соціально-економічної структури, зокрема через інтенсивні потоки людей між Лондоном та провінцією. Великі міста, такі як Лондон, Бірмінгем, Манчестер, надають більше можливостей для професійного та соціального розвитку, тому до них зосереджуються міграційні потоки. Однак на відміну від США, внутрішня міграція у Великобританії також зумовлена політичними чинниками, такими як інфраструктурні програми або зміни в оподаткуванні [90, с. 66].

Канада має особливу систему внутрішньої міграції, в рамках якої уряд активно стимулює розвиток малих і середніх міст за допомогою спеціальних програм. Влада Канади пропонує різноманітні стимули для мігрантів, які хочуть оселитися в менш населених районах країни, де існує потреба в робочій силі.

Зарубіжний досвід внутрішніх міграційних процесів дозволяє краще зрозуміти механізми мобільності населення в різних країнах і застосувати найкращі практики для регулювання внутрішніх міграцій в Україні. В Україні, як і в інших країнах, внутрішня міграція є потужним фактором розвитку. Однак на відміну від багатьох розвинених країн, в Україні спостерігається недостатній рівень розвитку інфраструктури в сільських регіонах, що змушує населення переміщатися в великі міста.

Водночас зарубіжний досвід показує важливість впровадження ефективних політик для стимулювання внутрішньої міграції в менш розвинених регіонах. Стратегії, спрямовані на розвиток малих міст, надання фінансових та освітніх стимулів для мігрантів можуть бути успішно застосовані в Україні [92].

Отже, внутрішня міграція є важливим аспектом соціально-економічного розвитку кожної країни. Вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду дозволяє краще зрозуміти фактори, що впливають на внутрішню міграцію, та визначити найбільш ефективні стратегії для її регулювання. Україні слід орієнтуватися на досвід інших країн, враховуючи специфіку національних реалій, зокрема на створення умов для розвитку сільських та віддалених територій, що дозволить зменшити міграційний потік до великих міст і забезпечить більш рівномірний розвиток держави.

1.3. Методологічні підходи та методики дослідження міграційних процесів

Дослідження міграційних процесів, зокрема вимушених міграцій, проводилось із застосуванням принципів системності та комплексності. Принцип системності вивчення міграційних процесів передбачає, що їх розвиток і функціонування залежать від системи суспільно-географічних зв'язків, які дають змогу моделювати, прогнозувати та керувати міграційними процесами [87, с. 109]. Принцип комплексності дозволяє виявити взаємозв'язки та причинно-наслідкові залежності між мігрантами та історичними умовами розвитку території, соціально-економічними факторами тощо.

Методика суспільно-географічного дослідження є алгоритмом або порядком наукового пізнання процесу вимушеної міграції, що базується на загальнонаукових та спеціальних принципах. Мета дослідження досягається завдяки використанню міждисциплінарних підходів і комплексного застосування філософських, загальнонаукових, спеціальних і конкретнонаукових методів.

Суспільно-географічне дослідження вимушених міграцій може бути здійснене у п'ять етапів (рис. 1.3).

Перший, організаційний етап, полягає у формулюванні мети дослідження, визначенні ключових завдань, а також об'єктно-предметної області. На цьому етапі обґрунтовується актуальність роботи та її логічна структура, визначаються основні джерела інформації і розробляється план дослідження. Основну увагу приділяють розкриттю теоретичних основ дослідження міграційних процесів та вибору методологічних підходів і методів дослідження [85, с. 69].

Підготовчий етап включає глибокий аналіз вітчизняної та зарубіжної наукової літератури з теми міграційних процесів, зокрема вимушеної міграції та внутрішнього переміщення населення. Це необхідно для формування теоретичної бази дослідження та визначення прогалів у сучасних наукових роботах, що сприяє розвитку власного наукового пошуку. На підставі аналізу термінології розробляється власне обґрунтування термінів «внутрішня вимушена міграція» та «внутрішньо переміщені особи» як категорій суспільної географії.

Саме на підготовчому етапі здійснюється збір статистичних даних, що характеризують динамічні та структурно-територіальні особливості вимушених міграцій як в Україні в цілому, так і в прикордонних регіонах Східної України. Цей етап включає формування бази даних, її верифікацію та вибір програмного забезпечення для первинної обробки статистичних даних.

Рис. 1.3. Стадійність суспільно-географічного дослідження вимушених міграцій [83, с. 89]

На цьому етапі здійснено комплексний просторово-часовий аналіз основних показників вимушеної міграції в українських регіонах. Це включає дослідження кількості внутрішньо переміщених осіб, їх статево-вікової структури, особливостей зайнятості, навантаження на населення приймаючих громад, а також взаємодії з місцевими громадами. Також проведено регіональний аналіз вимушених міграцій у прикордонних регіонах Східної України, з виявленням факторів, що впливають на вибір місця проживання серед переселенців.

Завданням синтетичного етапу є вивчення проблем і перспектив поліпшення процесів внутрішнього переміщення населення в прикордонних регіонах Східної України на основі аналізу вихідних статистичних даних та застосування математико-статистичних методів, таких як факторний та кластерний аналізи, ІФВ-моделювання. На цьому етапі оцінюється стан внутрішньо переміщених осіб у обраному регіоні дослідження, їх самоінтеграція, сприйняття нових реалій і можливості повернення до місць попереднього проживання. Вважається доцільним застосувати ІФВ-моделювання для прогнозування подальших процесів внутрішнього переміщення населення [56, с.18].

Методика суспільно-географічного дослідження вимушених міграцій залежить від мети, завдань, структури та наявних вихідних матеріалів. Для розв'язання дослідницьких завдань і відповіді на ключові питання було вибрано низку методологічних підходів та обґрунтовано використання різних методів і технік. У сучасній науці існує велика кількість підходів до вивчення міграційних процесів, але найбільш популярними є такі підходи [14] (рис. 1.4):

Рис. 1.4. Підходи до суспільно-географічного дослідження вимушених міграцій [97]

Географічний підхід є основою будь-якого суспільно-географічного дослідження. У цьому контексті вимушені міграції аналізуються з просторової точки зору, що забезпечує комплексний підхід до дослідження. Вивчення об'єкта дослідження здійснюється через просторовий аналіз об'єктів і процесів, з використанням різноманітних загальнонаукових та специфічно суспільно-географічних методів, що зумовлено хорологічною парадигмою. Основною ідеєю цієї парадигми є вивчення географічних об'єктів і явищ у їхньому просторово-часовому контексті [97].

Системний підхід до вивчення міграційних процесів обумовлений їх складною структурою, наявністю взаємозв'язків між елементами міграційної системи, а також динамічними характеристиками як кількісних, так і якісних показників міграційних потоків [101].

Синергетичний підхід є надзвичайно ефективним при вивченні складових частин міграційних процесів і підсистем у межах загальної демографічної системи. Він дозволяє розглядати можливості цієї системи для еволюції та саморозвитку, а також для детального аналізу факторів і процесів, що

охоплюють усе функціональне середовище і впливають на самоорганізацію та розвиток системи [99].

Інформаційний підхід передбачає вивчення особливостей інформаційного обміну в регіональних міграційних системах (РМС). Цей підхід дає можливість не лише керувати інформацією (її аналіз, генерація, верифікація), але й здійснювати моніторинг (аналіз та перетворення інформації), а також оцінювати кількісно такі характеристики міграційної системи, як організованість, впорядкованість і неоднорідність [97].

Історичний підхід дозволяє прослідкувати етапи розвитку досліджуваного регіону, вивчити еволюцію, ритми та стадії міграційних процесів на території, а також виявити історичні фактори та умови, що сприяли переміщенню населення. У цьому дослідженні було проведено ретроспективний аналіз вимушених міграцій в Україні з 2014 до 2019 року, що допомогло встановити локальні просторово-часові особливості міграційних процесів [21, с.4].

Демографічний підхід розглядає міграцію через призму чисельності населення регіону, статево-вікової структури та відтворення населення [10, с.21]. Економічний підхід трактує міграцію як регулятор працездатного населення, що стає стимулом для посилення конкуренції на ринку праці та рушійною силою соціально-економічного розвитку регіонів. Юридичний підхід зосереджений на вивченні правового статусу різних категорій мігрантів і націлений на розробку і вдосконалення правових норм та законодавчих актів, що регулюють цей процес. Соціологічний підхід спрямований на вирішення проблем адаптації мігрантів у новому середовищі, а психологічний підхід – на дослідження психологічних факторів, які спонукають людей до міграції. Індивідуальний підхід базується на теорії людського капіталу і розглядає міграцію як інвестицію в покращення власного життя [21, с.5].

Враховуючи складність об'єкта дослідження, аналіз міграційних процесів не може бути здійснений лише з використанням окремих методів. Одна група методів дозволяє вивчити особливості міграційних потоків (методи математичної статистики), інша – оцінити об'єктивні умови та чинники, що визначають міграцію (методи факторного аналізу), а ще одна – розкрити мотиви

переміщень (соціологічні методи). У сукупності ці методи дозволяють розкрити сутність міграційних процесів і механізм управління цим явищем [33]. При вивченні міграційних процесів науковці використовують широкий спектр методів: філософські, загальнонаукові, конкретнонаукові та спеціальні методи (табл. 1.3).

Філософські методи використовуються для глибокого аналізу понять, категорій, принципів, ідей та гіпотез наукового дослідження, зокрема при формулюванні мети та завдань, розумінні суті процесів, а також для вибору найбільш ефективних методів та перевірки достовірності отриманих результатів [58, с. 293]. Основним філософським методом є діалектичний, який розглядає явища в їх постійному розвитку та зміні, дозволяючи виявити причинно-наслідкові зв'язки. Цей метод дає змогу визначити суперечності, які впливають на об'єкт дослідження, використовуючи такі принципи діалектики: руху та розвитку, перехід кількісних змін у якісні, єдність і боротьбу протилежностей, взаємозв'язок і взаємозумовленість, а також заперечення-заперечення [83, с. 51]. У нашому дослідженні філософські методи застосовувалися переважно на етапах організації та підготовки, визначаючи методологічні основи роботи.

Таблиця 1.3

Методи суспільно-географічного дослідження вимушених міграцій [33]

Рівень методології	Метод, який застосовувався	Спосіб застосування методу у дослідженні внутрішнього переміщення населення
Філософський	діалектичний	для виявлення суперечностей, які впливають на внутрішні міграційні процеси в Україні, та пошуку шляхів розв'язання даних суперечностей;
	індукції та дедукції	для вивчення вимушених міграцій на державному та регіональному рівнях і формування закономірностей функціонування регіональної міграційної системи;
	наукової абстракції	для вивчення локальних особливостей процесів внутрішньої вимушеної міграції;
Загальнонауковий	аналізу та синтезу	для виявлення особливостей вимушеної міграції на державному, регіональному та локальному рівнях, враховуючи певні демографічні показники з метою моделювання ситуації та прогнозування подальшого розвитку даного процесу.

	узагальнення	для узагальнення історичних особливостей розвитку прикордонних регіонів Східної України як передумови формування внутрішнього переміщення населення, визначення етапів розвитку регіону дослідження; для узагальнення статистичних даних стосовно вимушених міграцій;
	опису	для визначення основних понять стосовно внутрішнього переміщення населення, опису просторово-часових особливостей вимушеної міграції в Україні;
	систематизації	для систематизації отриманої інформації про об'єкт дослідження у вигляді системи даних;
	ранжирування	для визначення місця адміністративно-територіальних одиниць прикордонних регіонів Східної України за сумою індексів структурних показників вимушених мігрантів;
	групування	для групування чинників розміщення внутрішньо переміщених осіб на Сході України (за якісними показниками); групування адміністративно-територіальних одиниць прикордонних регіонів Східної України за результатами кластерного аналізу;
	історичний метод (порівняльно-історичний, ретроспективного аналізу)	для виявлення історичних особливостей розвитку регіону дослідження як передумови вимушених міграцій, для характеристики етапів розвитку Східної України, історичних особливостей військового конфлікту на Сході України; для проведення ретроспективного аналізу розселення внутрішньо переміщених осіб.
	математико-статистичний	для збору, обробки та аналізу первинних статистичних матеріалів, проведення кластерного аналізу;
	формалізації	для відображення форми, структури, змісту, характеристик протікання міграційних процесів;
	графічний метод	для візуалізації результатів дослідження, наочного зображення процесів і явищ з метою подальшого аналізу отриманої інформації, виявлення закономірностей, взаємозв'язків між аналізованими показниками у просторово-часовому континуумі;
Конкретно-науковий	порівняльно-географічний	для порівняння інтенсивності вимушених міграцій населення у часовому та просторовому вимірах;
	картографічний	для картографування та візуалізації просторово-часових особливостей вимушених міграцій в Україні в цілому та у прикордонних регіонах Східної України;
	соціологічні	для проведення соціологічного опитування щодо ставлення місцевого населення до ВПО та щодо інтеграції ВПО у приймаючі громади;
	SWOT-аналізу	для визначення позитивного та негативного впливу ВПО на приймаючі громади, а також можливостей та загроз для громад;
	ІФВ-моделювання	для моделювання навантаження ВПО на місцеве населення та визначення їх впливу на адміністративно-територіальні одиниці прикордонних регіонів Східної України.

Метод наукової абстракції включає два взаємопов'язані підходи — індукцію та дедукцію. Індукція дозволяє рухатися від конкретних фактів до загальних висновків, тоді як дедукція застосовує загальні закономірності до окремих випадків, дозволяючи поширити ці принципи на конкретні явища [158, с. 88]. Індукція допомагає оцінити проміжні результати дослідження, зробити

узагальнення зібраних емпіричних даних і визначити особливості функціонування об'єкта в певному просторово-часовому контексті. Дедуктивний метод, у свою чергу, дає змогу застосувати узагальнені результати до конкретних підсистем загальної системи та оцінити їх специфіку у територіальному аспекті.

Загальнонаукова методологія суспільно-географічного дослідження міграційних процесів включає традиційні методи, такі як спостереження, системний аналіз і синтез, порівняння та аналогія, узагальнення і абстрагування [14].

Метою методу системного аналізу є розкладання складної системи на підсистеми різних рівнів і подальше виділення груп, блоків та окремих елементів. У нашому дослідженні за допомогою системного аналізу були виділені компонентна та функціональна структура РМС. Системний синтез застосовується для вивчення властивостей РМС як єдиного цілого, зокрема її функціональних характеристик, при цьому узагальнюється аналітична інформація і створюється ідеальний образ об'єкта дослідження [58, с.294].

Порівняльно-географічний метод дозволяє виявити та порівняти подібні дані для подальшої обробки і виявлення основних закономірностей та співвідношень. Це метод, що полягає у вивченні схожих і відмінних рис об'єктів, процесів та явищ [21, с.7].

Графічно-аналітичний метод є інструментом для візуалізації суспільно-географічної інформації. За допомогою цього методу можна створити візуальні моделі, такі як графіки, діаграми, схеми, що допомагають робити висновки про об'єкт дослідження та знаходити тенденції і закономірності [14].

Картографічний метод також використовується для візуалізації даних, особливо в контексті просторово-часових аспектів міграційних процесів. Він дозволяє показати територіальні зміни в міграційних рухах, зокрема у прикордонних регіонах Східної України, а також аспекти внутрішньо переміщених осіб (ВПО), включаючи їхню статеву і вікову структуру та зайнятість. Цей метод також слугує для візуалізації результатів моделювання [60].

Статистичні методи використовуються для аналізу масових демографічних явищ, таких як міграція. Вони дозволяють групувати, класифікувати та виділяти категорії міграційних процесів, а також реєструвати кількісні показники, зокрема чисельність прибулих та вибулих, напрями міграційних потоків і їх склад [23, с.232].

Висновки до першого розділу

Поняття «міграційний процес» це сукупність переміщень населення в просторі та часі, що включають перетин державних кордонів або меж адміністративно-територіальних одиниць країни. Це призводить до змін у структурі, функціонуванні та організації міграційної системи в рамках просторово-часового континууму.

Визначено ключові характеристики міграційних процесів, які повинні бути враховані при розробці методів і моделей державного регулювання. До таких характеристик належать: структура, визначена етапами процесу; структура, зумовлена особливостями індивіда та його домогосподарства; правовий статус; обсяги переміщень; динаміка та інтенсивність; час і періодичність; вектор (внутрішній, зовнішній, виїзний, транзитний, в'їзний, повернення); географія (відстань); територіальні суб'єкти — країна/регіон вибуття (донор), країна/регіон прибуття (реципієнт), країна/регіон транзиту, приймаюче суспільство (реципієнт), суспільство походження (донор); мета (трудова, освітня, політична, релігійна, культурна, рекреаційна тощо); фактори, що визначають міграцію (економічні, політичні, соціальні, релігійні, природно-кліматичні, екологічні, ціннісні, кумулятивні); наслідки міграції (соціально-економічні, демографічні, безпекові, інтеграційні, політичні та ін.); стан процесу та регульованість.

Описано особливості основних етапів міграційного процесу: формування потенціалу, підготовка до міграції, індивідуальна міграція, міграція домогосподарства (сімейна міграція), адаптація та інтеграція, демографічне відтворення на новому місці проживання, натуралізація, акультурація, вимушене повернення (депортація, екстрадиція), реемігрантні процеси, включаючи

реверсну міграцію, а також інтеграція міграційного капіталу і асиміляція наступних поколінь. Проведено графічне зображення основних схем міграційного процесу — нереалізованого, погашеного, одностороннього (особистого, домогосподарства), зворотного (добровільного, регульованого, реверсного, циклічного).

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ЇХ ВПЛИВУ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ

2.1. Загальна характеристика міграційних процесів: внутрішній і зовнішній вектори

Характеристика міграційних процесів населення України є складним завданням у науковому дослідженні, що зумовлене обмеженістю статистичних даних. Це питання є об'єктом тривалих дискусій у наукових колах (Е. Лібанова [73, с. 55], В. Гузь, О. Труш [95, с. 20]) та експертних середовищах (CEDOS [90, с. 66], НІСС [94]), а також регулярно піднімається на рівні органів влади (удосконалення статистичного забезпечення є однією з цілей Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року [91]).

З огляду на відсутність достатньої кількості доступних статистичних даних, комплексну характеристику міграційних процесів населення України можна здійснювати з акцентом на:

вектори міграції – внутрішні, зовнішні (в'їзні, виїзні);

етапи міграційних процесів (типові схеми, розглянуті в п. 1.1), включаючи формування міграційного потенціалу та підготовку до міграції;

вплив міграції на різні соціально-економічні процеси, зокрема на зростання та розвиток (де зростання розглядається як періодичне покращення, яке переходить у сталіші і довготривалі процеси розвитку);

вплив державного регулювання на міграційні процеси, з оцінкою ефективності (витрати на державний апарат, управлінські рішення, організація координаційної роботи тощо), результативності (досягнення визначених цілей) та сталості (вплив на інші сфери суспільного та економічного життя).

Характеристика міграційних процесів за векторами відображає загальну міграційну активність населення. Цей процес є динамічним, оскільки змінюється залежно від зовнішніх факторів, але водночас формується протягом багатьох років, залежно від історичних передумов, ментальних особливостей,

геополітичного становища та інших чинників.

На сьогодні населення України є міграційно активним. Цьому передували різні міграційні хвилі (див. табл. 2.1), що виникали через різні причини. Перша хвиля «старої міграції» в середині XIX століття була спричинена політичними репресіями, коли переважали міграції робітників. Друга хвиля «нової міграції» наприкінці XIX – на початку XX століття була зумовлена бідністю сільського населення. Третя хвиля після Другої світової війни охопила переважно робітників з низькою кваліфікацією та представників інтелігенції [61, с. 72].

Причини «соціальних катаклізмів» та утисків прав людини, зокрема в сфері свободи слова і віровизнання, поступово змістилися в економічні, що призвело до четвертої «заробітчанської» хвилі міграції з середини 90-х років XX століття [61, с. 90; 75, с. 45]. З початку 2010-х років все більше спеціалістів почали говорити про п'яту хвилю міграції, основним стимулом якої стала реалізація права на мобільність у пошуках кращих умов для навчання, працевлаштування, проживання та демографічного відтворення [71, с.45].

Молодь почала переважати серед учасників міграційних процесів, що стимулювало зростання освітньої міграції. Її ризик полягає в безпосередній реакції на порівнянно сприятливі умови соціально-економічного розвитку України, порівняно з динамікою прогресу розвинених країн. Продовження п'ятої хвилі міграції створює для України серйозні демографічні загрози, що можуть негативно позначитись на пропозиції робочої сили, рівні споживання в виробничому та соціально-інфраструктурному секторах, а також спричинити інші негативні тенденції.

Таблиця 2.1

Міграційні хвилі населення України та їх специфіка відносно типу міграційного процесу

Назва і період міграційної хвилі	Країни прибуття	Основний мотив	Переважаючі мігранти	Типова схема міграційного процесу
Перша хвиля «старої міграції»: друга половина XIX ст.	США, Канада, Бразилія, Австралія, Нова Зеландія	Вживання, пошук роботи	Некваліфіковані робітники-селяни	Односторонній міграційний процес з асиміляцією наступних поколінь

Друга хвиля «нової міграції»: кін. XIX – перша пол. XX ст.	Польща, Австрія, Чехословаччина, Німеччина, Канада, США	Пошук роботи	Збіднілі селяни	Односторонній міграційний процес з асиміляцією наступних поколінь
Третя хвиля після Другої світової війни	Канада, США, Австралія, Німеччина, Великобританія	Пошук роботи Втеча від переслідувань	Низько-кваліфіковані робітники Інтелігенція	Односторонній міграційний процес з тривалою інтеграцією та вибірковим поверненням
Четверта хвиля «заробітчанська»: 90-ті рр. XX ст.	Країни Європи, Росія	Пошук роботи, отримання доходу	Працівники різної освітньої підготовки, з готовністю працювати без кваліфікації	Циклічний міграційний процес
П'ята хвиля «інтелектуальна»: 2010-і рр. XXI ст.	Країни Європи і США	Пошук кращих умов особистого розвитку	Молодь, особи з кваліфікацією та бажанням її підвищувати	Реверсний (бажано) міграційний процес
Шоста хвиля «корпоративна»: 2020-і рр. XXI ст.	Країни Європи, США, Азії (Китай)	Пошук кращих умов ведення бізнесу	Особи з підприємницьким капіталом	Односторонній міграційний процес корпоративний

Ще більші загрози може спричинити ймовірна шоста хвиля міграції, яку можна охарактеризувати як корпоративну. Поява цієї хвилі стала темою обговорень серед фахівців після урядових рішень 2021 року щодо змін в оподаткуванні, спрямованих на збільшення доходів державного бюджету [15]. За словами експертів Інституту Мілтона Фрідмана, підвищення податкового навантаження на бізнес у той час, коли багато європейських країн впроваджують ефективну політику підтримки бізнесу, може призвести до його «виведення» [59]. Це, у свою чергу, матиме серйозні негативні наслідки для можливостей подальшого соціально-економічного розвитку та розширить міграційну проблему, переходячи від переміщення осіб до більш широких інституційно-економічних аспектів.

Рис. 2.1 узагальнює основні чинники міграції в трансформаційному контексті. Така трансформація є важливою для комплексного аналізу взаємодії міграції та соціально-економічних процесів, що дозволяє визначити пріоритети для ефективного державного регулювання цього явища.

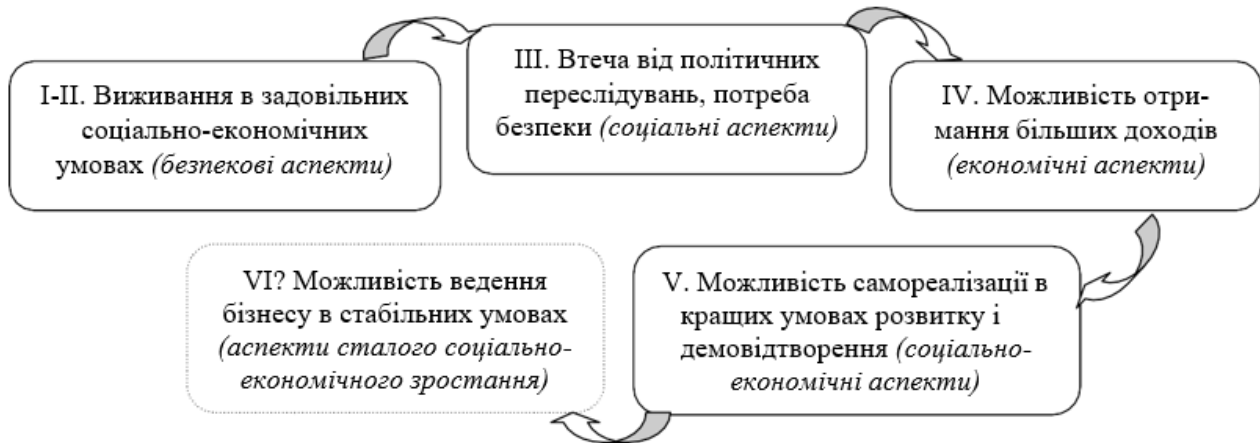

Рис. 2.1. Трансформація причин міграції населення України: ретроспективне узагальнення у розрізі міграційних хвиль [28, с.47; 29, с.52]

Таким чином, поточна міграційна ситуація в Україні, на фоні економічних і управлінських рішень, може погіршитися, що призведе до негативних впливів на сталий соціально-економічний розвиток країни. Окрім глибокого аналізу міграційних процесів, необхідно стратегічно оцінювати можливі зміни в їхньому розвитку та розробляти комплексні заходи, спрямовані на соціально-економічне зростання та покращення внутрішнього середовища життя суспільства.

Додаючи ретроспективний огляд міграційних процесів в Україні, важливо більш детально вивчити тенденції періоду незалежності. Варто врахувати, що Україна, як демократична та правова держава, що гарантує право на свободу пересування, розвивається в глобальному контексті, де зростає рівень мобільності. Мобільність охоплює не лише переміщення населення, а й переміщення матеріальних ресурсів, фінансів, технологій, знань та інформації. Багато країн світу успішно забезпечують соціально-економічний розвиток при високій динаміці міграційних процесів [29, с.53].

Україна входить до числа країн з найбільшою кількістю міжнародних мігрантів. За даними ООН, з 2000-х років вона посідала п'яте місце у світі за кількістю міжнародних мігрантів, а з 2017 року опустилася на восьме місце, хоча кількість мігрантів зросла, але не так значно, як у таких країнах, як Бангладеш, Сирія чи Пакистан [28, с.48; 29, с.53]. Україна демонструє «стабільний» рівень зовнішньої міграційної активності, що закріплює її імідж як країни-донорки

робочої сили (рис. 2.2). Згідно з даними ООН, на 2020 рік кількість міжнародних мігрантів з України становила понад 6,1 мільйона осіб. Середній річний приріст цього показника за період незалежності складає 1,1%, з поступовим зростанням обсягів міграції з 2010 року. Водночас темпи змін у кількісних показниках імміграційних процесів коливалися на рівні 0,9%. Отже, Україна зберігає високі показники міграційної активності, причини та наслідки яких потребують детального аналізу в контексті проблематики міграції.

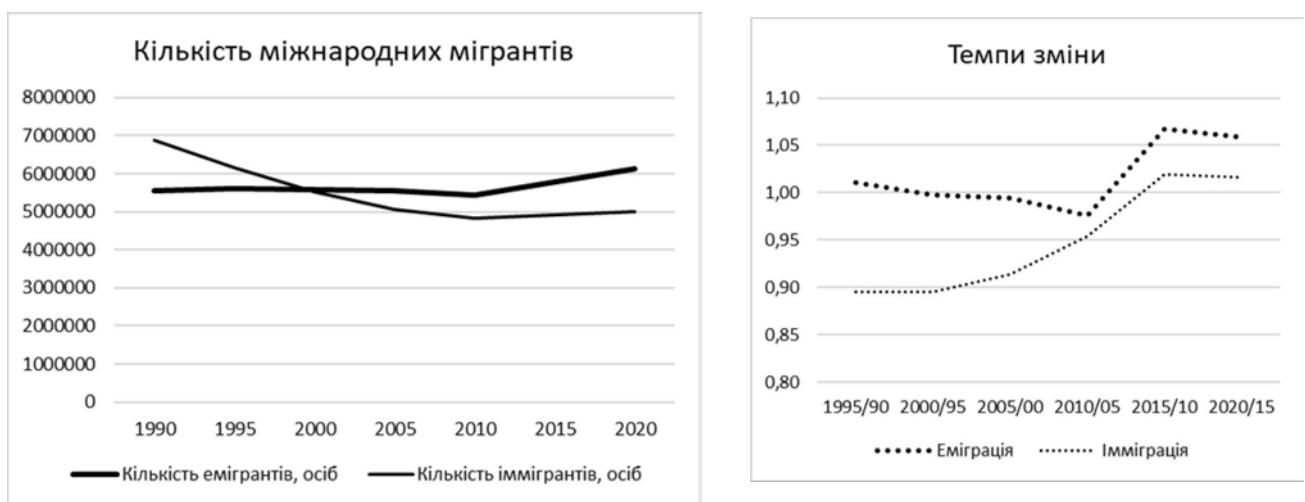

Рис. 2.2. Кількісний вимір міграційних процесів населення України: зовнішній в'їзний і виїзний вектори, 1990-2020 роки [23, с.232]

Таким чином з кількісного аналізу зовнішніх міграційних процесів стають ще більш критичними, якщо враховувати депопуляційні тенденції. Якщо звернути увагу на частку мігрантів у загальній чисельності населення країни, то ситуація свідчить про значне збільшення міграційних втрат України. Станом на 2023 рік частка міжнародних емігрантів у населенні досягла 11,9 %, порівняно з 10,8 % у 1990 році. Важливо відзначити, що стабільно високе донорство робочої сили для України забезпечується значною кількістю її населення. Однак поточні депопуляційні процеси є більш загрозливими, ніж це часто усвідомлюють уряд і суспільство. За прогнозами міжнародного порталу «Worldometers», чисельність населення до 2050 року скоротиться до 35,2 мільйона осіб, порівняно з 43,7

мільйонами в 2020 році. Тобто зменшення чисельності населення на рік складе близько 0,77 %, порівняно з 0,53 % у 2020 році [25, с.146]. Якщо ці тенденції будуть ігноруватися, наслідки для соціально-економічного розвитку країни, а також окремих її регіонів (особливо сільських) можуть бути катастрофічними, а сама Україна стане більш уразливою до зовнішніх політичних впливів і загроз.

Досліджуючи міграційні процеси населення України, науковці та експерти часто фокусуються на проблемі людських втрат, що виникають через еміграцію. Однак у сучасному світі, навіть під час пандемії, процеси глобалізації продовжують розвиватися. Багато країн ефективно застосовують стратегії залучення людського потенціалу, що сприяє позитивним соціально-економічним змінам. Україна, у порівнянні з розвиненими європейськими державами, не є особливо привабливою для мігрантів. Проте, частка міжнародних іммігрантів в Україні залишається на стабільно середньому рівні, на відміну від країн, які є основними реципієнтами мігрантів з України. Ці країни переживають депопуляційні процеси, тому активно зацікавлені в залученні тимчасових трудових або освітніх мігрантів, поступово розширюючи права для проживання та демографічного відтворення (надаючи дозволи на постійне проживання або громадянство) [25, с.145].

Отже, аналіз міграційних процесів населення України в контексті глобальної міграційної карти підтвердив їх високу динаміку. З одного боку, це свідчить про розвиток України як демократичної та правової держави, відкритої для міграції, інтеграції та глобалізації. З іншого боку, збільшення міграційних потоків у розвинутих країнах із залученням людського потенціалу вказує на необхідність активного державного регулювання міграційних процесів, враховуючи їх взаємовплив із соціально-економічним розвитком країни.

Якщо розглядати міграційні процеси населення України в контексті стаціонарної міграції (що передбачає зміну місця реєстрації), то в абсолютних значеннях за всіма векторами (внутрішнім та зовнішнім) спостерігається зниження: у 2000-х роках частка осіб, що вибули чи прибули, становила близько 1,6 % від загальної чисельності населення, а у 2023 році знизилась до 0,88-0,89 %. Ця тенденція вказує на те, що наразі характерна одностороння схема

міграційного процесу з набуттям громадянства не проявляється. Проте зростання освітньої міграції, інтелектуалізація її характеру і можливості працевлаштування на ринках праці більш розвинених країн підвищують ризик безповоротних міграційних втрат. Тому аналіз стаціонарної міграції потребує подальшого моніторингу протягом наступних 5-10 років, з вивченням майбутніх тенденцій та ймовірних змін у міграційних хвилях [26].

Дані про стаціонарну міжнародну міграцію за зовнішнім вектором показують, що в останні роки спостерігається зростання кількості виїздів, особливо в періоди 2012-2013 та 2019-2023 років. З цих тенденцій можна зробити висновок, що питання регулювання стаціонарної міграції не є актуальним при таких обсягах. Це загальне відображення безповоротних міграційних втрат України і підкреслює необхідність активної співпраці зі структурами діаспори.

Аналізуючи статевовікову та територіальну структуру стаціонарної міграції, можна визначити специфічні характеристики міграційних процесів для різних груп населення, що дозволяє поширити ці висновки на більш широкі соціальні категорії.

Крім того, стаціонарну міграцію слід враховувати при розробці демографічних прогнозів. Динаміка сальдо природного та міграційного приросту дає змогу оцінити, наскільки країна здатна компенсувати втрати людських ресурсів за рахунок іммігрантів. Така практика застосовується багатьма європейськими державами, що обґрунтовує їхню політику селективного залучення людського потенціалу з інших країн, зокрема з України [27].

Отже, міграційні процеси між Україною та Польщею залишаються невизначеними та залежать від різниць у рівні соціально-економічного розвитку. Україна, будучи великою за чисельністю державою, поступово втрачає свій людський потенціал, що може призвести до критичної ситуації з безповоротними втратами кваліфікованих кадрів і обмеженими можливостями для прогресивних змін, зокрема на основі концепції суспільства знань.

Україна має виразну регіональну специфіку міграційних процесів, яку важливо враховувати. Ця специфіка проявляється в потенціалі міграції населення

(зокрема, вищі показники характерні для західних регіонів країни), а також у характеристиках міграційних переміщень і їхніх наслідків.

За даними стаціонарної міграції, у різних регіонах України спостерігаються різні тенденції (2020 рік):

Найвищий рівень залучення людського потенціалу за коефіцієнтом прибуття (відношення кількості прибулих осіб до загальної чисельності населення) був виявлений у таких областях: Київська (2,76 %), Харківська (1,46 %), Полтавська (1,38 %), м. Київ (1,38 %), Житомирська (1,34 %), Хмельницька (1,30 %), Рівненська (1,26 %), Черкаська (1,26 %), Сумська (1,21 %), Одеська (1,20 %) [32, с. 88].

Найвищий рівень міграційних втрат за коефіцієнтом вибуття (відношення кількості виїхавших осіб до чисельності населення) був зафіксований у таких областях: Житомирська (1,40 %), Сумська (1,39 %), Київська (1,37 %), м. Київ (1,37 %), Харківська (1,36 %), Рівненська (1,35 %), Кіровоградська (1,35 %), Полтавська (1,34 %), Черкаська (1,28 %), Хмельницька (1,28 %). Водночас ці втрати для деяких регіонів компенсуються за рахунок прибуття [32, с. 89].

Коефіцієнти вибуття та прибуття допомагають визначити пріоритети регіональної політики щодо регулювання чи інтеграції мігрантів, зокрема через розвиток соціальної інфраструктури та ефективне використання людського потенціалу, зокрема в рамках внутрішніх міграційних процесів. Для тих регіонів, де міграційні процеси слабкі, також необхідно оцінювати вплив міграційної ситуації на соціально-економічний розвиток. Занадто низька міграційна активність може мати деструктивний вплив на розвиток таких територій.

Вплив міграційних процесів на соціально-економічний розвиток регіонів України проявляється, головним чином, через зміни на ринку праці. Це може включати додаткове навантаження на ринки праці окремих регіонів унаслідок прибуття мігрантів або ж нестачу кадрів через їхнє вибуття. На рис. 2.9 показано рейтинг регіонів України за показником густоти міграційного потоку (відношення кількості прибулих осіб до безробітного населення). З одного боку, прибуття мігрантів може призвести до зменшення кількості вакантних робочих місць та збільшення рівня безробіття. Проте в умовах сучасної конкуренції на

ринку праці це також стимулює розвиток інтелектуального потенціалу, підвищення креативності та відбір осіб з високими можливостями для інноваційної діяльності. Регіони з високою густотою міграційного потоку мають сприятливі інтелектуально-демографічні умови для соціально-економічного розвитку [35, с. 30].

Комплексна оцінка міграційних процесів в Україні з огляду на їхній вплив на соціально-економічний розвиток, окрім соціальних аспектів, також має враховувати економічні фактори. Одним із таких показників є обсяг приватних грошових переказів, які традиційно порівнюють із розмірами прямих іноземних інвестицій в Україну. Аналіз динаміки за період 2008-2020 років свідчить, що, незважаючи на значні коливання іноземних інвестицій, приватні грошові перекази залишалися більш стабільним джерелом інвестицій. У деякі роки прямі іноземні інвестиції навіть набували від'ємного значення через «від'ємні реінвестовані доходи». Згідно з оцінками експертів, 2021 рік продовжує негативну тенденцію щодо іноземного інвестування, в той час як приватні грошові перекази значно зросли (станом на травень 2023 року – 1035 млн дол. США порівняно з 889 млн дол. США за аналогічний період 2020 року) [27; 36].

Високий рівень приватних грошових переказів у ВВП України підтверджує вплив міграції на економіку, однак міграційні чинники, які визначають потенційний ВВП, мають деструктивний характер, оскільки вони пов'язані з втратою людського потенціалу, особливо його найбільш продуктивної частини [19, с. 14]. Тому поточна ситуація з низьким рівнем іноземних інвестицій і високими міжнародними приватними трансферами в стратегічному контексті є неприпустимою та потребує хоча б збалансування цих показників.

Географічний розподіл приватних грошових переказів станом на I квартал 2023 року демонструє лідерство Польщі (28,3 %), США (10,8 %), Великобританії (8,5 %), Російської Федерації (6,4 %), Чехії (6,4 %), Німеччини (4,6 %) та Італії (3,8 %). Особливо цікавою є динаміка грошових переказів з Росії та Польщі, що підтверджує значну роль Польщі в соціальних і економічних процесах України. Однак наслідки міграції з України до Польщі мають різні аспекти, зокрема

зростає ризик негативного впливу на довгостроковий соціально-економічний розвиток України через «вимивання» людського потенціалу [22, с. 163].

Отже, активні та динамічні міграційні процеси в Україні зумовлені історичними факторами. Періодичні хвилі міграції поступово трансформували політико-безпекові чинники в економічні, і нині існує ризик їх корпоративної інституалізації. Якщо розпочнеться нова «корпоративна» міграційна хвиля, наслідки для соціально-економічного розвитку країни можуть бути більш негативними, ніж у випадку індивідуальної міграції. Аналіз міграційної ситуації в Україні дозволяє зробити низку висновків, які повинні стати основою для формулювання пріоритетів державного регулювання міграційних процесів [37]:

Україна розвивається в умовах глобального міграційно активного середовища як демократична та правова держава, де повинна повністю дотримуватись свобода пересування. Отже, підходи до управління міграційними процесами мають ґрунтуватися на впливі міграції на соціально-економічний розвиток країни та її регіонів;

Розвинуті країни, зокрема європейські, проводять ефективну політику залучення людського потенціалу, ставши все більш міграційно залежними і зацікавленими в імміграції громадян України, які поділяють схожі релігійні, ціннісні та ментальні характеристики. У разі подальшої лібералізації державного регулювання міграційних процесів Україна ризикує поглибленням депопуляційних тенденцій та втратою людського потенціалу в його продуктивній фазі;

В Україні спостерігається спадна стаціонарна міграція, але це, ймовірно, тимчасовий ефект, пов'язаний з неконтрольованими тимчасовими переміщеннями з трудовою та освітньою метою, а також схильністю мігрантів до остаточного виїзду;

Географічна структура зовнішніх міграційних процесів вимагає диференційованого підходу до їх регулювання, зокрема між стаціонарною і циркулюючою міграцією. Особливу увагу потрібно приділити регулюванню міграційних процесів між Україною та Польщею, адже при збереженні існуючих тенденцій Україна може зазнати безповоротних демографічних втрат та браку

кадрів на ринку праці;

Потенціал циркуляції міграційного процесу в окремих міграційних мережах (як, наприклад, у Німеччині) вичерпується, особливо якщо соціально-економічний розрив між країнами посилюватиметься [37];

Регіональна структура міграційних процесів вимагає регулювання на рівні окремих регіонів з урахуванням міграційного потенціалу та впливу на соціально-економічний розвиток. Регіони з низьким рівнем міграції повинні вивчати вплив цієї ситуації на розвиток і уникати ізоляції від інтеграційних процесів;

Для економіки та суспільства України важливо враховувати залежність від грошових переказів з-за кордону, що підтверджує аналіз динаміки приватних грошових переказів у порівнянні з інвестиціями. Однак зростання частки приватних переказів у ВВП є деструктивним, оскільки втрати людського потенціалу призводять до зниження потенційного ВВП, і виправлення цієї ситуації вимагатиме значних ресурсів та часу;

Отже, роль імміграційного чинника для соціально-економічного розвитку України залишається невизначеною. Зовнішні міграційні процеси вимагають посилення заходів регулювання міграційних мереж з країнами, де вже сформовано офіційний ринок праці. Внутрішні міграційні процеси повинні враховувати навантаження на інфраструктуру та ринки праці для оптимізації соціально-економічних наслідків. Ці питання мають стати основою для стратегічного планування регулювання міграційних процесів в Україні. При цьому необхідно чітко визначити результати впливу міграції на соціально-економічний розвиток, зберігаючи при цьому пріоритет інтересів людини щодо її самореалізації та добробуту.

2.2 Впливу міграційних процесів на соціально-економічний розвиток

Міграція населення як соціально-економічне явище обумовлена чинниками, що виникають як в країні-донора, так і в країні-реципієнті людських ресурсів. Соціально-економічне середовище країни-донора впливає на рівень

зовнішньої міграції, а розвиток економіки та соціальної сфери країни-реципієнта визначає масштаби імміграційних потоків. Очевидно, що суттєва різниця в соціально-економічних показниках між конкретними регіонами спричиняє накопичення міграційного потенціалу в зонах з низьким рівнем соціально-економічного розвитку. У довгостроковій перспективі соціально-економічна нерівність призводить до інституціоналізації міграційних процесів, що проявляється у створенні широкої інфраструктури, яка підтримує міграцію, спрощує її процеси та механізми реалізації, активізує міграцію та сприяє розвитку міграційних каналів, в межах яких людські ресурси перерозподіляються в місця з більш ефективним використанням знань і навичок.

З іншого боку, безпековий чинник є важливим фактором міграції, який можна розглядати як результат військових конфліктів чи політичних і релігійних переслідувань. Важливу роль у формуванні міжнародних міграційних потоків відіграють також міграційні бар'єри, які регулюють і обмежують інтенсивність цих процесів (візи, дозволи на роботу тощо). Вони обмежують небажані міграційні потоки, що може змінювати соціально-економічні та міграційні зв'язки [7, с. 41].

Міграційні процеси зазвичай формуються в контексті максимізації соціально-економічних вигод для індивідів і мінімізації ризиків. Однак причинно-наслідкові взаємозв'язки між міграцією та соціально-економічними процесами можуть змінюватися в умовах глобальних трансформацій.

Теоретичний аналіз причинно-наслідкових зв'язків дозволяє зробити висновок, що в умовах глобалізації міграцію слід розглядати не тільки як чинник, а й як наслідок соціально-економічного розвитку певних регіонів та національної економіки в цілому.

З огляду на складність та багатфакторність взаємозв'язків, застосування економетричних методів є важливим для дослідження сили та напрямку взаємозалежностей між соціально-економічними індикаторами та інтенсивністю міграційних процесів. Для оцінки стану соціально-економічного розвитку України загалом і в розрізі регіонів у період 2010-2020 років був розрахований емпіричний індекс соціально-економічного розвитку, який дає змогу

відстежувати зміни в цих процесах на основі середніх трендів.

Слід зазначити, що при розрахунку інтегрального індексу соціально-економічного розвитку було використано елементи методичного підходу, запропонованого авторським колективом (Т. Васильців, О. Левицька та О. Мульська [17, с. 167]), які з високим науковим значенням оцінили умови, що сприяють або перешкоджають міграції, на прикладі Карпатського регіону.

У порівнянні з цим, авторський метод розрахунку інтегрального індексу соціально-економічного розвитку включає кілька ключових етапів, які є взаємопов'язаними. Це: вибір соціально-економічних індикаторів і їх нормування, обчислення ваги показників у кожній з груп, розрахунок часткових індексів для кожної групи, визначення ваги групи індикаторів та підсумкове обчислення інтегрального індексу соціально-економічного розвитку. Для цього застосовувався метод зваженої середньої арифметичної.

У процесі дослідження було обрано 35 показників соціально-економічного характеру (12 дестимуляторів та 23 стимулятори) (додатки А та Б), які були згруповані в 5 категорій: соціально-демографічна стабільність, соціальний розвиток, ринок праці та зайнятість, якість життя населення, сталий економічний розвиток (табл. 2.3).

У період з 2010 по 2023 роки можна виділити два етапи: два періоди різкої рецесії (2014-2015 роки та 2023 рік) та більш стабільне економічне зростання (2010-2013 роки та 2016-2019 роки). Загалом індекс соціально-економічного розвитку України варіювався від 0,348 у 2015 році до 0,47 у 2013 році, а в 2023 році становив 0,408 [28, с. 47]. Це вказує на те, що соціально-економічний розвиток України, за критерієм Харінгтона, залишається на задовільному рівні, що свідчить про неефективне використання економічного потенціалу країни та наявність значних резервів для покращення індикаторів, які визначають її соціально-економічний розвиток [28, с. 48].

Нестабільність соціально-економічного розвитку може посилюватися або зменшуватися під впливом міграційної активності. Механічне вимивання населення економічно активного віку спричиняє статеві-вікові та професійні диспропорції на регіональних ринках праці, тоді як в зворотньому випадку

міграція може стати соціально-демографічним підґрунтям для активізації економічного зростання. Для точнішої оцінки взаємозв'язку між цими явищами необхідна економіко-математична верифікація. Згідно з даними Прикордонної служби України, протягом 2010-2020 років кількість громадян України скорочувалася в середньому на 152 тис. осіб щорічно, причому найвищі темпи депопуляції спостерігалися в період після кризи 2016-2018 років (261, 324 та 367 тис. осіб відповідно). Це свідчить про взаємозв'язок між міграцією та соціально-економічним розвитком. Інтенсивність еміграційних потоків більш чутлива до соціально-економічних змін, тоді як імміграційні потоки активізуються лише у разі стійких позитивних змін у соціально-економічній ситуації через 2-3 роки [35, с. 29].

Якщо соціально-економічний розвиток країни в цілому можна оцінити як показник зв'язку між якісними аспектами соціально-економічних процесів та інтенсивністю зовнішніх міграційних потоків, то узагальнення регіональних тенденцій за допомогою індикаторів, що визначають рівень соціально-економічного зростання, дозволяє оцінити залежності між розвитком окремих територій і їх внутрішніми та зовнішніми міграційними процесами. Важливо, що внутрішньодержавні міграційні процеси складають понад 90% усіх випадків переміщення населення в Україні протягом 2010-2020 років, що підкреслює потребу вивчення внутрішніх міграцій на рівні з зовнішніми.

З цією метою було обчислено 23 інтегральні індекси соціально-економічного розвитку для регіонів України. Варто зазначити, що для аналізу були виключені Донецька та Луганська області через відсутність надійної статистики за період 2014-2020 років. Результати математичних розрахунків, представлені на рис. 2.14, показують, що рівень соціально-економічного розвитку регіонів України в 2010 і 2019 роках був неоднорідним і загалом задовільним [15].

Найвищий рівень соціально-економічного розвитку традиційно спостерігався в місті Київ, де інтегральний індекс у 2010 році склав 0,86, а до 2019 року знизився до 0,84. До регіонів з порівняно високим рівнем соціально-економічного розвитку в 2023 році також належали Київська, Дніпропетровська,

Одеська, Львівська та Полтавська області. Порівняння значень інтегральних індексів соціально-економічного розвитку в регіонах у 2019 році з 2023 роком показало, що в 20 з 23 областей стан соціально-економічного розвитку покращився. Водночас, негативний приріст був зафіксований лише в Івано-Франківській, Херсонській та Рівненській областях [15].

Тривалі позитивні тенденції соціально-економічного зростання у 2017-2023 роках призвели до певного зниження міграційної активності та до збільшення ролі імміграційних потоків порівняно з еміграційними, згідно з офіційною статистикою. Зокрема, коефіцієнт покриття еміграційних потоків імміграційними зріс із 1,027 у 2017 році до 1,039 у 2023 році [32, с. 88].

Проте, поширення COVID-19 у 2020 році, разом із закриттям кордонів та введенням карантинних заходів, значно обмежило можливості пересування населення та змінило зв'язки між міграцією і соціально-економічним розвитком. Можливість працювати, навчатися та задовольняти соціально-економічні потреби віддалено через Інтернет сприяла посиленню глобалізаційних процесів та змінила розуміння міграційних процесів. Оскільки багато людей могли працювати чи навчатися без фізичного переміщення, в 2020 році почав формуватися новий тип онлайн-міграції, до якої, ймовірно, з часом приєднається більше людей [33].

У 2020 році, поряд зі скороченням інтенсивності міграційних процесів на 25% порівняно з 2019 роком, в усіх регіонах України спостерігалось погіршення стану соціально-економічного розвитку. Найбільший рівень економічної рецесії був зафіксований у Чернівецькій, Одеській, Закарпатській, Рівненській та Харківській областях [33].

Загалом, результати емпіричного моделювання підтвердили виявлену раніше закономірність: динаміка та інтенсивність міграційних потоків серед громадян України значною мірою визначаються соціально-економічним середовищем. У разі позитивних змін, це середовище стає чинником, який притягує потенційних мігрантів, а в умовах дестабілізації сприяє посиленню еміграційних потоків.

З іншого боку, міграція громадян інших країн має значно слабший зв'язок

з економічним розвитком України. Натомість соціальні та демографічні фактори відіграють значну роль у формуванні міграційних настроїв серед потенційних переселенців.

Таким чином, економетричні розрахунки підтвердили основну гіпотезу дослідження: міграція населення не лише визначає, але й трансформує соціально-економічний потенціал як країн-донорарів, так і країн-реципієнтів. Інтенсивність міграційних процесів в контексті соціально-економічного розвитку України має розглядатися не тільки як результат соціально-економічних змін на територіях, але й як важливий фактор, що спричиняє ці зміни. Особливо в умовах загострення демографічних проблем в Україні та посилення глобалізаційних процесів, міграція, ймовірно, стане ще важливішою у найближчому майбутньому. З іншого боку, міграція підвищує ефективність використання людського потенціалу, перетворюючи його на економічні блага та сприяючи кращому соціальному розвитку. Отже, завдання держави полягає в створенні умов для ефективного використання результатів міграційної активності з метою максимізації позитивних ефектів для соціально-економічного розвитку та мінімізації можливих ризиків виникнення деструктивних змін у суспільстві.

2.3. Регулювання міграційних процесів у контексті забезпечення соціально-економічного розвитку країни

Міграційні процеси в Україні залишаються важливим аспектом державного регулювання. Незважаючи на їхню активність, міграційна політика характеризується непослідовністю, вибірковістю та недостатньою ефективністю. Для підтвердження цього в даному розділі проведено аналіз державного регулювання міграції населення з оцінкою його впливу на соціально-економічний розвиток країни.

Критична оцінка державного регулювання міграційних процесів України здійснена з огляду на кілька факторів:

актуальну міграційну ситуацію;

відсутність ефективних управлінських заходів на різних етапах міграційних процесів, особливо в контексті регулювання потенціалу міграції, рееміграції та використання міграційного капіталу;

невизначеність міграційних намірів населення, а також соціальну, економічну і політичну нестабільність [37].

Низька ефективність державного регулювання міграційних процесів є закономірною через кілька факторів.

По-перше, за 30 років незалежності України так і не було сформовано належної політичної культури, яка передбачає ефективну взаємодію влади і населення та результативність державної політики в різних сферах. Низька політична культура пов'язана з політичною нестабільністю, що супроводжувалася кризами в політичній, фінансово-економічній та безпековій сферах [37].

По-друге, в Україні не була розроблена єдина державна політика з довгостроковим стратегічним плануванням, дотриманням управлінської дисципліни при виконанні програмно-цільових завдань, прозорим бюджетним фінансуванням та ефективним використанням фінансових ресурсів. Як результат, ресурсне забезпечення управлінських рішень обмежене, а також існує практика нецільового використання ресурсів, що знижує можливість досягнення бажаних результатів [37].

По-третє, неефективна державна економічна політика стримує розвиток бізнесу на інноваційних та конкурентних засадах. Це веде до зменшення доходів бюджетів на основі податкових надходжень, що, в свою чергу, обмежує ресурси соціальної політики держави. Державне регулювання міграційних процесів, хоча і потребує посилення економічного аспекту, переважно має соціально-захисний характер, що накладає додаткове фінансове навантаження. Недостатнє ресурсне забезпечення соціальних заходів знижує можливості держави в регулюванні міграційних процесів [37].

Отже, в Україні склалися кілька деструктивних умов, які ускладнюють вдосконалення державного регулювання міграційних процесів.

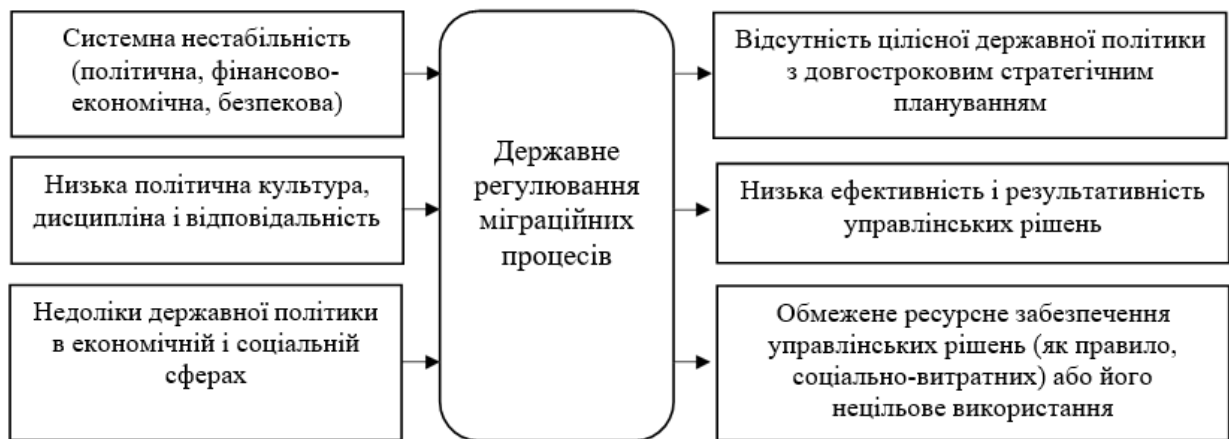

Рис. 2.3. Базові деструктиви державного регулювання міграційних процесів населення України [34]

Регулювання міграційних процесів в умовах слабкої державної політики часто відбувається лише у відповідь на крайні, вимушені ситуації. В Україні загострення міграційних проблем у діяльності органів державної влади зазвичай відбувається в таких випадках:

зміни в процедурах перетину державного кордону, як-от після запровадження безвізового режиму з ЄС;

необхідність вирішення питань, пов'язаних із громадянством, що можуть загрожувати територіальній цілісності країни;

потреба вирішення проблем вимушених мігрантів, таких як внутрішньо переміщені особи, біженці та шукачі притулку;

різке зростання трудової та освітньої міграції, що суттєво впливає на демографічні процеси, економіку та ринки праці;

надмірні навантаження на інфраструктуру пересування через державний кордон, що часто висвітлюються в ЗМІ;

прояви нетерпимості до мігрантів з боку місцевого населення – як стосовно громадян України за кордоном, так і щодо іноземців в Україні;

форс-мажорні ситуації, пов'язані з непередбачуваними змінами в правових, організаційних, економічних, соціальних і безпекових умовах міграційних процесів (як, наприклад, ситуація з COVID-19);

спроби «врегулювання» міграційних процесів через оподаткування доходів мігрантів без надання гарантій соціального захисту та підтримки [37].

Як показано на рис. 2.3, не можна ігнорувати негативний вплив низької політичної культури і політичної нестабільності на процеси регулювання міграції. Для ефективного управління міграцією і визначення можливості її позитивного впливу на соціально-економічний розвиток країни необхідно застосовувати системний підхід із чіткою послідовністю дій. Однак часті зміни керівництва та реструктуризація органів влади ускладнюють ці процеси. Наприклад, уряд України змінювався 19 разів з 1991 по 2021 рік. Сьогодні відповідальним органом у сфері міграції є Державна міграційна служба України (ДМСУ), створена в 2010 році та підпорядкована Міністерству внутрішніх справ України. До її створення профільний орган змінювався 12 разів. Нижче наводиться перелік таких структур, а також огляд їх основних завдань, які свідчать про постійну зміну пріоритетів у регулюванні міграційних процесів – від міжнаціональних відносин і захисту прав депортованих народів до правових аспектів громадянства та забезпечення законності міграції [42].

1990-1993 роки – Комітет у справах національностей при Кабінеті Міністрів України (мета: реалізація політики в галузі міжнаціональних відносин) [168];

1993-1994 роки – Міністерство України у справах національностей та міграції (мета: удосконалення роботи в сферах міжнаціональних відносин та міграційних процесів) [58, с.293];

1994-1995 роки – Міністерство України у справах національностей, міграції та культів (мета: реалізація політики в питаннях міжнаціональних відносин, релігії, національних меншин та міграції) [55, с.69];

1995-1996 роки – Міністерство України у справах національностей та міграції (мета: реалізація політики щодо національних меншин, міжнаціональних відносин, міграції) [54];

1996-2000 роки – Державний комітет України у справах національностей та міграції (мета: здійснення політики в питаннях міжнаціональних відносин,

національних меншин, діаспори, міграції, української мови та мов національних меншин) [60];

2000-2001 роки – Державний департамент у справах національностей та міграції Міністерства юстиції України (мета: реалізація політики та стратегій у сферах міжнаціональних відносин, національних меншин, міграції) [60];

2001-2006 роки – Державний комітет України у справах національностей та міграції (мета: реалізація політики у сферах міграції, забезпечення міжнаціональних відносин, прав національних меншин, депортованих народів, біженців) [60];

2006-2010 роки – Державний комітет у справах національностей та релігій України (мета: реалізація політики у сферах релігії, відносин з церквою, міжнаціональних відносин, захисту прав національних меншин та депортованих осіб) [60];

2008-2009 роки – Державний департамент міграційної служби Міністерства внутрішніх справ України (мета: реалізація політики в галузі міграції та оптимізація органів державного управління шляхом передачі повноважень від Державного комітету у справах національностей та релігій) [60];

2009-2010 роки – Державна міграційна служба України (мета: реалізація політики в сферах міграції, імміграції та громадянства) [60];

2010 рік – Міністерство внутрішніх справ України (мета: реалізація політики в сферах імміграції, громадянства та реєстрації фізичних осіб), Державний комітет у справах національностей та релігій (мета: реалізація політики в галузі міграції, біженців) [60];

з 2010 року – Державна міграційна служба України (мета: спочатку – реалізація політики в сфері міграції та оптимізація державних органів, з 2014 року – реалізація політики в питаннях громадянства, імміграції та еміграції, боротьби з незаконною міграцією, реєстрації мігрантів та осіб з особливим правовим статусом) [78].

Часті зміни органу, відповідального за регулювання міграційних процесів, не лише заважали створенню комплексної міграційної політики, але й

спричиняли організаційні та часові витрати, зокрема через постійну ротацію державних службовців на посадах, які потребували розуміння міграційної ситуації та ефективних способів її регулювання.

Державна міграційна служба України (ДМСУ), яка функціонує вже понад 10 років та працює за чинним положенням уже 7 років, сприяла реалізації ряду важливих управлінських заходів. Основні з них узагальнено в таблиці 2.8, де також вказано на недоліки, які потребують коригування для покращення ефективності управлінських рішень.

Зокрема, варто підкреслити, що протягом діяльності ДМСУ було прийнято важливі нормативні акти для регулювання міграційних процесів. Однак одним з основних чинників цих змін стало затвердження в 2010 році Плану дій з лібералізації візового режиму, що зобов'язувало Україну виконати ряд вимог, зокрема вдосконалити міграційне законодавство та забезпечити захист прав мігрантів [88].

Міграційне законодавство в Україні розроблене на задовільному рівні, проте виникають питання щодо його фактичного дотримання, особливо в частині виконання стратегічних нормативів.

Таблиця 2.2

Основні заходи в сфері регулювання міграційних процесів за період діяльності ДМСУ з 2010 року [88, с.49]

Проведені заходи	Поточні недоліки реалізації заходів
Правова регламентація концептуальних засад міграційної політики шляхом прийняття Концепції державної міграційної політики (2011 р.), Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року (2017 р.) та ін.	Низька результативність реалізації плану заходів реалізації стратегії
Удосконалення нормативно-правової бази з прийняттям законів України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» (2011 р.), «Про зовнішню трудову міграцію» (2015 р.), «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» (2018 р.) та ін.	Необхідність врегулювання виборчих прав мігрантів, питань оподаткування доходів мігрантів, конкретизації заходів реінтеграції після повернення
Утворення організаційно-управлінської вертикалі з відкриттям територіальних представництв ДМСУ	Збереження бюрократичного навантаження територіальних представництв з високою плінністю кадрів
Удосконалення адміністративних процедур у частині ведення Єдиного державного демографічного реєстру	Недостатня захищеність інформації, невизначена взаємодія з іншими державними реєстрами

Впровадження національної системи біометричної верифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства з практичним використанням на пунктах пропуску систем фіксації біометричних даних	Тривалий процес впровадження для всіх категорій осіб, що здійснюють перетин державного кордону
Уточнення переліку послуг ДМСУ, що надаються на платній основі та конкретизація їхньої вартості (Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання адміністративних послуг у сфері міграції»)	Періодичний перегляд вартості Неможливість автоматично розрахувати вартість всіх видів послуг на сайті ДМСУ
Статистичне забезпечення аналізування міграційних процесів з виданням міграційного профілю, моніторингу, публікування даних щодо результатів основної діяльності з публічним звітуванням голови ДМСУ	Значні затримки в оновленні міграційного профілю, даних моніторингу міграційних процесів. Відсутність ініціатив щодо проведення всеукраїнського перепису
Формування електронних сервісів щодо оформлення паспорта (ID), отримання іноземного паспорта, підтвердження громадянства, інформування про факти порушення міграційного законодавства та ін.	Часті технічні збої, що призводять до призупинення видачі документів, породжують колапс в отриманні іншої документації та планування подальших дій
Адміністративні й правові вдосконалення щодо захисту іноземців з особливим правовим статусом, документації їх перебування (посвідчення, проїзних документів та ін.), діяльності пунктів тимчасового перебування, затвердження Правил оформлення віз для в'їзду в Україну і транзитного проїзду через її територію (2017 р.), затвердження плану заходів щодо інтеграції біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, в українське суспільство на період до 2020 р.	Збереження значних нелегальних потоків з постійним порушенням справ щодо нелегального перетину державного кордону, зокрема через порт м. Одеса, річкові переправи Одеської, Румунської областей та ін.

У таблиці 2.2. вказано основні недоліки, що потребують регулювання для ефективного управління міграційними процесами. Вони стосуються, зокрема, врегулювання виборчих прав мігрантів, питань оподаткування їхніх доходів, а також необхідності конкретизації заходів реінтеграції після повернення. Це важливі питання, що потребують першочергового вирішення в рамках вдосконалення міграційного законодавства.

У майбутньому доповнення міграційного законодавства України має враховувати нові виклики, такі як загрози нових хвиль пандемій та загострення міграційної кризи через наплив біженців з Афганістану, а також передбачати концептуалізацію правових засад щодо: визначення предмету міграційного права, узгодження норм різних галузей права, уточнення правового статусу всіх категорій мігрантів, усунення повторів і суперечностей у положеннях [93].

Загалом, регулювання міграційних процесів через нормативно-правові методи, враховуючи їх глобально-мобільну природу, вимагає міждержавної

консолідації з залученням України до уніфікації правових норм. Як зазначають юристи-міграціологи, на міжнародному рівні міграція повинна розглядатись як благо, що супроводжується регульованими процесами; інституційне забезпечення регулювання має базуватись на механізмах спільних рішень країн «великої вісімки», а пріоритети регулювання повинні визначатися міжнародною групою експертів [5, с. 108]. Україна, як держава з високою міграційною активністю, повинна активно долучатися до правотворчих процесів через співпрацю з Міжнародною організацією з міграції.

Однією з основних особливостей регулювання міграційних процесів за час діяльності ДМСУ стало створення організаційно-управлінської вертикалі з відкриттям територіальних представництв служби. Важливо зазначити, що керівництво ДМСУ змінювалося рідко: голова служби змінився лише тричі. На середину 2021 року діючий голова обіймав свою посаду з 2015 року, що забезпечує певну управлінську стабільність, але також може сприяти укоріненню неформальних та консервативних практик. Діяльність ДМСУ та її територіальних підрозділів часто піддається критиці через публічні скандали та факти корупції, зокрема вимагання плати за прискорену видачу біометричних паспортів для виїзду за кордон, порушення щодо надання послуг іноземцям та неправомірну легалізацію іноземців, зокрема через надання громадянства України [44].

Важливим кроком на шляху вдосконалення державного регулювання міграційних процесів в Україні є створення Єдиного державного демографічного реєстру. Цей реєстр має на меті врегулювання питань реєстрації та видачі документів для посвідчення особи, підтвердження громадянства України або особливого статусу, що має відповідні правові наслідки [45]. Станом на середину 2021 року реєстр отримує критичні оцінки, зокрема щодо практики використання інших державних реєстрів в Україні. За словами експертів Міністерства цифрової трансформації України та представників проєкту USAID/UK aid «Прозорість та підзвітність у державному управлінні та послугах/TAPAS», існують певні корупційні ризики, слабка захищеність даних і недостатня інтеграція різних реєстрів між собою [45].

Наразі функціональність Єдиного державного демографічного реєстру ще не визначена, в тому числі щодо можливості заміни ним загального перепису населення. У майбутньому цей реєстр має поєднувати адміністративну, статистичну, дослідницьку та інформаційну функціональність [47, с. 180]. Щодо його заміни перепису населення, то це питання все ще є дискусійним.

Міграційний процес, як складний і багатоступеневий, починається з формування потенціалу і підготовки до міграції. В Україні на практиці не відбувається регулювання потенціалу міграції:

по-перше, держава не проводить якісних соціологічних досліджень потенціалу міграції серед різних соціальних груп. Наприклад, вибіркове обстеження домогосподарств «Зовнішня трудова міграція населення України» є несистематичним (остання дослідження проводилися в 2015-2017 роках) і дають дуже низькі показники щодо намірів населення виїжджати за кордон [89, с.25];

по-друге, в Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року не згадано принцип превентивності, а серед завдань не виділяється зниження міграційного потенціалу, зокрема серед молоді [65].

Основні заходи націлені на регулювання самого процесу міграції, при цьому переважає адміністративний підхід. Він включає оформлення документів, контроль за дотриманням міграційного законодавства, співпрацю з міжнародними організаціями, а також перегляд домовленостей щодо режимів перетину кордону, заходи щодо працевлаштування і соціального захисту.

На етапі міграції також є значні прогалини в регулюванні цього процесу. Найбільш актуальними питаннями є:

відсутність окремих підходів до регулювання міграції осіб та сімей, зокрема стосовно протидії практиці виїзду молодих сімей, які з часом набувають громадянство іншої країни;

відсутність стратегій для регулювання міграції окремих професійних груп, таких як працівники сфери охорони здоров'я, освіти, ІТ-сектору, а також представників робітничих професій, які є затребуваними на українському ринку праці;

високий рівень формалізму у регулюванні діяльності посередників з

працевлаштування мігрантів за ліцензійними умовами;

необґрунтованість спроб обов'язкового оподаткування доходів мігрантів, зокрема шляхом введення нових способів оподаткування їхніх доходів.

Ідею оподаткування доходів трудових мігрантів час від часу ініціює Державна податкова служба України. Так, у жовтні 2020 року знову підняли це питання, аргументуючи його тим, що частка задекларованих доходів мігрантів серед грошових переказів складає менше 4% від загальної суми [89].

Враховуючи соціально-економічну ситуацію та роль трудової міграції в забезпеченні життєвого рівня в Україні, кардинальні кроки щодо обов'язкового оподаткування доходів мігрантів є неефективними. Такі заходи лише підвищують соціальну напругу та рівень недовіри до влади. Поки що доходи мігрантів стабілізують внутрішню економічну ситуацію, а податкові надходження підтримуються через високий споживчий попит і сплату ПДВ, акцизних зборів та інших непрямих податків. Оподаткування доходів мігрантів має бути поступовим і обґрунтованим, з оголошенням тенденцій грошових переказів та задекларованих доходів, а також супроводжуватись заходами державної підтримки.

На думку голови Всеукраїнської асоціації компаній з міжнародного працевлаштування, держава наразі не вживає достатніх заходів для регулювання міжнародного працевлаштування громадян України [46, с. 14]. За даними ООН, для України важливо проводити інформаційні кампанії щодо протидії шахрайству в незаконному працевлаштуванні, а також щодо трудового права і соціальних гарантій в країнах, куди планується міграція [1]. Ці висновки свідчать про недостатню активність держави у питаннях регулювання трудової міграції, а також про суперечність між спробами оподаткувати доходи мігрантів та обов'язком держави захищати своїх громадян.

Державне регулювання міграційних процесів на етапі рееміграції та інтеграції капіталу мігрантів відображає рівень розвитку і комплексність міграційної політики. В програмних цілях чинного Президента України було вперше зазначено необхідність створення умов для повернення мігрантів на батьківщину [20, с.36]. Згідно з Стратегією економічної безпеки України до 2025

року, забезпечення макроекономічної безпеки включає повернення і реінтеграцію трудових мігрантів як один з пріоритетів [61, с.90]. Також анонсовано впровадження державної програми «Повертайся та залишайся», що передбачає залучення фінансування через новоутворений Фонд розвитку підприємництва.

На початку 2021 року уряд ухвалив законопроект, який надає мігрантам, котрі повертаються в Україну з наміром започаткувати бізнес, право на одноразову допомогу в розмірі 150 тисяч гривень [39, с.92]. Однак, на даний момент результати цих рішень ще не видні, а для оцінки ефективності їх впровадження необхідно більше часу і активна участь громадськості.

Питання ефективного використання міграційного капіталу стає все більш актуальним серед експертів, але досі не отримало належного вирішення, враховуючи масштаб грошових переказів від мігрантів. З одного боку, це може бути позитивним фактором, оскільки зменшується залежність економіки України від таких доходів, які наразі в основному використовуються на споживчі потреби. З іншого боку, перенаправлення доходів мігрантів на інвестиційні цілі могло б дати набагато більші соціальні (у підвищенні рівня життя населення) і економічні (у диверсифікації джерел інвестиційних надходжень) вигоди.

В Україні спроби стимулювання інвестиційної активності мігрантів є поодинокими, і часто вони ініціюються Міжнародною організацією з міграції. Наприклад, у 2019 році було презентовано проєкт Агентства ООН з питань міграції у співпраці з урядом України, частина якого була спрямована на підвищення інвестиційної активності мігрантів. Актуалізація цього проєкту була зумовлена результатами опитування Міжнародної організації з міграції, згідно з якими понад 20% мігрантів з України готові інвестувати свої доходи, зокрема відкриваючи власний бізнес у країні постійного перебування [10, с.22]. Як результат, з 2019 року Міжнародною організацією з міграції спільно з Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) було реалізовано пілотний проєкт для:

- територіальних громад з високим рівнем трудової міграції;
- трудова мігрантів та їхніх сімей [10, с.23].

Гранти надавалися на конкурсній основі за принципом «1+1»: розмір інвестиції заявника мав дорівнювати розміру гранту, що не підлягав поверненню. Вже в перший рік реалізації проєкту було отримано 260 заявок. Однак інформація про подальшу реалізацію цього проєкту наразі відсутня, що вказує на необхідність підтримки та популяризації ініціативи на найвищому рівні.

Право на мобільність означає можливість змінювати місце проживання на довгострокові або навіть пожиттєві періоди. Незважаючи на те, що міграція населення України переважно має короткостроковий циклічний характер, останнім часом спостерігається збільшення випадків пожиттєвої міграції, що підтверджується фактами демографічного відтворення сімей за кордоном. У зв'язку з цим, заходи державного регулювання міграційних процесів, спрямовані на інтеграцію та можливу асиміляцію наступних поколінь, з метою збереження національної єдності, потребують системної співпраці з діаспорою. Українська діаспора є однією з найбільших у світі, хоча точні цифри варіюються в межах від 8 до 20 мільйонів осіб [26].

В Україні основним документом, що регулює співпрацю з інститутом діаспори, є Закон України «Про закордонних українців», який визначає правові засади збереження національної свідомості українців, котрі можуть бути громадянами інших держав або не мати громадянства, але зберігають етнічне походження та зв'язки з батьківщиною, включаючи благодійну діяльність і можливість повернення [47, с.180]. Одним із актуальних проєктів є Концепція Державної цільової програми співпраці з закордонними українцями до 2023 року, яка покликана активізувати співпрацю органів влади з громадськими організаціями українців за кордоном [69, с.197]. Загалом діаспора України залишається цілісною і активною, хоча представники новітньої міграції («заробітчанської» хвилі) більш схильні до асиміляції і розпорошення. Проте, за словами керівництва Світового конгресу українців, в Україні є актуальним питання введення «множинного» або «подвійного» громадянства, яке вже існує на практиці, але не врегульовано законодавчо. Це могло б сприяти активнішій співпраці з діаспорою та підтримці її повернення [34].

Аналіз основних заходів у сфері державного регулювання міграційних

процесів в Україні свідчить про поступовий розвиток управлінських рішень, спрямованих на перетворення міграції на фактор соціально-економічного прогресу країни. Хоча сучасна міграційна політика в Україні має ряд недоліків, її інституційна та нормативно-правова основа перебуває на задовільному рівні. Рис. 2.4. виділяє ключові управлінські ініціативи, які слід продовжувати з метою забезпечення позитивного впливу міграції на соціально-економічний розвиток країни. Ці заходи можна трактувати як своєрідну «матрицю», синергія елементів якої сприятиме прискоренню позитивних результатів від міграційних процесів.

Рис. 2.4. Матриця заходів-каталізаторів державного регулювання міграційних процесів в контексті стимулювання соціально-економічного розвитку України [10, с.22]

Необхідно активно популяризувати і впроваджувати ці ініціативи. Оскільки міграційні процеси є складним об'єктом державного регулювання, ДМСУ повинна налагоджувати тісну співпрацю з іншими державними структурами на центральному та місцевих рівнях. Ідеально, ця співпраця має базуватися на правових основах і передбачати розробку спільної стратегії, що охоплює багатогалузеву взаємодію у сфері міграції. Подібні ініціативи були

анонсовані ще в 2018 році на зустрічі представників Міжнародної організації з міграції, Міністерства соціальної політики та Державної служби зайнятості, однак після цього не було здійснено активних кроків у цьому напрямку [11].

ДМСУ, як орган, відповідальний за міграцію, повинна розширювати свої функції та активно співпрацювати з Міністерством соціальної політики та Державним центром зайнятості, щоб забезпечити соціальний захист мігрантів та пропонувати робочі місця для потенційних мігрантів та осіб, що повернулися. Важливим напрямом є також співпраця з Міністерством економіки України, яке активно розвиває ініціативи для підтримки підприємництва та самозайнятості населення. Зокрема, важливо розвивати співпрацю в частині регулювання діяльності посередників з працевлаштування трудових мігрантів за кордоном.

Типовий мігрант з України часто має низький рівень знань щодо законодавства, мови, організації виїзду та інших важливих аспектів. Діяльність недобросовісних посередників створює окремий сегмент низькокваліфікованої, незахищеної трудової міграції, і боротьба з цим явищем потребує активної роз'яснювальної роботи серед населення. Міністерство економіки України позиціонує себе як орган, що сприяє розвитку національної економіки через соціальний діалог між громадянами, бізнесом і державою, де людина є головною метою економічного зростання, а не ресурсом. Це вимагає врахування міграційних процесів, де людський капітал є важливим фактором змін [11].

Реформа децентралізації відкриває нові можливості для регулювання міграції на рівні територіальних громад, що створює потенціал для співпраці ДМСУ з Міністерством розвитку громад та територій України. З використанням ресурсів Державного фонду регіонального розвитку можна ініціювати фінансування проєктів, які залучають інвестиції від мігрантів у конкретні громади. Позитивний досвід таких ініціатив стимулюватиме поширення інформації та залучення нових учасників.

Незважаючи на важливість вектору виїзної міграції, імміграція також потребує уваги. ДМСУ активно працює з іноземцями, особами без громадянства та людьми з особливим правовим статусом. Однак у контексті соціально-економічного розвитку України імміграція може зіграти ще більшу роль. Для

часткової компенсації демографічних втрат та нестачі робочої сили на ринку праці доцільно застосовувати селективний підхід до стимулювання імміграції. Хоча існуюча практика застосування квот діє, офіційне працевлаштування іммігрантів залишається низьким і потребує заходів для легалізації їх зайнятості.

Стимулювання імміграції іноземців, готових інвестувати в економіку України, є перспективним напрямком, що підтверджують дослідження експертів на основі досвіду європейських країн. У 2020 році був прийнятий Закон України «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні», що відкриває можливості для залучення інвестицій через імміграцію. Отже, стимулювання інвестиційної активності через імміграцію має значний потенціал для розвитку економіки [10, с.23].

Водночас внутрішні міграційні процеси в Україні потребують врегулювання. Проблема внутрішньо переміщених осіб продемонструвала слабкість соціальної політики, що в поєднанні з низькою політичною культурою та обмеженими бюджетними ресурсами спричинило труднощі в інтеграції переселенців. Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» визначає права на внутрішню мобільність, але зростаючі розриви між місцем реєстрації та фактичним місцем проживання створюють додаткові навантаження на соціальну інфраструктуру та податкову систему [31, с.67].

Таким чином, сучасну міграційну політику України можна оцінити як таку, що знаходиться на етапі розвитку. ДМСУ функціонує понад 10 років і вже має належне міграційне законодавство, але досі не визначено чітко предмет державного регулювання в цій сфері. Це дослідження зосереджене на характеристиках міграційних процесів і їх важливості для державного регулювання, що дозволить вирішити низку проблем, пов'язаних з формуванням міграційного потенціалу, переміщенням людей та їх наслідками [38, с.93].

Загалом, державне регулювання міграційних процесів потребує уточнення мети, завдань та очікуваних результатів на всіх етапах. Існуюча інституційна структура регулювання імміграції має посилювати співпрацю, поєднуючи соціальні, економічні, міжнародні та регіональні політики.

Необхідно активно просувати та впроваджувати ці ініціативи. Оскільки міграційні процеси є складним і багатогранним об'єктом державного регулювання, ДМСУ повинна налагоджувати співпрацю з іншими державними органами як на центральному рівні, так і на місцевому. Ідеальною є співпраця, що базується на правових принципах і передбачає розробку спільної стратегії для багатогалузевої взаємодії у сфері міграції. Подібні ініціативи були запропоновані ще в 2018 році під час зустрічі представників Міжнародної організації з міграції, Міністерства соціальної політики та Державної служби зайнятості, проте після цього не було здійснено значних кроків у цьому напрямку [3,с. 30].

ДМСУ, як орган, відповідальний за міграцію, повинна розширювати свою діяльність та активно співпрацювати з Міністерством соціальної політики та Державним центром зайнятості, щоб забезпечити соціальний захист мігрантів і пропонувати робочі місця для потенційних мігрантів і тих, хто повернувся. Важливим напрямом є також співпраця з Міністерством економіки України, яке активно розвиває ініціативи для підтримки підприємництва та самозайнятості населення. Зокрема, важливо сприяти регулюванню діяльності посередників з працевлаштування трудових мігрантів за кордоном.

Висновки до другого розділу

Проаналізовано історичні умови, що призвели до формування міграційних хвиль в Україні. Вказано, що п'ята «інтелектуальна» хвиля може змінитись на «корпоративну», в межах якої бізнес може переміщуватись за кордон через зростання податкового навантаження в Україні. Вірогідність «корпоративної» хвилі також посилюється політикою європейських держав, які активно стимулюють залучення бізнесу, створюючи стабільні умови для ведення господарської діяльності.

Досліджено місце України на глобальній міграційній карті, що підтверджує її інтеграцію в міжнародний простір як демократичної та правової держави. Число міжнародних мігрантів з України поступово зростає, досягнувши

6,1 млн осіб у 2023 році. Проте ця динаміка ускладнюється зниженням рівня імміграції та загрозливими депопуляційними процесами. У 2020 році частка міжнародних емігрантів у населення становила 11,9%, порівняно з 10,8% у 1990 році. Міграційна ситуація в країнах з вищими доходами показує, що вони ефективно залучають людський потенціал, що змушує Україну активніше регулювати міграційні процеси з урахуванням їхнього впливу на соціально-економічний розвиток [33].

На основі офіційної статистики проаналізовано динаміку стаціонарної міграції в Україні на макро- та регіональному рівнях, визначено географічну структуру в'їзних та виїзних міграційних потоків. Виявлено, що в окремих регіонах міграційні процеси надмірно низькі, що потребує окремої оцінки з точки зору їхнього впливу на соціально-економічний розвиток. Проаналізовано приватні грошові перекази з-за кордону та порівняно їх із динамікою іноземних інвестицій. На основі результатів аналізу виділено проблеми, що вимагають: активізації державного впливу на міграційні процеси, зокрема в контексті Польщі; врахування депопуляційних процесів для запобігання «вимиванню» людського потенціалу України; перегляду ролі імміграції в соціально-економічному розвитку та посилення її конструктивного впливу.

Економічний розвиток регіонів України протягом досліджуваного періоду був на задовільному рівні, за винятком міста Києва, де спостерігалися надзвичайно високі показники соціально-економічного розвитку. Найбільший приріст соціально-економічного розвитку в 2010-2020 роках спостерігався в Київській, Дніпропетровській, Одеській, Львівській та Полтавській областях.

Описано державне регулювання міграційних процесів в Україні в контексті підтримки соціально-економічного розвитку. Виявлено основні фактори, що гальмують ефективність управлінських рішень, серед яких системна нестабільність, низька політична культура, відсутність дисципліни та відповідальності, а також недоліки в державній політиці в економічних та соціальних сферах. Вказано на непослідовність державної міграційної політики, що частково зумовлена частими змінами центрального органу, відповідального за цю сферу. З 2010 року в Україні функціонує Державна міграційна служба, яку

вже понад 5 років очолює одна особа, що створює можливості для системного підходу до регулювання міграції. Однак, функціонал цієї служби обмежений адміністративними механізмами, що не дозволяє реалізувати повний комплекс управлінських заходів для моніторингу та регулювання міграційних процесів.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ ВНУТРІШНІХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

3.1. Стратегічні пріоритети регулювання внутрішніх міграційних процесів

Для досягнення позитивного впливу міграції на соціально-економічні процеси необхідні значні часові та ресурсні витрати. Для ефективного планування цих процесів в практиці державного регулювання використовують підхід стратегічного планування, який передбачає визначення чіткої послідовності дій на певний період з конкретизацією напрямків реалізації, відповідальних осіб та задіяних ресурсів.

Стратегія в державному регулюванні часто стає основою нормативно-правових документів, що можуть бути спрямовані на:

розвиток економіки загалом або окремих її секторів;

удосконалення ринкового середовища;

регулювання різних суспільних процесів, таких як демографічне відтворення, міграція (внутрішня, зовнішня), охорона здоров'я, рівень освіти та інтелектуального розвитку тощо;

розвиток інститутів, таких як бізнес (зокрема, мале і середнє підприємництво), громадські організації, соціальна інфраструктура;

розвиток окремих територій – громад, регіонів, різних типів територій (депресивних, гірських, індустріальних, туристичних тощо), а також країни в цілому та міжнародних об'єднань;

виконання функцій держави – загальних (безпека, оборона, економічний розвиток, добробут населення тощо) і специфічних (реформування, міжнародне співробітництво, соціальний захист, боротьба з корупцією);

досягнення певних результатів – прогресивних (соціально-економічний розвиток, інновації, сталий розвиток, забезпечення конкурентоспроможності, перехід до нового технологічного укладу тощо), стабілізаційних, антикризових;

діяльність органів державної влади і державного апарату в цілому [7,

с.42].

В Україні за роки незалежності було розроблено та реалізовано ряд стратегій і концепцій. Проте ефективність їх реалізації залишається під питанням через низьку політичну культуру, дисципліну та відповідальність. Саме тому інструменти стратегічного планування і програмно-цільового регулювання ставляться під сумнів за сучасних умов.

Однак стратегічне планування є необхідним для чіткого розуміння пріоритетів розвитку та забезпечення стабільної роботи управлінських систем на рівнях держави, регіонів та громад. Воно дозволяє співвіднести цілі з наявними ресурсами та можливостями для ефективного реагування на зміни зовнішнього середовища. Стратегія також допомагає в організації управлінської діяльності, визначаючи логічну послідовність дій [45].

Важливо, що в теорії та практиці державного планування часто наводиться перелік заходів, але без усвідомлення того, як виконання одних з них сприяє реалізації інших (наприклад, принципи субсидіарності та компліментарності). Це є однією з причин неефективності стратегічного планування в Україні та низького рівня політичної відповідальності.

Зв'язок стратегічного планування в державному регулюванні з концептуальними підходами та програмно-цільовими рішеннями. Це особливо важливо для регулювання міграційних процесів, які є складними і багатогранними явищами. Тому для досягнення соціально-економічного зростання необхідні системні та послідовні дії, що поєднують різні концептуальні та стратегічні рівні [46, с.14].

У цій частині дослідження розглядається стратегія регулювання міграційних процесів на рівні держави, яка набуває вигляду нормативно-правових актів. Однак стратегічне планування в сфері міграції може здійснюватися також на інших рівнях інституцій та територій:

На державному (регіональному, громадському) рівні стратегія визначає пріоритети регулювання міграції як явища та процесу з урахуванням причинно-наслідкових зв'язків.

На рівні суспільства стратегія встановлює пріоритети регулювання

міграції з точки зору забезпечення інтересів розвитку особистості і суспільства в цілому, а також підтримки сталості прогресивних змін.

На рівні організацій та підприємств стратегія спрямована на визначення пріоритетів розвитку з урахуванням міграційного чинника, включаючи можливість залучення мігрантів або збереження кадрового потенціалу в умовах міграційних ризиків [49].

На рівні домогосподарства стратегія фокусується на забезпеченні добробуту через поєднання різних джерел доходу, включаючи міграційні потоки, збереження єдності сім'ї або адаптацію до умов дистанційного існування.

На рівні індивіда стратегія визначає спосіб життя, формуючи потенціал для міграції та можливості його реалізації для задоволення особистих потреб.

Для обґрунтування стратегічних пріоритетів державного регулювання міграційних процесів в Україні важливо враховувати як глобальні, так і національні концептуальні підходи в сфері міграції.

В Україні формування стратегічних пріоритетів міграційної політики має базуватися на існуючих стратегічних документах, продовжуючи їх цілі та враховуючи недоліки попередньої реалізації. З 2011 року в Україні діє Концепція державної міграційної політики. Однак цей документ був критично оцінений фахівцями, зокрема, О. Малиновською, яка вказала на потребу оновлення концепції через її обмеження як плану заходів, а не як стратегічного нормативно-правового документа. Також О. Гречко зазначала відсутність положень щодо інституційного забезпечення міграційної політики, а І. Марков назвав концепцію алогічною і абстрактною, що свідчить про відсторонення влади від національних інтересів міграційної політики.

Незважаючи на ці критичні зауваження, концепція стала основою для прийняття Стратегії державної міграційної політики України до 2025 року в 2017 році. Для реалізації цієї стратегії був затверджений План заходів на 2018-2021 роки [52].

У 2019 році була прийнята Стратегія інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року, план заходів якої почали розглядати лише в середині 2021 року. Цей нормативний акт має важливе значення для регулювання

міграційних процесів, особливо на етапі міграційного переміщення, а також для формування потенціалу міграції, оскільки розвиток інфраструктури переміщень значно впливає на міграційні потоки [52].

Прийняті нормативи підтверджують впровадження в Україні загальноєвропейських принципів регулювання міграційних процесів, орієнтуючись на «нерепресивні» методи. Однак залишається питання, чи це результат свідомого впровадження методів непрямого регулювання або ж це просто формалізм управлінських рішень, що характерний для багатьох аспектів державної політики в Україні.

Чинні стратегічні нормативи в міграційній сфері потребують детального аналізу для наукового обґрунтування необхідності законодавчих удосконалень, що сприятимуть перетворенню міграції населення України на активний фактор соціально-економічного зростання та розвитку.

Таблиця 3.1

Узгодженість глобальних і національних цілей регулювання міграційних процесів як основа для нових стратегічних пріоритетів їх регулювання в Україні [65; 27]

Глобальні цілі	Кореляція з національними цілями діючої Стратегії	Доцільність врахування у новій Стратегії
1	2	3
Якісний облік міграційних процесів для обґрунтування управлінських рішень	Питання статистичного забезпечення визначено одним з пріоритетних напрямів	Основоположна обліково-статистична ціль
Об'єктивне інформування про перебіг міграції на всіх етапах	Відповідні регламентування відсутні	Напрямок виконання мети стратегії в розрізі різних етапів міграційного процесу
Мінімізація несприятливих чинників еміграції	Зниження негативних наслідків міграції населення України за виїзним напрямком визначено однією з цілей	Напрямок виконання мети задля стимулювання соціально-економічного розвитку в контексті впливу на потенціал міграції
Можливості для мігрантів та інститутів діаспори щодо залучення їх потенціалу для сталого розвитку	Відповідні регламентування здійснені побіжно	Напрямок виконання мети задля стимулювання соціально-економічного розвитку на основі імміграції

Продовження табл. 3.1

1	2	3
Забезпечення швидких, безпечних і дешевих грошових переказів мігрантів	Підтримка ефективного використання міграційного капіталу визначена одним з завдань	Одне з завдань на етапі інтеграції міграційного капіталу
Інвестування у розвиток людського капіталу, сприяння взаємному визнанню кваліфікацій	Відповідні регламентування відсутні	Одне з завдань на етапі інтеграції міграційного капіталу за в'їзним і виїзним векторами
Захищеність мігрантів на основі визначеного правового статусу	Сприяння легальній імміграції, її регуляризація визначені серед цілей	Основоположна захисна ціль
Захищеність трудових мігрантів, гідні умови працевлаштування	Захищеність громадян України, працевлаштованих за кордоном, визначено одним з завдань	Одне з завдань захисної цілі
Зниження вразливості мігрантів	Підтримка вразливих мігрантів визначено одним з завдань лише за в'їзним вектором	Одне з завдань захисної цілі
Забезпечення доступу мігрантів до послуг	Відповідні регламентування відсутні	Одне з завдань захисної цілі
Забезпечення мобільності соціального страхування мігрантів	Відповідні регламентування відсутні	Одне з завдань захисної цілі
Можливості повної інтеграції мігрантів, забезпечення соціальної згуртованості	Інтеграція осіб зі спеціальним статусом, повага до гідності реемігрантів визначено серед цілей	Комплекс завдань на етапі рееміграції, інтеграції міграційного капіталу за в'їзним і виїзним векторами
Неприпустимість дискримінації, інформування про реальну міграцію	Інформаційно-консультативна робота щодо терпимості, толерантності визначена одним з завдань	Основоположна інформаційна ціль
Розвиток інфраструктури міграції	Інфраструктурні умови перебування осіб зі спеціальним статусом визначено серед цілей лише за в'їзним вектором	Основоположна інфраструктурна ціль
Сприяння безпечній та гідній рееміграції, реадмісії, реінтеграції	Стимулювання рееміграції громадян України та їх реінтеграція визначено однією з цілей	Комплекс завдань на етапі рееміграції, інтеграції міграційного капіталу за в'їзним і виїзним векторами
Безпечне та скоординоване управління кордонами	Прикордонний контроль визначено однією з цілей	Одне з завдань інфраструктурної цілі
Контрольованість міграційних процесів	Прикордонний контроль визначено однією з цілей	Одне з завдань інфраструктурної цілі
Використання міграційного затримання як крайнього заходу	Відповідні регламентування відсутні	Входить до завдання інфраструктурної цілі прозорого прикордонного контролю
Участь консульств у захищеності мігрантів на всіх етапах міграційного процесу	Організація ефективної консульської роботи визначено одним з завдань	Одне з завдань інституційно-правової цілі
Міжнародне співробітництво з метою порятунку мігрантів, які зникли	Відповідні регламентування відсутні	Одне з завдань інституційно-правової цілі
Міжнародне співробітництво в сфері боротьби з торгівлею людьми та незаконного переміщення мігрантів	Відповідні регламентування відсутні	Одне з завдань інституційно-правової цілі

року визначено основні цілі та заходи, спрямовані на:

забезпечення мобільності населення через зниження адміністративних бар'єрів;

зменшення негативних наслідків еміграції;

стимулювання рееміграції громадян України;

легалізацію імміграції та інтеграцію іммігрантів;

підвищення інституційної спроможності регулювання міграції;

удосконалення міграційної статистики;

узгодження міграційного регулювання з соціальною та економічною політикою;

забезпечення позитивного впливу міграції на розвиток держави [42].

Аналіз стратегічних цілей і завдань вказує на певну «сплутаність» в регулюванні міграції за в'їзним і виїзним напрямками. Іншою проблемою є формалізм завдань через часову невизначеність конкретних заходів для їх виконання. Деякі завдання повторюються, зокрема в частині легалізації імміграції. Таким чином, перелік цілей і заходів є хаотичним, а стратегічні цілі, такі як «забезпечення позитивного впливу міграції на розвиток держави», не мають чіткого виконання.

Недоліки стратегії можна було б усунути за допомогою плану заходів для їх реалізації. Проте в завданнях, що були поставлені на 2018-2021 роки, основні зусилля зосереджено на веденні нових реєстрів, впровадженні електронних сервісів для міграційного обліку та підвищенні кваліфікації управлінців. Водночас спостерігається пасивність у реалізації заходів, спрямованих на «сприяння працевлаштуванню трудових реемігрантів», що могли б мати значний соціально-економічний ефект для України [43].

Ці недоліки вказують на необхідність наукового обґрунтування нових стратегічних пріоритетів державного регулювання міграційних процесів в Україні. Важливо чітко розмежувати цілі для:

внутрішньої та зовнішньої міграції;

в'їзної та виїзної міграції;

різних категорій міграційно активних осіб — осіб, що перебувають у статусі мігранта, біженця, шукача притулку тощо [46, с.14].

З огляду на глобалізацію міграційних процесів, для визначення нових стратегічних пріоритетів варто орієнтуватися на положення Глобального договору безпечної, впорядкованої та регульованої міграції, ухваленого на міжнародному рівні в 2018 році. Підписання цього договору викликало як позитивні, так і критичні реакції серед країн, деякі з яких відмовилися від підписання через побоювання щодо уніфікації підходів до регулювання міграції після Європейської міграційної кризи 2015 року. Водночас варто враховувати цей договір при формуванні нових стратегічних пріоритетів державного регулювання міграції в Україні, оскільки він передбачає:

інтеграцію національної міграційної політики України з міжнародними підходами;

можливості міждержавного співробітництва на основі виконання цілей договору;

залучення до грантових програм і проектів, що отримують додаткову міжнародну підтримку.

Глобальний договір визначає імперативи міграційної політики — безпеку, впорядкованість та регульованість, при цьому не ігноруючи права і свободи мігрантів. Цілі договору деяким чином співвідносяться з положеннями Стратегії державної міграційної політики України до 2025 року, і для їх досягнення потрібно більш детально розкрити відповідні завдання.

Таблиця 3.1

Узгодженість глобальних і національних цілей регулювання міграційних процесів як основа для нових стратегічних пріоритетів їх регулювання в Україні [65; 17, с.169]

Глобальні цілі	Кореляція з національними цілями діючої Стратегії	Доцільність врахування у новій Стратегії
1	2	3
Якісний облік міграційних процесів для обґрунтування управлінських рішень	Питання статистичного забезпечення визначено одним з пріоритетних напрямів	Основоположна обліково-статистична ціль
Об'єктивне інформування про перебіг міграції на всіх етапах	Відповідні регламентування відсутні	Напрямок виконання мети стратегії в розрізі різних етапів міграційного процесу
Мінімізація несприятливих чинників еміграції	Зниження негативних наслідків міграції населення України за виїзним напрямком визначено однією з цілей	Напрямок виконання мети задля стимулювання соціально-економічного розвитку в контексті впливу на потенціал міграції

Можливості для мігрантів та інститутів діаспори щодо залучення їх потенціалу для сталого розвитку	Відповідні регламентування здійснені побіжно	Напрямок виконання мети задля стимулювання соціально-економічного розвитку на основі імміграції
Забезпечення швидких, безпечних і дешевих грошових переказів мігрантів	Підтримка ефективного використання міграційного капіталу визначена одним з завдань	Одне з завдань на етапі інтеграції міграційного капіталу
Інвестування у розвиток людського капіталу, сприяння взаємному визнанню кваліфікацій	Відповідні регламентування відсутні	Одне з завдань на етапі інтеграції міграційного капіталу за в'їзним і виїзним векторами
Захищеність мігрантів на основі визначеного правового статусу	Сприяння легальній імміграції, її регуляризація визначені серед цілей	Основоположна захисна ціль
Захищеність трудових мігрантів, гідні умови працевлаштування	Захищеність громадян України, працевлаштованих за кордоном, визначено одним з завдань	Одне з завдань захисної цілі
Зниження вразливості мігрантів	Підтримка вразливих мігрантів визначено одним з завдань лише за в'їзним вектором	Одне з завдань захисної цілі
Забезпечення доступу мігрантів до послуг	Відповідні регламентування відсутні	Одне з завдань захисної цілі
Забезпечення мобільності соціального страхування мігрантів	Відповідні регламентування відсутні	Одне з завдань захисної цілі
Можливості повної інтеграції мігрантів, забезпечення соціальної згуртованості	Інтеграція осіб зі спеціальним статусом, повага до гідності реемігрантів визначено серед цілей	Комплекс завдань на етапі рееміграції, інтеграції міграційного капіталу за в'їзним і виїзним векторами
Неприпустимість дискримінації, інформування про реальну міграцію	Інформаційно-консультативна робота щодо терпимості, толерантності визначена одним з завдань	Основоположна інформаційна ціль
Розвиток інфраструктури міграції	Інфраструктурні умови перебування осіб зі спеціальним статусом визначено серед цілей лише за в'їзним вектором	Основоположна інфраструктурна ціль
Сприяння безпечній та гідній рееміграції, реадмісії, реінтеграції	Стимулювання рееміграції громадян України та їх реінтеграція визначено однією з цілей	Комплекс завдань на етапі рееміграції, інтеграції міграційного капіталу за в'їзним і виїзним векторами
Безпечне та скоординоване управління кордонами	Прикордонний контроль визначено однією з цілей	Одне з завдань інфраструктурної цілі
Контрольованість міграційних процесів	Прикордонний контроль визначено однією з цілей	Одне з завдань інфраструктурної цілі

Використання міграційного затримання як крайнього заходу	Відповідні регламентування відсутні	Входить до завдання інфраструктурної цілі прозорого прикордонного контролю
Участь консульств у захищеності мігрантів на всіх етапах міграційного процесу	Організація ефективної консульської роботи визначено одним з завдань	Одне з завдань інституційно-правової цілі
Міжнародне співробітництво з метою порятунку мігрантів, які зникли	Відповідні регламентування відсутні	Одне з завдань інституційно-правової цілі
Міжнародне співробітництво в сфері боротьби з торгівлею людьми та незаконного переміщення мігрантів	Відповідні регламентування відсутні	Одне з завдань інституційно-правової цілі

Слабкою стороною національної стратегії є відсутність чіткої фокусованості на регулюванні міграції як процесу, розподіленого на окремі етапи. У той час як глобальний договір чітко визначає однією з цілей об'єктивне інформування про хід міграційних процесів на всіх етапах, національна стратегія пропонує загальні пропозиції щодо інформаційно-облікової роботи, які здебільшого орієнтовані на в'їзні міграційні потоки.

З огляду на цей важливий недолік, пропонуємо новий концептуально-стратегічний підхід до державного регулювання міграційних процесів в Україні. Цей підхід охоплює концептуальне розуміння міграції як процесу, базується на доктрині соціально-економічного зростання та визначає стратегічні пріоритети в трьох основних напрямках:

забезпечення позитивного впливу міграційних процесів на соціально-економічний розвиток;

забезпечення належної динаміки соціально-економічного розвитку для стримування міграційних втрат;

забезпечення належної динаміки соціально-економічного розвитку на шляху селективної імміграції [79].

Такий підхід дозволяє системно виокремити заходи для в'їзної та виїзної міграції, підкреслюючи важливість концептуальних завдань державного регулювання в міграційній сфері, зокрема в аспектах обліково-статистичної, захисної, інституційно-правової, інформаційної та інфраструктурної діяльності.

Вибір доктрини соціально-економічного зростання обумовлений

динамічністю міграційних процесів, що відбуваються в умовах нестабільності та періодичних форс-мажорних обставин, таких як пандемії, міграційні кризи через військові конфлікти чи природні катастрофи. Згідно з теорією, економічне зростання означає нарощування обсягів виробництва та споживання. Економічне зростання визначається як «феномен» підвищення макроекономічних показників, в той час як соціальне зростання має бути розглянуте через зміни рівня та якості життя, які в довгостроковій перспективі трансформуються в ознаки соціального розвитку. Соціально-економічне зростання як парадигма державного регулювання міграційних процесів передбачає взаємозв'язок з динамікою економічного зростання, вираженого в макроекономічних показниках, а також з рівнем і якістю життя населення, поєднуючи кількісні та якісні оцінки задоволення людських потреб.

Таблиця 3.2

Новий концептуально-стратегічний підхід до державного регулювання міграційних процесів України [20, с. 37]

Концепція	Розгляд управлінського об'єкту міграції як процесу з етапами формування потенціалу і підготовки до міграції, переміщення, адаптації й інтеграції, реєміграції, інтеграції міграційного капіталу, асиміляції, акультурації, натуралізації
Доктрина	Соціально-економічне зростання як визначальний управлінський принцип
Стратегія	Мета: державне регулювання міграційних процесів на засадах безпечності, впорядкованості і регульованості та з утвердженням міграції як активу соціально-економічного зростання: - Забезпечення позитивного впливу міграційних процесів на соціально-економічний розвиток - Забезпечення достатньої динаміки соціально-економічного розвитку на шляху стримування міграційних втрат - Забезпечення достатньої динаміки соціально-економічного розвитку на шляху селективної імміграції

Стійка динаміка соціально-економічного розвитку передбачає випереджаючі зміни економічних та соціальних показників порівняно з виникненням негативних процесів, таких як інфляція, посилення міждержавних та міжрегіональних диспропорцій, а також поява нових загроз, що можуть спричиняти нестабільність [17, с. 168]. Важливо, щоб така динаміка відповідала принципам сталого розвитку та не створювала надмірного навантаження на екосистеми, виробничу та соціальну інфраструктуру, оскільки це може

призвести до виснаження ресурсів, їх вичерпання або незворотних втрат.

Принципи сталості також закріплені в Інституційній стратегії міграції та сталого розвитку Міжнародної організації з міграції. У ній підкреслюється, що міграція сприяє сталому розвитку для всіх сторін (країни походження, приймаючої країни, транзитної держави та самого мігранта), але лише за умови її безпечності, впорядкованості та належного регулювання [31, с. 67].

Зважаючи на це, необхідно визначити нові цілі та завдання Стратегії державного регулювання міграційних процесів України. Поточна стратегія діє до 2027 року, а план заходів для її реалізації був затверджений лише до 2021 року. У зв'язку з цим підготовка до наступного етапу реалізації стратегії та затвердження нового плану заходів вимагає врахування авторських пропозицій концептуально-стратегічного підходу. Цей підхід пропонує розробку оновленої Стратегії державного регулювання міграційних процесів України на період до 2027 року [44].

Для України актуально розмежувати стратегічні пріоритети для внутрішніх і зовнішніх міграційних процесів, а також для вимушених міграцій. Діюча стратегія лише частково відображає можливості регулювання цих напрямів і видів міграційних переміщень, оскільки підходи до них носять загальний характер. Основна увага має бути спрямована на зовнішні міграційні процеси, оскільки вони суттєво впливають на соціально-економічний розвиток країни.

Нові стратегічні завдання, що пропонуються, мають розраховуватися на середньостроковий період – з 2023 до 2027 року – та відповідати таким основним вимогам [44]:

Врахування глобальних підходів до регулювання міграційних процесів з акцентом на ліберальні принципи та верховенство права, що гарантує свободу пересування та право на вибір місця проживання.

Відповідність стратегічним пріоритетам розвитку України, програмним цілям та національній законодавчій базі.

Конкретизація завдань, щоб уникнути загальних формулювань і забезпечити можливість визначення відповідальних інституцій для їх реалізації.

Спрямованість на розв'язання нагальних проблем, які вже зараз

створюють серйозні загрози, зокрема, зростання освітньої еміграції.

Пролонгація успішних практик регулювання міграційних процесів, які вже були реалізовані у попередні періоди.

Формування нових пріоритетів у сфері міграції, що здатні змінити закономірності міграційних процесів у позитивному напрямку [46, с.16].

Адаптація завдань до умов обмежених ресурсів, як фінансових, так і організаційних. Особливу увагу слід приділити завданням, реалізація яких може дати максимальний ефект навіть за умови низької політичної культури, слабкої дисципліни та відповідальності виконавців.

Оновлення Стратегії з урахуванням цих завдань дозволить Україні ефективніше реагувати на виклики міграційних процесів та підвищити їхній внесок у соціально-економічний розвиток держави. Сприяти подальшим позитивним змінам та створювати умови для їх прискорення.

Зосереджуватися на ключових пріоритетах регулювання, не намагаючись одночасно охопити всі проблемні аспекти міграції за різними напрямками та для різних категорій мігрантів і осіб зі спеціальним статусом. Завдання мають бути реалістичними для виконання, щоб уникнути формалізму у прийнятті управлінських рішень та забезпечити реальне дотримання законодавчих норм.

Обґрунтовувати необхідність створення та реалізації цільових програм на державному, регіональному та місцевому рівнях для окремих завдань, а також забезпечувати їхнє узгодження між собою відповідно до визначених цілей.

Уникати формулювання завдань, які вже належать до базових функцій профільних органів. Наприклад, у чинній Стратегії це стосується питань обліку населення, реєстрації місця проживання, оформлення та безпеки документів, які є обов'язковими повноваженнями відповідних державних органів.

Обмеження дії Стратегії до 2027 року узгоджується зі строком стратегічного планування регіонального розвитку (Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки [49]). Враховуючи актуальний управлінський тренд на регіоналізацію, середньострокове планування регулювання міграційних процесів з урахуванням соціально-економічних пріоритетів може забезпечити ефективну реалізацію регіональних програм.

Нині всі області України у своїх регіональних стратегіях розвитку (або

стратегіях розвитку громад) визнають міграцію як одну з актуальних проблем. Проте конкретні заходи для її розв'язання часто залишаються поза увагою, оскільки міграційні процеси сприймаються як спосіб часткового вирішення проблем безробіття та залучення додаткових фінансових надходжень для місцевих економік — споживчого ринку, ринку нерухомості тощо.

Однак такий підхід не враховує короткостроковий характер цих «міграційних дивідендів». У довгостроковій перспективі вони можуть призвести до незворотних демографічних втрат, що посилюються на тлі зростання внутрішніх депопуляційних процесів. Це вимагає переосмислення регіональної міграційної політики з акцентом на довгострокові цілі та збалансований підхід до використання ресурсів, що надходять завдяки міграційним процесам.

Значну роль у покращенні управління міграційними процесами відіграє впровадження єдиної інформаційно-аналітичної системи, яку Державна міграційна служба України називає своїм ключовим ІТ-досвідом останніх років [60].

Важливим напрямом роботи є продовження заходів, спрямованих на створення умов для легального працевлаштування в Україні на тимчасовій основі. Водночас цей підхід доцільно розширити, охопивши також внутрішню та зовнішню міграцію. Нова стратегія має включати конкретні завдання щодо забезпечення легальної діяльності посередницьких інститутів у сфері надання міграційних послуг [90, с. 66]. Цей підхід має стати основою для створення окремого програмного документа, що визначатиме комплекс стимулюючих заходів з підтримки соціально відповідального бізнесу в Україні [64, с.18].

Серед ключових завдань нової стратегії, які спираються на чинні стратегічні пріоритети, особливу увагу слід приділити стимулюванню освітньої мобільності. Вона охоплює не лише академічні обміни, а й мобільність у сфері шкільної освіти та наукової діяльності. Це передбачає обмін не лише людськими ресурсами, а й інформацією, сучасними методами організації навчального процесу, освітніми матеріалами та новітніми технологіями [7, с. 45].

Питання освітньої міграції є одним із найактуальніших у міграційній політиці, оскільки воно може створити серйозні загрози в майбутньому. Тому включення цього питання до стратегічних завдань вимагає додаткового

програмно-цільового забезпечення для підвищення ефективності його реалізації та посилення політичної відповідальності за досягнення результатів.

Серед визначених пріоритетів варто виділити необхідність програмно-цільового регулювання міграційних потоків у напрямку Польщі. Такий підхід обґрунтований міграційними трендами, що свідчать про зростання асиметрії міграційних процесів із невизначеним впливом на соціально-економічний розвиток України у довгостроковій перспективі. Для вирішення цієї проблеми потрібно створити окремий програмний документ, який передбачатиме перегляд чинних міждержавних угод та правил перетину кордонів, регулювання питань працевлаштування, навчання та інфраструктурного забезпечення. Основною метою такого підходу є оптимізація соціально-економічних наслідків міграції між Україною та Польщею для обох країн.

Отже, для України актуальним завданням є розробка нового концептуально-стратегічного підходу до управління міграційними процесами, який передбачатиме поетапну реалізацію заходів. Науковою основою цього підходу має стати доктрина соціально-економічного зростання, де міграція розглядатиметься як чинник позитивних змін. Для досягнення цієї мети необхідно розробити нову середньострокову стратегію, що враховуватиме ключові (обліково-статистичні, захисні, інституційно-правові, інформаційні, інфраструктурні) цілі. Її виконання дозволить забезпечити конструктивний розвиток міграційних процесів за всіма напрямками, а також визначити конкретні завдання для кожного з етапів еміграції та імміграції окремо.

Пріоритети цієї стратегії не мають бути надто широкими. Натомість потрібно визначити обмежене коло завдань, які реально можна виконати та які матимуть найбільший вплив на зниження міграційних ризиків та загроз. Ці завдання мають бути спрямовані на забезпечення взаємного впливу міграційних процесів та соціально-економічного розвитку. Важливо враховувати успішні управлінські практики минулих періодів, продовжувати їхню реалізацію та водночас усувати виявлені недоліки [12, с.10].

У сучасному світі міграція розглядається як чинник розвитку, але лише за умови, що міграційні процеси відбуваються безпечно, впорядковано та під контролем держави.

В Україні відсутнє чітке розуміння критеріїв безпечності, впорядкованості та контрольованості міграційних процесів. Хоча стратегічне планування державної міграційної політики вже розпочалося, воно не має чітко визначених пріоритетів. Натомість спостерігається спроба одночасно охопити широкий спектр проблем, що виникають у різних напрямках міграції.

Запровадження поетапного підходу до стратегічного планування державного регулювання міграції дозволить створити ефективну систему моніторингу міграційного потенціалу. Це забезпечить необхідну інформаційну базу для прийняття управлінських рішень та оцінювання впливу міграційних процесів на соціально-економічний розвиток країни [80].

Гарантування безпечності, упорядкованості та контрольованості міграційних процесів потребує політичної культури, високого рівня дисципліни та відповідальності. Особливий акцент слід зробити на удосконаленні інституційно-правових механізмів державного регулювання у цій сфері. Сучасний етап розвитку інституційної складової відкриває можливості для активного залучення недержавних організацій, що сприяє підвищенню ефективності регулювання міграційних процесів.

Отже, поєднання інституційного підходу з правовими механізмами дозволить перевести управлінські рішення у законодавчу площину. Це сприятиме зміцненню правового статусу України як держави, що дотримується верховенства права, та підвищить її репутацію на міжнародній арені як надійного партнера у сфері мобільності та міграції.

3.2. Механізми регулювання внутрішніх міграційних процесів

Міграційний процес як складний об'єкт управління вимагає комплексного підходу та використання різноманітних методів державного регулювання. До них належать нормативно-правові (включаючи інструменти стратегічного планування), адміністративні, бюджетні, фінансові, економічні, соціально-демографічні, соціально-захисні, соціально-культурні та інформаційні методи. Для ефективного застосування цих методів необхідно забезпечити їх правове закріплення, що створює правову основу для підвищення політичної

культури, дисципліни та відповідальності органів влади та виконавчих інституцій.

Особливу актуальність у цьому контексті набуває інституційно-правовий механізм, який визначає повноваження окремих інститутів у застосуванні методів та інструментів регулювання. Такий підхід забезпечує політичну відповідальність цих інститутів у правовій площині.

Інституційний механізм державного регулювання міграційних процесів виступає важливим об'єктом наукового дослідження. Його основне завдання — обґрунтувати управлінські пріоритети для підвищення ролі міграції як чинника соціально-економічного розвитку та зростання. Цей механізм охоплює три основні групи інститутів (рис. 3.1) [1]:

Інститути впливу — органи влади, громадські організації, бізнес-структури, науково-освітні установи.

Інститути регулювання — мігранти, члени їхніх родин, об'єднання та форми самоорганізації мігрантів, діаспори (довгострокові мігранти та їхні нащадки, які часто ще не повністю інтегровані в нове середовище).

Інститути реагування — ринкове середовище, соціально-економічні фактори та зовнішнє середовище.

Ефективна взаємодія між інститутами впливу здійснюється через функціональне співробітництво. Цей процес передбачає консолідацію зусиль різних інституцій для забезпечення виконання покладених на них повноважень. Особливо важливо, щоб органи влади співпрацювали з громадськими організаціями, бізнесом та науково-освітніми установами.

Правовий механізм регулювання міграційних процесів встановлює юридичні підстави для впливу інститутів влади на інститути регулювання (зокрема, мігрантів, членів їхніх родин та організації, що їх представляють). При цьому очікується відповідна реакція від інститутів реагування, яка дозволяє оцінити ефективність прийнятих рішень та їхній вплив на соціально-економічну ситуацію [46, с.19].

Інститути реагування виконують роль індикаторів змін, що відбуваються у суспільстві та економіці. Їх реакції дають змогу оцінити ефективність діяльності інститутів впливу та рівень співпраці між ними. У разі позитивних

змін у соціально-економічному розвитку можна стверджувати про результативність зусиль інститутів впливу та ефективність їх взаємодії.

Проте успішність діяльності інститутів впливу значною мірою залежить від рівня політичної культури, дисципліни та відповідальності. В Україні ці аспекти залишаються проблемними, що ускладнює реалізацію стратегічних цілей у сфері регулювання міграційних процесів. Для досягнення стабільного розвитку необхідно зміцнювати політичну культуру та підвищувати рівень відповідальності інституцій за прийняті рішення та їх реалізацію.

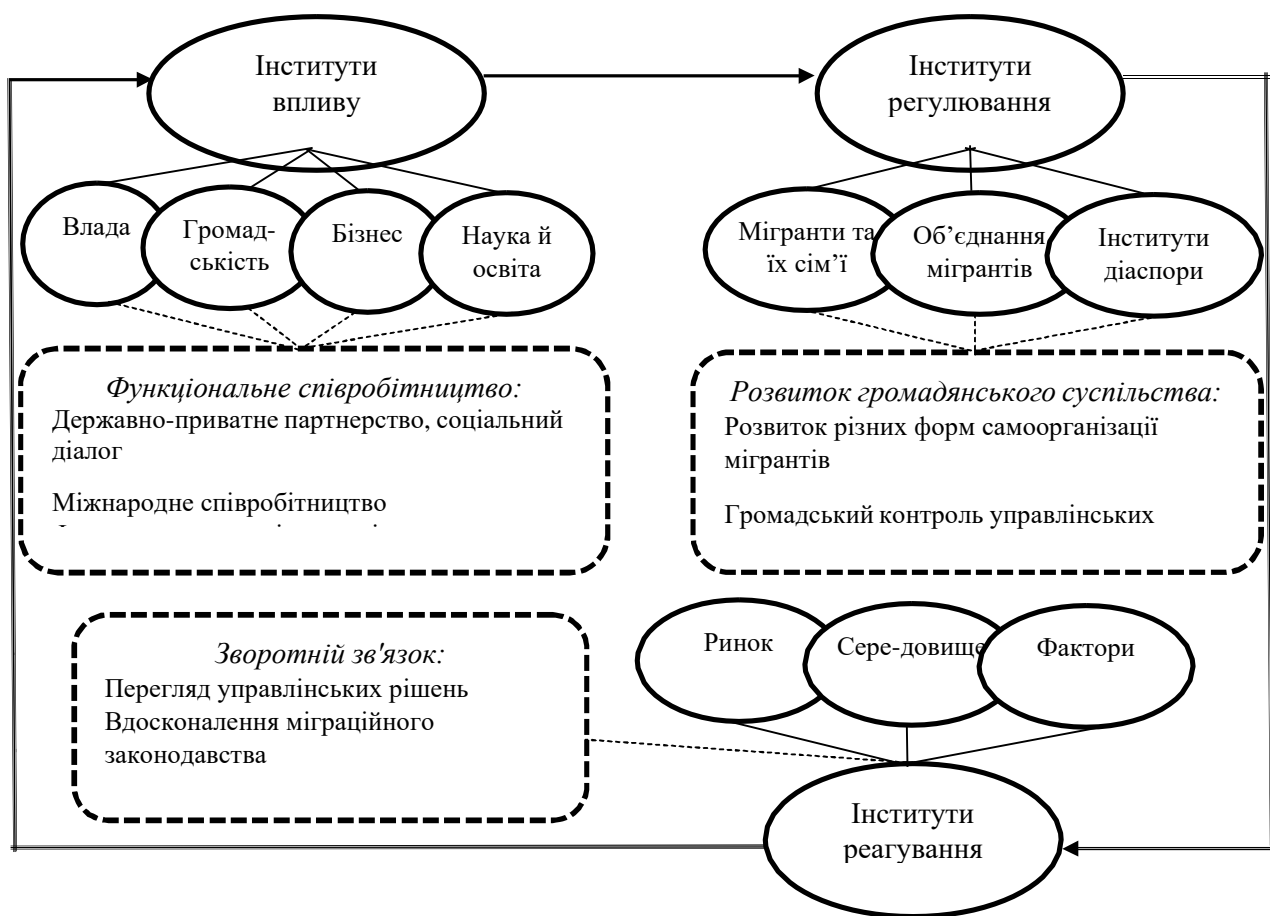

Рис. 3.1. Інституційний механізм регулювання міграційних процесів населення країни: будова та практична функціональність [76, с. 12-26]

Інституційно-правовий механізм державного регулювання міграційних процесів повинен бути орієнтований на формування політичної культури. Досвід розвинутих країн свідчить, що за сучасних умов політична культура інститутів влади, яка проявляється через дисципліну та відповідальність, значною мірою залежить від впливу громадянського суспільства.

Оскільки міграційні процеси є складним об'єктом управління, політична культура відіграє ключову роль у забезпеченні їх ефективного регулювання. Тому інституційно-правовий механізм має такі основні цілі:

Забезпечення безпеки, упорядкованості та контрольованості міграційних процесів відповідно до визначених критеріїв. Досягнення цих критеріїв покладається на конкретні інститути, діяльність яких здійснюється у чітко окресленому правовому полі.

Формування політичної культури у системі управління міграційними процесами, що передбачає розвиток дисципліни та відповідальності серед органів влади та інших інститутів. Такий підхід спрямований на підвищення ефективності та результативності державного впливу.

Критерії безпеки, упорядкованості та контрольованості міграційних процесів є частково суб'єктивними. Проте їх аналіз у динаміці дозволяє виявити закономірності у взаємодії міграційних процесів із соціально-економічними змінами. Це дозволяє оцінювати не лише вплив міграції на державу, але й її наслідки для суспільства та окремих громадян (див. табл. 3.3).

Загалом, формування політичної культури через інституційно-правовий механізм забезпечує більш стабільне та прогнозоване управління міграційними процесами. Це сприяє досягненню балансу між інтересами держави, суспільства та окремих учасників міграційних процесів.

Таблиця 3.3

Критерії державного регулювання міграційних процесів з позиції розуміння міграції як ознаки розвитку [76, с. 47]

Міграція як ознака розвитку	Людина	Суспільство	Держава
Безпечність	Відчуття безпеки і захищеності інтересів за поточним (попереднім) і новим місцем	Демографічна стійкість Суспільна єдність і згуртованість Соціальна напруга (наприклад, у періоди пандемії, загостреного прийняття мігрантів)	Збереження людського (трудового, інтелектуального, демографічного) потенціалу Збереження національної єдності Забезпечення внутрішньої стабільності в умовах ризиків зовнішніх загроз

Впорядкованість	Чітке розуміння етапів міграційного процесу та підготовка до них	Чітке розуміння наслідків міграційних процесів для суспільства	Чітке розуміння перебігу міграційних процесів, причин і наслідків за кожним етапом та загальної наслідковості для соціально-економічного розвитку в різних просторових і часових вимірах
Регульованість	Здатність приймати оперативні рішення щодо подальшої міграції, завершення міграційного процесу при потребі	Здатність впливати на управлінські рішення щодо регулювання міграційних процесів через різні форми публічного управління	Здатність контролювати перебіг міграційних процесів, об'єктивно їх оцінювати за всіма етапами, коригувати обсяги в різних просторових і часових вимірах прямими і непрямими методами впливу

Безпечність, впорядкованість та регульованість міграційних процесів: інституційно-правовий підхід.

Безпечність міграційних процесів можна розглядати як у широкому, так і у вузькому значенні. У ширшому сенсі це пов'язано із забезпеченням національної, демографічної, етнокультурної та міжнародної безпеки. У вузькому контексті безпека міграції стосується викликів, ризиків і можливих загроз для окремих осіб, суспільства та держави. Як критерій державного управління, безпечність міграції оцінюється через співставлення можливих шансів та ризиків [80].

Міграційні процеси завжди пов'язані з певними ризиками, однак за умови ефективної організації вони можуть бути компенсовані потенційними вигодами. Для окремої особи це може включати покращення умов праці, отримання нових знань та навичок. Для суспільства це означає дотримання правових норм, толерантне ставлення до мігрантів та зменшення соціальних напружень. На рівні держави забезпечення безпечності міграції відображається у реалізації ефективної міграційної політики, яка має бути як економічно обґрунтованою, так і результативною.

Законодавче врегулювання безпечності міграційних процесів є ключовим завданням інституційно-правового механізму регулювання міграції. Оскільки міграційна політика є складовою національної безпеки, зв'язок між міграцією та безпекою посилюється в умовах глобальних викликів, таких як пандемія COVID-19. Обмеження переміщень, спричинені карантинними заходами, створили нові загрози суспільній безпеці, підвищивши соціальну напругу та

вплинувши на громадське здоров'я [81].

Впорядкованість міграційних процесів означає контрольованість їхнього перебігу відповідно до визначених етапів та причинно-наслідкових зв'язків. Це тривалий результат послідовної політики у сфері міграції. Впорядкована міграція передбачає наявність розвиненої інформаційної інфраструктури та застосування соціально-захисних інструментів державного регулювання.

Для мігрантів впорядкованість процесу передбачає усвідомлення своїх прав та можливих наслідків міграції. Для країн відправлення та приймання це означає наявність інструментів контролю за міграційними потоками. Лише за таких умов можна забезпечити ефективний обмін інформацією, дотримання прав мігрантів та мінімізацію негативних наслідків міграції для економіки та суспільства.

Регульованість міграційних процесів означає можливість контролю та коригування їхніх причин, перебігу та наслідків. Для особи-мігранта це право на прийняття або відмову від міграції на основі оцінки ризиків та переваг. Здатність відмовитися від міграції важлива для уникнення залежності від міграційних потоків та пов'язаних із цим ризиків [89, с.25].

Для держави регульованість міграції означає можливість контролю за переміщеннями осіб через інструменти стимулювання, обмеження чи навіть повної заборони міграції у разі надзвичайних обставин. Прикладом такої ситуації стала пандемія COVID-19, коли багато країн запровадили жорсткі обмеження для зовнішньої та внутрішньої міграції. Особливо постраждали внутрішні мігранти, оскільки заборони на пересування та втрати роботи призвели до масових зворотних переміщень населення. У деяких країнах ці процеси супроводжувались хаосом та соціальною напругою.

Інституційно-правовий механізм регулювання міграційних процесів передбачає чітку організацію діяльності владних структур та взаємодію з іншими суб'єктами на засадах публічного управління. Основними завданнями механізму є:

Формування системи інститутів, що включає органи влади, міжнародні організації, громадські об'єднання та інші зацікавлені сторони.

Цільова спрямованість управлінських рішень, що охоплює забезпечення

безпеки, впорядкованості та регульованості міграційних процесів.

Правові основи регулювання, що включають законодавчі норми, які визначають правила та процедури для всіх учасників міграційних процесів [10, с.22].

Ключова роль у цьому механізмі відводиться інституціям впливу та регулювання:

Інститути впливу – державні органи влади, громадські організації та інші суб'єкти, які здійснюють управлінський вплив на міграційні процеси.

Інститути регулювання – мігранти, їхні родини, об'єднання мігрантів та діаспори, які безпосередньо залучені до міграційних потоків.

Інститути реагування – економічне та соціальне середовище, ринкові умови та фактори, що впливають на масштаби та динаміку міграційних процесів.

Ці інститути взаємодіють між собою з метою забезпечення впорядкованої та контрольованої міграції. Для забезпечення ефективної взаємодії важливо запровадити дієвий механізм функціональної співпраці та координації між владними органами, громадськими організаціями та іншими суб'єктами управління [10, с.22].

Безпечність, впорядкованість та регульованість міграційних процесів є основними критеріями для інституційно-правового механізму державного регулювання міграції. Безпечність визначається можливістю зменшення ризиків та забезпечення захисту учасників міграційного процесу. Впорядкованість передбачає послідовність та контроль за етапами міграції, що зменшує хаотичність переміщень. Регульованість полягає у можливості впливу на перебіг міграції та її наслідки.

Інституційно-правовий механізм об'єднує діяльність різних суб'єктів, включаючи органи влади, мігрантів та громадські інституції. Завдяки цій взаємодії держави можуть ефективно впливати на міграційні потоки, забезпечуючи безпеку, упорядкованість та контрольованість міграційних процесів. В умовах глобальних викликів, таких як пандемія, ці три критерії стають основою для забезпечення національної безпеки та стійкого соціально-економічного розвитку країни.

Досвід розвинених країн демонструє необхідність активної взаємодії державних інституцій із недержавними структурами, що забезпечує низку переваг. Залучення громадських організацій до регулювання міграційних процесів сприяє:

інтеграції міграційних спільнот, діаспор та об'єднань іноземців і національних меншин у процес пошуку рішень для подолання проблем, зокрема дискримінації та протидії торгівлі людьми;

систематичному інформуванню про міграційні процеси, можливості для рееміграції та заходи державної підтримки й стимулювання;

підвищенню відповідальності мігрантів та їхніх родин за дотримання міграційного законодавства та інших регуляторних вимог;

розвитку громадянського суспільства шляхом зменшення патерналістських настроїв та підвищення соціальної активності й відповідальності громадян;

збереженню суспільної єдності через підтримку громадських об'єднань мігрантів та інших зацікавлених сторін [26].

Попри це, практика залучення громадських організацій до управління міграційними процесами в Україні є недостатньо ефективною. Згідно з результатами дослідження Центру досліджень суспільства «CEDOS» у 2021 році, представники громадських організацій в Україні сумніваються у своїй здатності впливати на рішення органів державної влади. Ще менший вплив мають мігранти на державну політику за кордоном. Водночас органи влади загалом не протидіють ініціативам громадських організацій, знайомляться з їхнім змістом і ставляться до них із повагою. Проте ці пропозиції рідко застосовуються на практиці, що знижує ефективність співпраці та демотивує громадські організації до подальшої активності [31, с.67].

Люди, які беруть участь у міграційних процесах, зазвичай зосереджуються на вирішенні власних матеріальних питань, через що їх громадська активність є обмеженою. Зовнішні мігранти частіше приєднуються до громадських об'єднань за кордоном через прагнення зберегти мову та культурну ідентичність. Водночас короткострокові та середньострокові мігранти здебільшого уникають контактів із мігрантськими спільнотами, віддаючи

перевагу роботі, навчанню та інтеграції в приймаюче суспільство. Натомість довгострокові мігранти частіше об'єднуються за етнокультурними ознаками, формують діаспорні інституції та створюють осередки навколо релігійних установ.

Взаємодія державних інститутів із діаспорними спільнотами також потребує систематизації. На сьогодні цей процес має епізодичний характер. Діаспора може відігравати важливу роль у підтримці національної єдності та сприяти міжнародній допомозі в кризових ситуаціях. Яскравий приклад – роль діаспори під час Революції Гідності, коли українці за кордоном активно підтримували демократичні зміни в Україні [40].

Співпраця державних інститутів із діаспорними організаціями має передбачати підтримку осередків української культури за кордоном. Однак у цій сфері держава стикається з труднощами через недостатнє фінансування та відсутність політичної волі. Тим не менш, створення та підтримка таких осередків має важливе значення як для збереження національної ідентичності, так і для формування позитивного міжнародного іміджу України.

Значним кроком у цьому напрямі стала робота Міністерства освіти і науки України над підтримкою українських шкіл за кордоном. Зокрема, розроблено навчальні програми з українознавства для суботніх та недільних шкіл українського зарубіжжя, запроваджено конкурс «Найкращий вчитель української мови за кордоном» та створено проєкт Державного стандарту з української мови як іноземної. Ці заходи мають як іміджеве, так і суспільно об'єднавче значення [35, с.30].

Нині кількість українських шкіл за кордоном залишається обмеженою. За даними Міністерства освіти і науки України, у світі функціонує лише три школи з викладанням українською мовою – одна у Румунії та дві у Молдові. У приблизно 20 школах викладаються українознавчі предмети, а ще у 200 школах можливе факультативне вивчення української мови. Такий стан частково компенсується можливостями дистанційного навчання через Міжнародну українську школу.

Відкриття українських шкіл за кордоном часто ініціюється діаспорними спільнотами. Водночас у країнах із незначною кількістю представників

української діаспори (кілька тисяч осіб) такі школи часто відсутні через відсутність попиту з боку місцевого населення та відсутність підтримки з боку держави.

З урахуванням позитивних тенденцій до залучення громадянського суспільства в державне управління, активізація процесу створення українських шкіл за кордоном стає нагальною потребою. Це особливо важливо на тлі зростання міграційних потоків, адже сприяє підтримці мовної та культурної ідентичності українців за кордоном.

Цей текст зберігає основний зміст оригіналу, але перефразовує речення та використовує інші формулювання для зменшення повторів та підвищення читабельності. Дайте знати, якщо потрібно внести зміни чи уточнення.

В Україні процес активізації співпраці між органами державної влади та громадськими об'єднаннями регулюється на законодавчому рівні відповідно до Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на 2016–2020 роки [163]. Інституційно ця взаємодія реалізується через функціонування громадських рад при центральних і місцевих органах виконавчої влади відповідно до урядової постанови 2010 року [46, с.15].

Громадська рада при Державній міграційній службі України була створена у 2015 році зі встановленням її повноважень та процедур діяльності [35, с.34]. Чинний склад ради, затверджений у 2021 році, включає 10 представників громадських організацій (зокрема правозахисних) та недержавних ЗМІ [186]. Водночас у складі ради відсутні представники науково-освітніх та бізнесових спільнот, хоча регламент дозволяє включення до 35 учасників.

Згідно з аналізом протоколів засідань, основна діяльність ради зосереджувалася на таких напрямках [54]:

- аналіз та обговорення проєктів змін до міграційного законодавства;
- затвердження плану консультацій із громадськістю, організованих Державною міграційною службою України;
- оцінка ефективності діяльності служб із видачі паспортів;
- заслуховування звіту голови міграційної служби щодо антикорупційних заходів;
- удосконалення роботи структурних підрозділів міграційної служби,

зокрема впровадження електронного врядування;

обговорення функціонування об'єктів інфраструктури для іноземців, включно з центрами соціальної інтеграції для біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Засідання громадської ради проводилися щоквартально, що відповідає мінімальній вимозі, закріпленій у положенні. Утім, деякі протоколи мають обмежений зміст, що ускладнює об'єктивну оцінку ефективності роботи ради. Значна частина засідань проходила за участі голови Державної міграційної служби України, що могло створювати додатковий адміністративний тиск під час розгляду питань. Крім того, майже кожне восьме засідання було присвячене формуванню ініціативної групи для проведення зборів із затвердження нового складу ради, який оновлюється кожні два роки.

З огляду на результати діяльності громадської ради, можна виділити кілька рекомендацій щодо її подальшого розвитку:

Розширити кількісний склад ради та залучити представників науково-освітніх і бізнесових спільнот. Збільшення числа учасників з 10 до 35 осіб сприятиме ширшому представництву інтересів різних груп [55, с.20].

Проводити засідання ради не рідше двох разів на квартал, а також організовувати позапланові засідання у відповідь на кризові ситуації у сфері міграції.

Активізувати участь членів ради у наукових і громадських заходах, присвячених питанням міграції.

Налагодити тіснішу комунікацію з об'єднаннями мігрантів в Україні та за кордоном. При можливості включати представників цих об'єднань до складу ради.

Розширити перелік тем, які обговорюються під час засідань, із включенням питань моніторингу міграційних процесів та аналізу вектора їх змін.

Упровадити регулярну оцінку роботи міграційної служби та визначити рівень довіри до цього інституту з боку мігрантів і громадськості.

Обмежити частоту участі голови Державної міграційної служби у засіданнях ради, щоб забезпечити більшу незалежність членів ради у прийнятті

рішень.

За потреби запрошувати управлінців та представників громадських рад при інших органах влади, дотичних до питань міграції, зокрема з Міністерства соціальної політики, Міністерства економіки, Міністерства внутрішніх справ та Міністерства закордонних справ [63, с.155].

Посилити інформаційно-роз'яснювальну діяльність ради шляхом розміщення матеріалів у провідних засобах масової інформації, а не лише на сайті Державної міграційної служби.

Таким чином, громадські ради мають інституційну базу для активної участі у процесах державного управління. Водночас ефективність їх роботи залишається обмеженою, що може негативно вплинути на мотивацію громадськості брати участь у регулюванні міграційних процесів. Особливо це стосується мігрантів, які здебільшого уникають втручання в державні справи, зосереджуючись на працевлаштуванні та навчанні. Вони об'єднуються за культурними чи ностальгічними мотивами, але рідко прагнуть впливати на державну політику [66, с.12].

Діяльність громадської ради при Державній міграційній службі України має бути спрямована на підвищення довіри мігрантів до рішень органів державної влади. Її функціонування має сприяти покращенню співпраці між владними структурами у сфері управління міграційними процесами.

Попри актуальність впровадження принципів публічного управління з активною участю громадськості та інших недержавних структур, основну роль у регулюванні міграційних процесів все ще відіграють державні органи влади. Оскільки міграційні процеси є багатовимірним і складним об'єктом управління, Державна міграційна служба як ключовий профільний інститут має тісно співпрацювати з іншими центральними органами виконавчої влади на горизонтальному рівні, а також із територіальними підрозділами — на вертикальному рівні [68, с.45].

Особливий потенціал має співпраця міграційної служби з Міністерством економіки України, зокрема з Директоратом зайнятості та трудової міграції. Проте аналіз інформаційної взаємодії цих органів через офіційні сайти та ЗМІ вказує на слабкі комунікації.

Державна міграційна служба України має зосередити зусилля на організації ефективної співпраці з іншими органами влади як центрального, так і місцевого рівнів. Особливу увагу слід приділити взаємодії у сфері реалізації політики соціально-економічного розвитку. Основою такої співпраці має стати укладання меморандумів із чітким визначенням пріоритетних напрямків взаємодії. На базі цих домовленостей доцільно створити єдиний стратегічний документ під назвою «Посилення багатогалузевої співпраці з міграції» [71, с.225].

Найбільший потенціал для ефективної взаємодії Державна міграційна служба має у співпраці з Міністерством економіки України та Міністерством соціальної політики України. Скоординовані дії цих інститутів у сфері регулювання міграційних процесів з урахуванням впливу на соціально-економічний розвиток країни сприятимуть створенню системного підходу до вирішення проблем міграції. Така взаємодія дозволить комплексно підходити до питань нерегульованої міграції та вчасно реагувати на виклики у цій сфері [78].

Отже, одним із ключових завдань цієї співпраці є організація моніторингу міграційних процесів із подальшою оцінкою їхнього впливу на соціально-економічний розвиток країни. Для досягнення цієї мети необхідно забезпечити методичну підтримку таких ініціатив та створити умови для їх практичної апробації. Це дозволить відійти від формального підходу до збору статистичної інформації та запровадити більш гнучку й ефективну систему обліку та аналізу міграційних процесів. Такий підхід стане важливим елементом нової стратегії регулювання міграції в Україні.

Висновки до третього розділу

Розроблено новий стратегічний підхід до державного регулювання міграційних процесів в Україні. Визначено сутність стратегії у сфері державного регулювання, акцентуючи увагу на послідовності необхідних дій. Проведено ретроспективний аналіз стратегічних підходів до регулювання міграції в Україні, що виявило тривалий період відсутності чітких концептуальних основ. Окрему увагу приділено аналізу положень Стратегії державної міграційної

політики України на період до 2025 року та Глобального договору про безпечну, впорядковану та регульовану міграцію. Ці документи визначено як ключові орієнтири для майбутньої розробки стратегій у сфері міграційної політики.

Запропоновано новий концептуальний підхід до стратегічного управління міграційними процесами в Україні. Основна ідея полягає в розгляді міграції як динамічного процесу, що включає низку послідовних етапів: формування міграційного потенціалу та підготовка до міграції, процес переміщення, адаптація та інтеграція, рееміграція, залучення міграційного капіталу, асиміляція, акультурація та натуралізація. В основу цієї концепції покладено принцип соціально-економічного зростання, який визначено як головний управлінський пріоритет. Основною метою стратегії є забезпечення безпечного, впорядкованого та контрольованого регулювання міграційних процесів, де міграція розглядається як ключовий актив для стимулювання соціально-економічного розвитку країни.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило визначити ключові аспекти напрямів д внутрішніх міграційних процесів в Україні на сучасному етапі та сформулювати наступні висновки:

1. Поглибити концептуальне розуміння міграційних процесів. У результаті дослідження було уточнено та розширено розуміння сутності міграційних процесів. Міграція розглядається як багатофакторний соціально-економічний феномен, який відображає динамічні зміни в структурі зайнятості, демографічних процесах та соціально-економічному розвитку. Визначено основні види міграції (внутрішня, зовнішня, трудова, освітня, вимушена тощо) та фактори, що її зумовлюють (економічні, соціальні, екологічні, політичні та ін.).

2. Дослідити внутрішні міграційні процеси: вітчизняний та зарубіжний досвід. Дослідження виявило, що внутрішні міграційні процеси в Україні мають тенденцію до зростання, особливо у зв'язку з внутрішньо переміщеними особами через військові дії. Основними напрямками внутрішньої міграції є переміщення населення зі східних та південних регіонів до західних та центральних регіонів країни. Зарубіжний досвід (наприклад, Німеччини, Польщі та США) показав ефективність державних програм інтеграції внутрішньо переміщених осіб, що може бути адаптовано для умов України.

3. Сформулювати базисні засади державного регулювання міграційних процесів, узагальнити його моделі та методи у контексті забезпечення сталого розвитку національної економіки. Дослідження дозволило визначити принципи державного регулювання міграційних процесів, зокрема забезпечення прав людини, рівності можливостей та соціальної інтеграції мігрантів. Узагальнено три основні моделі регулювання: ліберальна, селективна та рестриктивна. Запропоновано підходи до впровадження гібридної моделі для України, яка враховує сучасні виклики, пов'язані з війною та соціально-економічними трансформаціями.

4. Обґрунтувати методологічні підходи та методики дослідження міграційних процесів. Обґрунтовано застосування системного, структурно-функціонального та інституційного підходів для аналізу міграційних процесів.

Запропоновано використання кількісних та якісних методів дослідження, зокрема соціологічних опитувань, інтерв'ю, аналізу статистичних даних та прогнозування. Визначено доцільність застосування методів SWOT-аналізу для оцінки сильних і слабких сторін державної міграційної політики.

5. Проаналізувати регулювання міграційних процесів у контексті соціально-економічного розвитку. Аналіз показав, що ефективне регулювання міграційних процесів може сприяти соціально-економічному розвитку через оптимізацію ринку праці, зростання зайнятості та підвищення мобільності робочої сили. В Україні актуальними залишаються питання соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб та їх інтеграції в місцеві громади. Зарубіжний досвід свідчить про доцільність інвестування у програми підтримки самозайнятості мігрантів та створення робочих місць у регіонах прийому.

6. Охарактеризувати стратегічні пріоритети державного регулювання міграційних процесів. Визначено основні стратегічні пріоритети державної міграційної політики, серед яких виділяються: забезпечення безпеки та контролю за міграційними потоками, соціально-економічна інтеграція мігрантів, захист прав та інтересів мігрантів, а також посилення міжнародного співробітництва у сфері міграції. Для України особливо актуальним є запровадження стратегій для повернення громадян, які виїхали за кордон, та інтеграції внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади.

7. Сформувати механізм регулювання міграційних процесів. Запропоновано механізм регулювання міграційних процесів, який включає інституційну, нормативно-правову, інформаційно-аналітичну та фінансово-економічну складові. Основними елементами цього механізму є система державного моніторингу міграційних потоків, інтеграційні програми для внутрішньо переміщених осіб, фінансові інструменти підтримки зайнятості та розвиток місцевої інфраструктури. Зазначено необхідність посилення співпраці між державними органами, міжнародними організаціями та органами місцевого самоврядування для забезпечення сталого розвитку національної економіки через ефективне управління міграційними процесами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітична довідка ООН «Міграція до та з України». URL: [https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-20In Out%20Migration_FINAL%20COR%20UKR.pdf](https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-20In%20Out%20Migration_FINAL%20COR%20UKR.pdf).
2. Бараняк І. Є. Демографічне відтворення в умовах формування та розвитку територіальних міграційних систем: дис. канд. ек. наук: 08.00.07 / Вінниця, 2020. 261 с.
3. Безвізовий діалог між Україною та ЄС: план дій з лібералізації візового режиму. URL: <https://www.iom.org.ua/ua/legislation-ukr/migration-related-legislation-ukr/action-plan-on-visa-liberalisation.html>.
4. Безуглий П. Г. Теоретичні засади дослідження міграційних процесів. Політичне життя. 2018. № 1. С. 5–13.
5. Белєвцева В. В. Правове регулювання міжнародних міграційних процесів. Інформація і право. 2018. № 2(25). С. 103–109.
6. Бідак В. Я. Моніторинг наслідків вимушеної міграції в контексті підвищеної ризикованості суспільства. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2018. Вип. 3. С. 88–94.
7. Біль М. М. Освітня мобільність як пріоритет розвитку європейського простору. Європейські студії в Україні: здобутки, виклики та перспективи: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 2 червня 2017 р.). Київ, 2017. С. 41–47.
8. Біль М. М. Просторова мобільність населення та її регулювання у контексті політики людського розвитку : дис. ... д-ра екон. наук. : 08.00.07 / Вінниця, 2019. 550 с.
9. Біль М. М., Попадинець Н. М. Людський розвиток і мобільність населення крізь призму національних особливостей: соціоекономічний вимір та управлінський концепт. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2020. Вип. 2(142). С. 55– 61.
10. Блонська В. І., Лупак Р. Л. Соціальні елементи ринкової моделі розвитку економіки України. Вісник Львівської комерційної академії. Серія

економічна. 2007. Вип. 24. С. 21–26.

11. Бортейчук Р. Оптимізаційна роль стратегічного управління у діяльності органів державної влади України. Демократичне врядування. 2013. Вип. 11. URL: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik11/fail/Bortejchuk.pdf.

12. Бортник Н. П., Мороз Н. С. Міграціологія як наука про кількісно-якісні показники міграції населення. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2016. № 850. С. 9–15.

13. Бухтіарова А. Г., Тетерева О. Ю. Фінансовий моніторинг як інструмент детінізації банківської системи. Вісник СумДУ. Серія «Економіка». 2019. № 3. С. 59–65.

14. В Україні може бути спровокована нова хвиля «витоку» бізнесу і трудових мігрантів – інститут Фрідмана. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/v-ukrajini-mozhe-buti-sprovokovana-nova-hvilya-vitoku-biznesu-i-trudovih-migrantiv-institut-fridmana-novini-ukrajina-11456563.html>.

15. В Україні оцінили стан державних реєстрів і найбільш поширені корупційні зловживання з ними. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5492-17#Text>.

16. Васильців Т. Г., Іляш О. І., Лупак Р. Л. Проблеми та засоби конвергенції соціальної безпеки в Україні та ЄС. Бізнес Інформ. 2018. № 12(491). С. 8–14.

17. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л. Інструменти господарського механізму розвитку сільських територій як передумова вирівнювання просторово-територіальних диспропорцій соціально-економічної безпеки України. Бізнес Інформ. 2016. № 11. С. 167–171.

18. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л. Проблеми розвитку малого підприємництва та їх вплив на міграційну активність населення гірських районів Карпатського регіону України. Регіональна економіка. 2019. № 3(93). С. 49–59.

19. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л. Стратегічні пріоритети конвергенції соціальної безпеки України та ЄС. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2018. Вип. 5 (133). С. 14–19.

20. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Левицька О. О., Мульська О. П. Ідентифікація факторів міграційної активності населення Карпатського регіону

України. Вісник Хмельницького національного університету. 2019. Вип. 4(272). С. 36–39.

21. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Рудковський О. В. Напрями та засоби стимулювання соціальної відповідальності підприємництва в Україні. Економіка та держава. 2019. № 5. С. 4–8.

22. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Рудковський О. В. Формування моделі модернізації соціальної сфери в системі сталого ендогенного зростання регіонів України. Бізнес Інформ. 2019. № 4. С. 163–169.

23. Величко К. Ю., Носач Л. Л., Печенка О. І. Міграційні процеси в Україні: сучасні тенденції та соціально-економічні наслідки. Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. 2017. Вип. 2(26). С. 232–246.

24. Вербовий М. В. Доктринальні засади міжнародної трудової міграції. Демократичне врядування. 2011. Вип. 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2011_7_9.

25. Винничук Р. О. Теоретичні підходи до аналізування динаміки та стану трудової міграції в Україні. Причорноморські економічні студії. 2019. Вип. 42. С. 145–150.

26. Відтік інвестицій з України триває: скільки іноземці вивели з початку року. URL: <https://finclub.net/ua/news/hroshovi-perekazy-v-ukrainu-tsohorich-zrosly-na-usd5-1-mlrd.html>.

27. Власенко В. Українські школи за кордоном: хто і як дбає про українську нацменшину. URL: <https://www.dw.com/ukrainьські-школи-за-кордоном>.

28. Герасименко Г. В., Позняк О. В. Гендерні аспекти трудових міграцій населення України. Демографія та соціальна економіка. 2006. № 1. С. 46–54.

29. Гнатенко А. Стратегічне планування у сфері державного управління: концептуальні підходи. Державне управління та місцеве самоврядування. 2013. Вип. 3. С. 51–60.

30. Гречко О. Концептуальні засади у державної міграційної політики України. Політичний менеджмент. 2011. № 6. С. 73–81.

31. Гринкевич С. С., Лупак Р. Л., Васильків Ю. В. Формування системи та структурування інституційного забезпечення реалізації державної політики розвитку і використання трудового потенціалу України. Бізнес Інформ. 2015. № 7. С. 67–72.
32. Гринкевич С. С., Лупак Р. Л., Ціцяла А. С. Структура факторів формування, розвитку і використання трудового потенціалу України та напрями підвищення ефективності її державного регулювання. Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. 2015. Вип. 49. С. 88–93.
33. Грод П. Повернути діаспору до України: чого бракує президентському законопроекту про громадянство. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2020/02/6/7106070>.
34. Грошові перекази в Україну цього року зросли до \$5,1 млрд. URL: <https://finclub.net/ua/news/hroshovi-perekazy-v-ukrainu-tsohorich-zrosly-na-usd5-1-mlrd.html>.
35. Гук О. І. Українська ментальність як соціокультурний чинник формування публічного управління в Україні. Ефективність державного управління. 2017. Вип. 3. С. 29–37.
36. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
37. Деякі питання державного управління у сфері міграції : Постанова Кабінету Міністрів України від 07.07.2010 року № 559. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/559-2010-%D0%BF#Text>.
38. Деякі питання державного управління у сфері міграційної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.07.2008 року № 692. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/149591626>.
39. Дон О. Д. Глобальні тренди міжнародної трудової міграції. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 21-22. С. 91–96.
40. Дослідження з питань міграції та торгівлі людьми в Україні, 2017. URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/migration_and_human_trafficking_in_ukraine_2017_ukr.pdf.
41. Екологічний моніторинг довкілля. URL: <https://mepr.gov.ua/timeline/>

Ekologichniy-monitoring.html.

42. Експерт: понад 60% українців у Польщі працюють легально, у Німеччині – близько 10% URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1939034-ekspert-ponad-60-ukrayintsiv-u-polschi-pratsyuyut-legalno-u-nimechchini-blizko-10>.

43. Електронні реєстри: європейський досвід створення та використання: моногр. / за ред. О. М. Гладуна; НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи. Київ, 2021. 271 с.

44. Європейська статистика міжнародної міграції: що потрібно зробити Україні. URL: <https://cedos.org.ua/researches/evropeiska-statystyka-mizhnarodnoi-mihratsii-shcho-potribno-zrobyty-ukraini>.

45. Євтушенко Є. В Україні можлива нова хвиля трудової міграції – експерти. URL: <https://litsa.com.ua/v-ukrayini-mozhliva-nova-xvilya-trudovoyi-migratsiyi-ekspert>.

46. Єлейко І. В., Українець Л. А. Тенденції сучасної трудової міграції українського населення в Польщу. Проблеми системного підходу в економіці. 2020. Вип. 3(77)-1. С. 14–20.

47. Загурська-Антонюк В. Ф., Мошенський С. З. Механізми державного регулювання у сфері трудової міграції сучасної України. Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економіка, управління та адміністрування. 2019. № 1. С. 180–184.

48. Западнюк С. О. Аналіз науково-методичних підходів до суспільно-географічного дослідження міграцій населення. Український географічний журнал. 2007. № 1. С. 34–38.

49. Засідання Громадської ради. Державна міграційна служба України. URL: <https://dmsu.gov.ua/diyalnist/konsultacij-z-gromadskistyuzasidannya-gr.html>.

50. Іванісов О. В., Агавердієва Х. Ф., Лебединська О. С. Сучасні тенденції міграційних процесів в Україні та світі. Економіка і фінанси. 2018. № 1. С. 48–56.

51. Іляш О. І., Лупак Р. Л., Качмар Н. М. Необхідність системного реформування соціальної політики задля забезпечення розвитку ринку праці західних регіонів України. Проблеми економіки. 2015. № 4. С. 285–292.

52. Інформаційно-аналітичні матеріали Державної міграційної служби України щодо заходів співробітництва з Європейським Союзом у сфері юстиції, свободи і безпеки. URL: <https://dmsu.gov.ua/assets/files/doc/eu-inf.pdf>.

53. Інформація про моніторинг розвитку сільських територій (гірських, ОТГ). URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/derzhavna-rehional-na-polityka/monitorynh/informatsiya-pro-monitoring-rozvitku-silskih-teritoriy-girskih-otg>.

54. ІТ-здобутки Державної міграційної служби України вдосконалюють внутрішні робочі процеси ДМС та покращують взаємодію з іншими державними органами. URL: <https://dmsu.gov.ua/news/dms/8946.html>.

55. Калініна С. П., Коровчук Ю. І., Кушнарєнко О. П. Міжнародний ринок праці в умовах глобалізації: міграційний дискурс. Вісник Приазовського державного технічного університету. Маріуполь, 2018. Вип. 35. С. 69–76.

56. Капінус О. Державне регулювання внутрішньої вимушеної міграції: понятійно-категоріальний апарат. Державне управління та місцеве самоврядування. 2017. Вип. 3. С. 17–25.

57. Качмарик Я. Д., Лупак Р. Л. Система рішень процесу відтворення трудового потенціалу корпоративних систем. Обліково-аналітичні системи суб'єктів господарської діяльності в Україні. 2005. Спец. вип. 15 (Ч. 1). С. 105–110.

58. Кобеля З. І. Вплив міграційних процесів на ринок праці України. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Економічні науки. 2016. Вип. 11. С. 293–297.

59. Ковальчук В. Г. Нові підходи до управління соціально-економічним розвитком регіонів. Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2015. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2015_1_8.

60. Концепція Державної програми проведення моніторингу навколишнього природного середовища. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.12.2004 року № 992-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/10717911>.

61. Коргуник Ю. В. Значення іншомовної освіти в процесі

інтернаціоналізації освітньої сфери та її роль у формуванні конкурентоспроможних фахівців у глобалізованому суспільстві. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. 2016. Вип. 141. С. 90–93.

62. Корнієнко О. О. Соціально-економічний аспект регіональної асиметрії міграційних процесів : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.07 / Київ, 2018. 22 с.

63. Кравчик Ю. В., Поліщук В. В. Інституційно-правовий механізм регулювання міграційних процесів. Вісник Хмельницького національного університету. Серія: «Економічні науки». 2021. Вип. 3(294). С. 154–157.

64. Кремень О. І., Гавриш О. В. Міграційні процеси в Україні: особливості, причини та їх наслідки. Економічний простір. 2013. № 76. С. 17–27.

65. Крупка Л. Трудова міграція як індикатор соціального, економічного та політичного життя України. Демократичне врядування. 2008. Вип. 1. URL: <http://zvukraine.lviv.mobi/?p=3303>.

66. Лібанова Е. М. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки. Демографія та соціальна економіка. 2018. № 2. С. 11–26.

67. Логін В. В. Державне управління міграційними процесами в Україні : автореф. дис канд. наук з держ. упр. : 25.00.01. Львів, 2010. 20 с.

68. Лопух В. «Четверта хвиля» іміграції до США: причини і мотивації. Демографія та соціальна економіка. 2006. № 2. С. 44–54.

69. Лукиша Р. Т. Соціально-економічний розвиток регіонів в умовах ризиків як об'єкт державного управління. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління. 2015. Вип. 2. С. 197–201.

70. Лупак Р. Л. Вибір стратегічних напрямів забезпечення продуктивності та ефективності праці. Економічний аналіз. 2012. Вип. 10. Ч. 3. С. 323–327.

71. Лупак Р. Л. Державна політика імпортозаміщення в системі забезпечення економічної безпеки України: пріоритети та інструменти реалізації : монографія. Львів : Вид-во ННВК «АТБ», 2018. 527 с.

72. Лупак Р. Л., Качмар Н. М. Соціальна відповідальність як складова забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Соціально-трудові відносини: теорія та практика. 2016. № 2(12). С. 145–153.
73. Лупак Р. Л., Поліщук В. В. Аналітичні характеристики внутрішніх та зовнішніх векторів міграції населення України. Бізнес Інформ. 2021. № 8. С. 54–60.
74. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): енциклопедія / за ред. Ю. Римаренка. Київ : Довіра, 1998. 912 с.
75. Міграція в умовах трансформації регіональних ринків праці України: механізми регулювання / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. ред. У. Я. Садова. Львів, 2019. 263 с.
76. Міграція як чинник розвитку в Україні. Дослідження фінансових надходжень, пов'язаних з міграцією, та їхнього впливу на розвиток в Україні. Київ : Міжнародна організація з міграції (МОМ). Представництво в Україні, 2016. 116 с.
77. Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. Київ : БЛАНК-ПРЕС, 2015. 100 с.
78. Міністерство економіки України презентувало план заходів щодо впровадження стратегії безбар'єрності. URL:<https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=2adff813-d916-426c-b88f-8e0cdc8a61eb&title=MinisterstvoEkonomikiUkrainiPrezentovaloPlanZakhodivSchodoVprovadzhenniaStrategiiBezbarnosti>.
79. Мінсоцполітики та Держслужба зайнятості обговорили з представниками Міжнародної організації з міграції спільну стратегію дій. URL:<https://www.dcz.gov.ua/novyna/minsocpolityky-ta-derzhsluzhba-zaunyatosti-obgovoryly-z-predstavnykamy-mizhnarodnoyi>.
80. МОМ сприяє залученню інвестицій мігрантів та діаспори в Україну. URL: <https://www.iom.org.ua/ua/mom-spryuaye-zaluchennyu-investyciy-migrantiv-ta-diaspory-v-ukrayinu>.
81. Моніторинг ефективності управління об'єктами державної власності. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk->

UA&tag=Monitoring

EfektivnostiUpravlinniaObiektamiDerzhavnoiVlasnosti&pageNumber=1.

82. Нагорний Є. О. Удосконалення системи моніторингу та контролю при реалізації проектів ДПП в Україні. Інтелект XXI. 2018. № 6. С. 127–132.

83. Населення України. Демографічні тенденції в Україні у 2002-2019 рр.: монографія / за ред. О. М. Гладуна; НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи. Київ, 2020. 174 с.

84. Національні та глобальні детермінанти економічного зростання України : наукова доповідь / за ред. д.е.н. І. М. Бобух ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». Київ, 2018. 390 с.

85. Олефір В. І. Державна міграційна політика України (організаційно-правовий аспект) : дис... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2005. 443 с.

86. Орієнтовний перелік показників, необхідних для моніторингу можливих ризиків у сферах міграції та інших пов'язаних сферах, джерела їх походження та періодичність збору. URL: <https://dmsu.gov.ua/assets/files/migprocess/risks2.pdf>.

87. Орловська Н. А. Нелегальна міграція: понятійні контексти та стратегічні напрями запобігання. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2019. № 4. С. 109–115.

88. Остапенко М. А. Плюралізм та неокорпоративізм як моделі узгодження інтересів суспільства і держави. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. 2012. Вип. 7. С. 48–53.

89. Оцінювання середовища міграційної активності населення: методичні рекомендації / Васильців Т. Г., Левицька О. О., Мульська О. П.; ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2019. 41 с.

90. П'ятковська О. Р. Механізми регулювання міжнародної трудової міграції: визначення операційного поняття. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. Вип. 8. С. 66–70.

91. Питання Державної міграційної служби України : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.07.2009 року № 750. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/750-2009-%D0%BF#Text>.
92. Ausländische Bevölkerung – Fachserie 1 Reihe 2. URL: <https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/Bevoelkerung/MigrationIntegration/AuslaendBevoelkerung.html>.
93. Bah L. T., Batista C. Understanding Willingness to Migrate Illegally: Evidence from a Lab in the Field Experiment / Novafrica. 2018. Working Paper № 1803. URL: <https://novafrica.org/research/understanding-willingness-to-migrate-illegally-evidence-from-a-lab-in-the-field-experiment>.
94. Beduschi A. International migration management in the age of artificial intelligence. Migration Studies. 2020. URL: <https://academic.oup.com/migration/advance-article/doi/10.1093/migration/mnaa003/5732839>.
95. Benson M., Reilly K. From lifestyle migration to lifestyle in migration: Categories, concepts and ways of thinking. Migration Studies. 2016. Vol. 4. Is. 1. P. 20–37.
96. Castelli F. Drivers of migration: why do people move? Journal of Travel Medicine. 2018. Vol. 25. Is. 1. P. 1–7.
97. Fouka V., Mazumder S., Tabellini M. The Great Migration and immigrant assimilation. URL: <https://voxeu.org/article/great-migration-and-immigrant-assimilation>.
98. Gerver M. Refugee Repatriation and the Problem of Consent. British Journal of Political Science. 2018. Vol. 48. Is. 4. P. 855–875.
99. Global compact for safe, orderly and regular migration. Final draft. 11 July 2018. URL: https://refugeesmigrants.un.org/sites/default/files/180711_final_draft_0.pdf.
100. Global migration, by the numbers: who migrates, where they go and why. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2020/01/iom-global-migration-report-international-migrants-2020>.
101. Haas de H. A theory of migration: the aspirations-capabilities framework. Comparative Migration Studies. 2021. № 9:8. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7902564>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Вихідні дані для інтегрального оцінювання соціально-економічного розвитку України та моделювання впливу міграційних процесів на параметри соціально-економічного розвитку України (2010-2020 рр.)

Роки	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Показники	<i>Соціально-демографічна стабільність</i>										
Загальний коефіцієнт народжуваності (на 10 тис. населення)	108,0	109,5	113,6	110,1	132,5	96,1	93,0	85,7	79,5	73,5	70,3
Загальний коефіцієнт смертності (на 10 тис. населення)	152,6	145,7	145,9	146,0	147,0	138,8	136,8	135,1	139,0	138,3	147,8
Середня очікувана тривалість життя при народженні, роки	70,4	71,0	71,2	71,4	71,4	71,4	71,7	72,0	71,8	72,0	71,4
Рівень шлюбності (зареєстрованих шлюбів на 10 тис. населення)	66,4	77,7	60,8	66,6	68,6	69,8	53,8	58,7	54,0	56,6	40,2
Коефіцієнт демографічного навантаження у розрахунку (на 1 тис. населення відповідного віку)	425,0	419,0	421,0	425,0	432,0	443,0	452,0	462,0	470,0	475,0	480,0
Частка міського населення	68,7	68,8	68,9	69,0	69,1	69,2	69,2	69,3	69,3	69,5	69,6
	<i>Індикатори соціального розвитку</i>										
Середній розмір державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, дол. США	102,8	133,5	182,4	212,9	161,7	95,4	87,0	96,3	102,8	119,9	133,3

Кількість студентів вищих навчальних закладів, у розрахунку на 10 тис. населення	488,6	488,6	454,3	425,7	404,0	357,6	360,9	349,3	347,0	328,4	249,0

Витрати місцевих бюджетів на забезпечення функціонування сфери охорони здоров'я у розрахунку на 1 особу, дол. США	97,8	105,8	128,9	133,4	90,1	63,5	57,7	75,4	81,1	82,7	45,2
Витрати місцевих бюджетів на соціальний захист та соціальне забезпечення у розрахунку на 1 особу, дол.	93,0	110,2	132,3	150,8	107,8	75,3	95,5	124,5	126,5	95,0	21,3
Витрати місцевих бюджетів на функціонування закладів освіти у розрахунку на 1 особу відповідного віку, дол.	402,7	472,4	578,5	617,6	422,9	278,9	273,8	386,8	490,3	595,8	622,2
Кількість пенсіонерів усіх категорій у розрахунку на 1 тис. населення	300,1	302,9	299,7	298,1	282,5	287,0	280,2	276,0	271,4	269,7	266,6
<i>Ринок праці та сфера зайнятості</i>											
Рівень безробіття, %	8,2	8,0	7,6	7,3	9,3	9,1	9,3	9,5	8,8	8,2	9,2
Рівень прийому працівників, % до середньооблікової кількості штатних працівників	25,0	28,3	26,1	26,6	22,8	24,0	26,2	30,5	29,2	28,3	24,9
Навантаження на вакантний попит, осіб	9,0	9,0	11,0	11,0	14,0	19,0	11,0	7,0	6,0	6,0	11,0
Середньомісячна номінальна заробітна плата, дол. США	283,5	332,3	380,6	410,6	292,8	192,1	202,9	267,1	325,9	406,2	429,9
Заборгованість із виплати заробітної плати, дол. США у розрахунку на одного зайнятого	7,5	6,0	5,4	4,9	4,2	2,8	2,7	3,2	3,8	4,7	5,5
Рівень економічної активності населення, %	48,0	48,2	48,2	48,3	46,3	42,2	42,1	42,0	42,4	43,0	42,5

Неформальна зайнятість, % до кількості зайнятого населення	22,9	23,1	22,9	23,6	25,1	26,2	24,3	22,9	21,6	20,9	20,3
Середня тривалість пошуку роботи безробітними, міс.	7,0	6,0	6,0	6,0	5,0	7,0	7,0	7,0	6,0	5,0	6,0
<i>Якість життя населення</i>											
Наявний дохід населення (у розрахунку на одну особу), дол. США	2329	2716	3155	3343	2254	1456	1451	1777	2148	2676	2721
Індекс споживчих цін, % до попереднього року	109,1	104,6	99,8	100,5	124,9	143,3	112,4	113,7	109,8	104,1	105,0
Частка населення із середньодушовими еквівалентними грошовими доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму	15,6	13,7	14,1	13,4	14,3	11,1	10,2	6,8	4,3	2,6	2,9
Забезпеченість населення житлом (м ² на 1 особу)	23,7	23,9	24,2	24,3	22,5	22,7	22,9	23,2	23,5	24,1	24,3
Покриття витрат доходами населення	1,2	1,1	1,1	1,1	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
Викиди шкідливих речовин, т на 10 тис. осіб	940,9	1000,4	994,2	988,9	779,0	666,9	721,3	608,4	593,4	585,2	536,3
Кількість виявлених злочинів на 10 тис. осіб	103,2	105,8	91,0	118,0	118,0	130,5	138,5	123,0	115,0	105,5	86,3
<i>Сталий економічний розвиток</i>											
Прямі іноземні інвестиції (у розрахунку на одну особу), дол. США	900,1	1011,0	1132,8	1244,3	1326,9	769,7	806,8	791,7	772,5	924,9	831,8
Капітальні інвестиції (у розрахунку на одну особу), дол. США	522,8	698,4	790,7	724,7	429,3	291,9	329,5	396,8	503,4	574,6	451,6
Валовий регіональний продукт (у розрахунку на одну особу), дол. США	3018	3631,1	4064,6	4249,3	3104,7	2125	2188	2638	3097	3662	3392

Кількість малих підприємств (у розрахунку на 10 тис. населення)	78,0	78,0	75,6	82,1	75,5	76,5	68,2	76,0	80,3	86,2	85,2
Співвідношення обсягів реалізованої продукції малими підприємствами до кількості зайнятих працівників, дол США	33,7	37,1	41,7	42,3	35,2	27,2	29,0	33,6	39,6	40,8	44,3
Інтенсивність податкових надходжень до місцевих бюджетів від зайнятого населення, у розрахунку на одного зайнятого, дол. США	320,4	335,8	377,6	398,3	288,4	152,9	189,9	257,5	310,5	386,3	409,3
Інтенсивність податкових надходжень до місцевих бюджетів від підприємницької діяльності, у розрахунку на одне підприємство, дол. США	130,7	118,1	150,8	216,5	62,9	570,2	751,1	720,7	960,7	1040	970,1
Покриття експортом імпорту	0,9	0,8	0,8	0,8	1,0	1,0	0,9	0,9	0,8	0,8	1,0

Додаток Б

Вихідні дані для інтегрального оцінювання соціально-економічного розвитку регіонів України та моделювання впливу міграційних процесів на параметри соціально-економічного розвитку регіонів України (2010,2019 та 2020 рр.)

*Таблиця
Б.1*

Показники народжуваності, смертності, середньої очікуваної тривалості життя при народженні, рівня шлюбності (2010, 2019 та 2020 рр.)

Регіони	Загальний коефіцієнт народжуваності (на 10 тис. населення)			Загальний коефіцієнт смертності (на 10 тис. населення)			Середня очікувана тривалість життя при народженні, роки			Рівень шлюбності (зареєстрованих шлюбів на 10 тис. населення)		
	2010	2019	2020	2010	2019	2020	2010	2019	2020	2010	2019	2020
Вінницька	106	76	75	161	155	165	71,5	72,7	72,2	67	60	41
Волинська	143	101	101	139	129	139	70,6	71,9	71,3	67	59	45
Дніпропетровська	106	71	67	163	160	175	69,2	71,1	70,2	66	63	44
Житомирська	114	79	76	166	164	176	69,2	70,3	69,7	64	59	40
Закарпатська	147	104	108	120	124	134	70,2	71,0	70,5	68	60	47
Запорізька	100	68	63	158	164	175	70,5	71,4	70,8	64	57	42
Івано-Франківська	118	88	86	127	128	141	72,5	73,6	72,8	68	56	44
Київська	115	80	80	165	161	176	69,5	70,5	69,7	74	72	50
Кіровоградська	104	68	65	174	164	179	69,0	71,2	70,1	58	51	35
Львівська	112	87	84	128	130	145	72,6	73,5	72,4	66	60	46
Миколаївська	108	71	69	158	152	159	68,7	71,3	71,0	64	58	39
Одеська	120	88	87	151	139	147	69,0	71,4	71,3	72	70	52
Полтавська	95	65	63	175	164	178	70,4	71,9	71,2	64	58	39
Рівненська	148	107	106	130	123	135	70,8	72,0	71,2	69	58	45
Сумська	89	60	57	173	162	179	70,4	72,4	71,2	58	50	33
Тернопільська	109	76	76	144	142	153	72,8	73,7	73,1	67	55	44
Харківська	95	68	63	152	152	167	71,2	71,8	71,1	64	63	45
Херсонська	114	81	75	151	155	167	69,3	70,8	70,1	62	59	41
Хмельницька	108	79	78	157	154	167	71,4	72,6	71,8	67	55	40
Черкаська	97	64	61	169	164	175	70,9	72,2	71,8	62	55	39
Чернівецька	122	92	90	130	123	141	72,6	74,1	72,8	73	58	42
Чернігівська	91	61	60	196	186	198	69,2	70,7	70,1	58	52	38
м. Київ	115	110	103	103	112	122	73,7	74,0	73,5	80	95	63

Таблиця
Б.2

Показники демографічного навантаження у розрахунку на 1 тис. населення, частки міського населення, середнього розміру державної соціальної допомогималозабезпеченим сім'ям, кількості студентів вищих навчальних закладів (2010, 2019 та 2020 рр.)

	Коефіцієнт демографічного навантаження у розрахунку (на 1 тис. населення відповідного віку)			Частка міського населення (% до наявного населення)			Середній розмір державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, дол. США у розрахунку на одну сім'ю			Кількість студентів вищих навчальних закладів, у розрахунку на 10 тис. населення		
	2010	2019	2020	2010	2019	2020	2010	2019	2020	2010	2019	2020
Вінницька	489	497	498	49	52	52	72	149	214	309	267	256
Волинська	474	488	490	52	52	52	148	147	164	324	233	201
Дніпропетровська	420	482	487	83	84	84	54	91	103	513	340	262
Житомирська	480	494	496	58	59	59	84	115	123	346	223	186
Закарпатська	426	466	468	37	37	37	154	180	176	228	172	161
Запорізька	412	478	485	77	77	77	71	118	130	573	392	292
Івано-Франківська	451	456	457	43	44	44	139	99	123	397	258	236
Київська	438	479	484	61	62	62	69	106	119	235	140	105
Кіровоградська	462	500	503	62	63	64	83	109	120	282	143	125
Львівська	431	454	456	61	61	61	133	125	141	618	460	381
Миколаївська	413	471	476	68	69	69	85	131	125	367	263	242
Одеська	412	485	490	67	67	67	86	162	136	597	401	316
Полтавська	441	471	476	61	62	63	64	93	107	437	302	247
Рівненська	472	493	494	48	48	48	215	150	175	432	261	211
Сумська	424	458	465	67	69	70	62	89	108	445	290	178
Тернопільська	468	459	457	44	45	46	102	130	139	507	381	274
Харківська	381	444	449	80	81	81	77	102	108	928	621	469
Херсонська	420	474	482	61	61	61	72	108	122	354	241	203
Хмельницька	472	492	495	55	57	58	78	107	122	382	238	203
Черкаська	460	486	491	56	57	57	96	102	114	407	303	274
Чернівецька	450	462	465	42	43	43	139	165	188	413	295	248
Чернігівська	478	497	502	63	65	66	105	105	126	294	178	132
м. Київ	334	459	467	100	100	100	96	81	95	1981	1151	873

Табли

ця Б.3 Показники витрат місцевих бюджетів на забезпечення функціонування сфери охорони здоров'я, соціальний захист та соціальне забезпечення у розрахунку на

1 особу, витрати місцевих бюджетів на функціонування закладів освіти у розрахунку на 1 особу відповідного віку, кількість пенсіонерів усіх категорій у розрахунку на 1 тис. населення (2010, 2019 та 2020 рр.)

	Витрати місцевих бюджетів на забезпечення функціонування сфери охорони здоров'я у розрахунку на 1 особу, дол			Витрати місцевих бюджетів на соціальний захист та соціальне забезпечення у розрахунку на 1 особу, дол.			Витрати місцевих бюджетів на функціонування закладів освіти у розрахунку на 1 особу відповідного віку, дол.			Кількість пенсіонерів усіх категорій у розрахунку на 1 тис. населення		
	2010	2019	2020	2010	2019	2020	2010	2019	2020	2010	2019	2020
Вінницька	92,8	89,9	50,1	94,3	102	19	415	628	662	317	297	294
Волинська	93,3	75,8	37,4	127	122	14,8	415	606	643	277	257	253
Дніпропетровська	102,0	94,1	55,2	88,6	90,7	23,6	396	657	665	309	296	292
Житомирська	96,7	80,7	37,7	108	118	21,4	433	645	669	326	309	307
Закарпатська	89,4	76,8	33,9	109	107	13,8	411	568	618	236	215	210
Запорізька	102,0	103	51,6	87,7	89	19,2	417	690	720	307	314	311
Івано-Франківська	104,0	79,2	36,8	109,0	114	14,2	384	562	602	270	256	252
Київська	102,0	95,4	57,2	97,3	111	25,8	428	685	723	327	313	307
Кіровоградська	94,2	90,7	45,1	98,9	114	24,2	442	693	721	312	291	288
Львівська	89,4	81,5	41,5	96,6	99	20,4	396	562	585	280	272	269
Миколаївська	93,0	81,0	38,8	95,9	101	21,4	429	665	689	292	277	274
Одеська	90,6	84,8	45,6	93,0	93,4	22,5	352	550	572	274	252	248
Полтавська	98,5	72,3	56,7	94,4	108	29	434	726	724	318	309	307
Рівненська	92,9	77,5	36,1	124	131	15,5	391	570	608	272	254	251
Сумська	96,2	85,0	41,9	90,4	108	22,9	424	668	699	318	308	306
Тернопільська	90,4	75,9	36,2	100	107	17,2	414	604	626	287	273	269
Харківська	93,3	80,8	43,9	84,9	93,8	22,2	385	568	584	294	296	292
Херсонська	94,8	79,1	38,6	92,2	97,5	16,2	451	670	693	287	274	270
Хмельницька	94,1	88,1	38,5	101	112	21,7	466	648	674	322	320	319
Черкаська	100,0	93,3	49,9	96,1	121	25,3	449	670	705	332	339	340
Чернівецька	92,1	78,7	34,2	99,7	111	14,8	390	577	584	266	244	238
Чернігівська	100,0	88,9	45,7	94,3	117	29,4	442	694	718	345	329	326
м. Київ	110,0	147	99,0	69,3	106	49,6	438	763	823	262	260	257

Таблиця
Б.4

Показники рівня безробіття та прийому працівників,
навантаження на вакантний попит та середньомісячна
номінальна заробітна плата (2010, 2019 та 2020 рр.)

	Рівень безробіття, %			Рівень прийому працівників, % до середньооблікової кількості штатних працівників			Навантаження на вакантний попит, осіб			Середньомісячна номінальна заробітна плата (у середньому на одного штатного працівника), дол. США		
	2010	2019	2020	2010	2019	2020	2010	2019	2020	2010	2019	2020
Вінницька	10,0	9,4	10,3	27,6	30,4	25,4	49,0	26,0	20,0	224,6	359,9	381,9
Волинська	8,5	10,6	11,9	24,0	25,5	24,8	17,0	3,0	10,0	213,2	335,3	343,3
Дніпропетровська	7,1	7,7	8,2	24,9	28,9	24,8	5,0	4,0	6,0	298,5	416,1	433,3
Житомирська	9,8	9,6	10,5	22,7	27,3	25,6	13,0	7,0	11,0	224,9	330,0	355,0
Закарпатська	8,7	9,1	10,1	21,9	21,7	19,7	15,0	4,0	16,0	232,6	356,1	378,1
Запорізька	7,5	9,5	10,4	23,8	26,5	22,1	17,0	17,0	45,0	275,6	405,6	428,6
Івано-Франківська	8,2	7,2	8,0	17,3	23,1	20,8	74,0	7,0	22,0	242,8	341,2	370,2
Київська	7,3	5,9	6,6	28,7	33,1	30,2	5,0	3,0	5,0	289,2	425,8	440,9
Кіровоградська	8,9	11,0	12,1	25,2	29,8	25,3	31,0	7,0	18,0	228,7	323,5	356,2
Львівська	7,8	6,5	7,3	19,1	25,4	22,2	12,0	3,0	9,0	244,6	358,8	382,0
Миколаївська	8,4	9,3	10,3	27,2	28,0	23,5	18,0	11,0	25,0	267,4	386,1	423,4
Одеська	6,1	5,9	6,9	27,8	33,5	27,9	8,0	5,0	9,0	257,8	357,8	383,4
Полтавська	9,7	10,6	11,7	25,3	28,7	24,9	20,0	7,0	18,0	264,9	381,0	401,3
Рівненська	11,4	8,3	9,1	20,6	21,8	18,8	25,0	7,0	12,0	247,0	347,0	380,3
Сумська	10,6	7,7	8,9	22,9	24,9	24,9	31,0	10,0	12,0	235,1	332,0	363,0
Тернопільська	10,5	10,0	11,1	24,0	24,1	22,1	21,0	10,0	25,0	209,1	320,2	348,1
Харківська	7,2	5,0	5,9	24,2	27,1	23,2	10,0	4,0	9,0	259,6	351,4	369,7
Херсонська	8,6	9,6	10,8	28,2	27,7	26,1	10,0	24,0	34,0	218,4	316,8	347,0
Хмельницька	8,6	8,0	9,4	23,5	27,0	23,3	53,0	10,0	20,0	225,1	335,6	366,2
Черкаська	9,9	8,3	9,2	28,7	31,3	27,5	89,0	40,0	48,0	231,2	342,0	363,4
Чернівецька	8,5	6,9	8,4	24,3	26,4	21,8	16,0	4,0	12,0	223,3	312,2	340,0
Чернігівська	10,5	10,2	11,3	22,8	26,1	23,5	21,0	9,0	19,0	215,6	317,6	346,0
м. Київ	5,8	5,8	6,6	29,2	32,6	29,2	0,3	1,0	3,0	432,4	610,5	633,8

Таблиця
Б.5

Показники заборгованості із виплати заробітної плати, рівня економічної активності населення, неформальної зайнятості, середньої тривалості пошуку роботи безробітними (2010, 2019 та 2020 рр.)

	Заборгованість із виплати заробітної плати, дол. США у розрахунку на одного зайнятого			Рівень економічної активності населення, %			Неформальна зайнятість, % до кількості зайнятого населення			Середня тривалість пошуку роботи безробітними, міс.		
	2010	2019	2020	2010	2019	2020	2010	2019	2020	2010	2019	2020
Вінницька	3,4	0,8	1,2	46,9	47,0	46,7	32,6	27,2	29,1	6	6	7
Волинська	4,0	2,9	3,6	45,7	41,1	40,8	31,9	26,4	29,8	6	6	6
Дніпропетровська	1,9	9,7	9,6	49,6	48,0	47,7	14,0	14,5	15,3	9	6	7
Житомирська	5,7	0,8	1,0	48,4	47,5	46,0	29,6	22,2	21,3	6	4	4
Закарпатська	3,1	0,3	0,5	46,7	44,6	44,3	36,7	20,0	16,0	5	3	3
Запорізька	8,0	5,2	6,2	49,4	48,3	47,7	23,4	21,9	23,2	7	7	8
Івано-Франківська	1,9	2,5	2,3	41,9	45,2	44,2	30,9	37,3	37,2	7	5	5
Київська	4,1	7,3	7,7	47,5	46,2	45,8	13,6	10,4	6,8	8	5	6
Кіровоградська	17,5	1,1	1,6	46,7	46,0	45,6	22,5	18,0	17,0	7	5	7
Львівська	7,4	4,8	2,5	46,7	45,7	45,1	22,0	12,8	10,2	8	5	6
Миколаївська	13,3	3,0	4,2	49,4	48,9	48,7	30,6	33,5	34,5	6	6	6
Одеська	3,2	1,8	3,1	46,6	45,6	45,2	23,7	23,9	25,7	5	4	7
Полтавська	5,1	3,4	6,7	47,8	47,5	47,1	19,7	11,4	10,3	9	5	7
Рівненська	2,2	0,4	1,0	46,2	45,9	45,2	39,3	43,6	44,8	5	5	5
Сумська	11,4	26,0	26,7	47,7	49,5	48,2	27,6	25,7	22,0	7	6	5
Тернопільська	2,4	2,5	2,9	44,4	44,5	44,0	45,0	30,2	31,5	7	4	6
Харківська	12,7	11,2	13,7	49,4	49,9	49,3	16,0	10,9	9,6	6	6	8
Херсонська	4,4	2,0	2,5	49,0	48,8	48,2	38,6	38,3	36,9	4	5	5
Хмельницька	4,1	0,4	0,9	47,8	45,6	45,2	30,6	22,4	21,0	5	6	6
Черкаська	4,3	3,3	4,2	48,6	48,4	47,6	32,4	17,0	17,3	6	5	8
Чернівецька	1,0	0,0	0,1	46,2	46,9	46,4	54,8	49,4	47,7	7	6	5
Чернігівська	5,6	1,1	1,7	48,6	48,6	47,8	30,8	16,0	16,0	8	4	5
м. Київ	10,4	5,7	9,3	52,8	49,5	49,2	4,0	13,2	12,8	9	7	9

Таблиця
Б.6

Показники наявного доходу населення у розрахунку на одну особу, індексуспоживчих цін, частки населення із середньодушовими еквівалентними грошовими доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму та забезпеченості населення житлом у м² загальної площі на одну особу (2010, 2019 та 2020 рр.)

	Наявний дохід населення (у розрахунку на одну особу), дол. США			Індекс споживчих цін, % до попереднього року			Частка населення із середньодушовими еквівалентними грошовими доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму, %			Забезпеченість населення житлом (м ² загальної площі на одну особу)		
	2010	2019	2020	2010	2019	2020	2010	2019	2020	2010	2019	2020
Вінницька	2018	2535	2622	107,0	102,4	102,9	22,1	1,7	1,9	26,7	31,4	32,0
Волинська	1803	2089	2100	108,1	104,9	105,8	31,5	5,2	5,8	21,3	24,5	24,8
Дніпропетровська	2613	3446	3416	109,3	103,7	104,5	8,6	2,1	2,3	23,6	25,4	26,2
Житомирська	1988	2421	2492	108,9	103,6	104,6	24,8	4,3	4,8	26,0	28,0	28,0
Закарпатська	1600	1852	1894	108,5	104,3	105,7	26,5	0,6	0,7	22,7	26,0	26,3
Запорізька	2548	2944	3040	109,7	103,2	104,2	12,2	1,8	2,0	22,6	24,3	24,3
Івано-Франківська	1891	2187	2236	108,3	104,5	105,6	23,3	1,9	2,1	23,7	28,1	28,5
Київська	2459	2950	2940	107,9	104,4	105,2	8,4	0,5	0,6	31,9	37,0	36,4
Кіровоградська	1943	2262	2354	108,5	103,6	105,3	19,2	7,3	8,1	24,3	27,3	27,8
Львівська	2081	2607	2639	109,7	104,2	105,3	19,5	1,1	1,2	21,3	24,6	25,8
Миколаївська	2141	2504	2533	110,0	103,8	104,9	10,5	1,5	1,7	21,9	22,7	22,7
Одеська	2051	2914	2973	110,5	103,9	104,4	17,0	1,2	1,3	22,4	24,7	25,0
Полтавська	2267	2819	2876	108,4	104,5	103,7	17,0	1,1	1,2	24,8	26,2	26,1
Рівненська	1844	2164	2182	108,3	104,4	105,3	32,4	2,7	3,0	21,2	25,3	24,2
Сумська	2127	2552	2638	108,9	104,8	104,8	20,7	4,9	5,4	23,8	26,6	26,9
Тернопільська	1742	1956	2061	108,5	104,2	103,7	30,8	5,0	5,5	23,4	27,5	27,8
Харківська	2325	2575	2716	109,0	104,8	105,2	8,4	1,7	1,9	23,1	24,8	25,5
Херсонська	1875	2250	2340	110,6	103,3	105,6	25,6	4,6	5,1	23,8	25,7	26,1
Хмельницька	1989	2281	2404	109,6	104,4	104,9	20,7	7,6	8,4	25,0	30,1	30,6
Черкаська	1987	2308	2383	109,0	103,2	105,9	16,2	1,0	1,1	26,3	29,2	29,2
Чернівецька	1702	1902	1998	108,2	103,8	105,5	18,5	7,4	8,2	22,6	25,5	25,7
Чернігівська	2095	2321	2408	109,5	104,3	105,2	14,1	5,5	6,1	27,0	30,7	31,0

Таблиця
Б.7

Показники покриття витрат доходами населення, викидів шкідливих речовин на 10 тис. населення та кількості виявлених злочинів на 10 тис. населення (2010, 2019 та 2020 рр.)

	Коефіцієнт покриття витрат доходами населення			Викиди шкідливих речовин, т на 10 тис. населення			Кількість виявлених злочинів на 10 тис. населення		
	2010	2019	2020	2010	2019	2020	2010	2019	2020
Вінницька	1,2	1,0	1,0	625,8	642,0	508,7	77,4	76,2	65,4
Волинська	1,1	1,0	1,0	79,1	51,3	49,5	79,7	101,0	94,5
Дніпропетровська	1,3	1,1	1,0	2788,7	1807,6	1692,4	146,9	132,3	95,3
Житомирська	1,3	1,0	1,0	143,5	104,6	98,2	78,6	105,3	89,3
Закарпатська	1,1	0,9	0,9	139,6	29,5	26,4	54,0	93,7	71,4
Запорізька	1,2	1,0	1,0	1204,0	1022,0	927,3	152,9	135,3	111,4
Івано-Франківська	1,2	1,0	1,0	1225,9	1495,6	1028,9	41,2	56,7	49,0
Київська	1,2	0,8	0,8	621,0	475,6	373,2	95,6	96,7	87,5
Кіровоградська	1,3	1,0	1,0	146,0	136,3	115,5	117,0	137,3	116,7
Львівська	1,2	1,0	1,0	444,4	353,2	303,4	67,3	103,6	81,8
Миколаївська	1,2	1,0	1,0	181,2	107,5	100,5	105,9	157,0	128,5
Одеська	1,0	0,9	1,0	122,2	139,1	179,5	103,0	103,4	93,3
Полтавська	1,3	1,0	1,0	487,4	365,9	332,1	108,7	137,8	113,2
Рівненська	1,2	1,0	1,0	112,0	85,7	87,8	64,1	89,5	82,6
Сумська	1,4	1,1	1,1	271,7	201,9	197,0	90,8	101,9	93,0
Тернопільська	1,3	1,0	1,0	170,3	90,2	91,8	48,9	64,6	59,6
Харківська	1,0	0,9	0,9	549,9	399,3	355,6	101,8	119,0	98,5
Херсонська	1,2	0,9	0,9	48,6	172,4	174,1	112,2	151,3	124,5
Хмельницька	1,2	0,9	0,9	143,6	161,1	145,7	81,1	79,2	49,9
Черкаська	1,2	0,9	0,9	474,3	431,9	433,7	74,4	113,3	84,3
Чернівецька	1,1	0,9	0,9	42,0	26,6	20,0	73,0	80,8	70,0
Чернігівська	1,3	1,0	1,0	429,4	275,4	212,4	86,1	139,4	110,9
м. Київ	1,0	1,1	1,1	102,4	75,4	86,0	128,7	182,0	132,5

Таблиця
Б.8

Показники прямих іноземних інвестицій, капітальних інвестицій та валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу, кількості малих підприємств, що припадає на 10 тис. населення (2010, 2019 та 2020 рр.)

	Прямі іноземні інвестиції (у розрахунку на одну особу), дол. США			Капітальні інвестиції (у розрахунку на одну особу), дол. США			Валовий регіональний продукт (у розрахунку на одну особу), дол. США			Кількість малих підприємств (у розрахунку на 10 тис. населення)		
	2010	2019	2020	2010	2019	2020	2010	2019	2020	2010	2019	2020
Вінницька	112,2	387,4	249,9	271,4	391,9	328,2	1806,0	3217,2	2915,6	44,7	62,3	60,3
Волинська	320,6	313,4	240,9	214,7	474,3	328,7	1753,5	2832,0	2640,3	46,6	57,1	55,1
Дніпропетровська	2108	1701	1475,5	603,2	811,8	688,0	4373,8	4733,1	4170,3	76,9	93,0	92,8
Житомирська	185,7	331,0	266,6	197,7	269,9	286,1	1841,7	2717,7	2494,7	45,3	56,5	54,9
Закарпатська	291,9	204,2	193,3	223,0	287,6	150,5	1547,1	1890,6	1711,5	43,8	48,6	50,8
Запорізька	507,1	1017	851,4	555,5	339,3	342,7	2981,1	3539,1	3212,2	76,3	88,3	87,6
Івано-Франківська	460,1	283,9	402,1	399,8	262,7	172,3	1866,7	2447,3	2231,2	53,0	60,2	56,8
Київська	887,1	741,4	735,8	830,3	1097	680,8	3294,0	4768,4	4394,0	82,4	112,7	107,9
Кіровоградська	81,5	157,2	188,4	263,9	321,1	270,0	1957,4	3010,3	2608,9	62,8	88,7	87,9
Львівська	470,6	662,8	639,3	436,8	477,6	350,1	2060,7	3296,4	3231,9	75,8	77,0	79,1
Миколаївська	137,1	236,1	318,8	469,7	431,5	316,4	2555,0	3178,1	2815,6	90,8	105,5	99,4
Одеська	436,0	559,0	470,7	512,7	342,9	335,1	2840,9	3207,4	2952,6	99,7	104,6	103,3
Полтавська	301,9	1346	1411,6	530,6	638,8	676,5	3736,6	5200,5	4905,8	59,4	77,2	75,7
Рівненська	267,0	207,5	229,5	211,9	225,4	182,1	1737,2	2256,8	2147,5	41,0	48,3	49,1
Сумська	208,7	351,6	321,9	236,2	278,5	251,7	1979,7	2730,2	2738,7	42,4	53,9	53,5
Тернопільська	61,2	43,8	47,4	248,0	342,0	261,6	1476,0	2121,6	1968,6	40,6	45,9	46,6
Харківська	754,0	359,8	344,1	367,9	331,9	283,8	2978,8	3592,7	3338,8	88,7	89,0	90,2
Херсонська	181,0	185,0	155,6	218,4	463,5	261,2	1807,8	2320,9	2130,4	62,3	79,4	76,4
Хмельницька	165,1	123,0	94,8	279,2	323,6	315,2	1714,0	2550,0	2464,6	45,3	58,9	57,7
Черкаська	172,4	176,4	176,7	276,5	367,4	284,1	2183,1	3338,9	3011,4	52,2	76,5	73,9
Чернівецька	68,3	69,3	61,9	238,9	175,6	136,9	1378,4	1785,4	1600,1	56,2	44,6	44,3
Чернігівська	80,4	460,5	455,0	215,8	338,8	299,9	1941,4	3022,3	2880,7	42,7	60,1	59,1
м. Київ	6885	6105	5370	2424	2788	2039	8874	12418	11547	294,6	330,2	327,5

Таблиця
Б.9

Показники співвідношення обсягів реалізованої продукції малими підприємствами до кількості зайнятих працівників, інтенсивності податкових надходжень до місцевих бюджетів від зайнятого населення у розрахунку на одного зайнятого, інтенсивності податкових надходжень до місцевих бюджетів від підприємницької діяльності у розрахунку на одне підприємство, покриття експортом імпорту (2010, 2019 та 2020 рр.)

	Співвідношення обсягів реалізованої продукції малими підприємствами до кількості зайнятих працівників, дол США			Інтенсивність податкових надходжень до місцевих бюджетів від зайнятого населення, у розрахунку на одного зайнятого, дол. США			Інтенсивність податкових надходжень до місцевих бюджетів від підприємницької діяльності, у розрахунку на одне підприємство, дол. США			Коефіцієнт покриття експортом імпорту		
	2010	2019	2020	2010	2019	2020	2010	2019	2020	2010	2019	2020
Вінницька	21,2	36,7	38,5	223,7	357,3	373,5	119,6	535,3	533,3	1,6	2,3	2,6
Волинська	18,4	36,9	41,4	186,8	327,8	347,0	101,9	397,3	436,7	0,8	0,5	0,5
Дніпропетровська	44,2	46,6	47,0	360,0	474,1	495,2	311,8	2165	1587	1,5	1,4	1,6
Житомирська	17,6	32,0	34,4	218,1	332,0	361,0	140,1	446,0	406,6	0,9	1,3	1,4
Закарпатська	14,7	25,5	27,7	172,8	247,4	258,0	82,0	267,2	274,2	0,9	1,0	1,3
Запорізька	28,7	34,4	36,2	318,7	411,8	435,2	271,6	832,2	870,8	2,4	2,0	2,5
Івано-Франківська	21,1	26,6	31,0	204,3	250,0	275,5	32,8	287,7	391,7	0,8	1,1	1,2
Київська	33,8	44,0	47,0	329,5	483,4	510,1	105,9	665,6	684,0	0,4	0,5	0,5
Кіровоградська	24,5	37,5	39,1	236,7	371,4	393,4	26,9	202,9	233,7	1,8	2,8	3,8
Львівська	19,2	36,5	40,6	250,7	365,9	387,0	144,8	560,3	512,3	0,5	0,7	0,8
Миколаївська	27,9	37,7	37,4	255,7	350,4	381,6	90,9	417,6	377,6	1,8	2,2	3,2
Одеська	35,7	39,2	40,6	287,5	363,8	380,2	181,2	435,1	429,7	0,5	0,7	0,9
Полтавська	31,0	36,0	40,3	323,6	460,4	477,7	153,2	1367	1103	2,1	1,6	1,9
Рівненська	15,1	27,4	31,6	221,3	280,0	307,7	72,9	346,3	360,4	0,9	1,2	1,3
Сумська	17,0	29,5	35,8	249,0	326,9	359,4	117,0	660,5	522,1	1,6	1,4	1,2
Тернопільська	15,8	29,9	31,7	180,4	275,1	298,3	175,0	284,2	389,3	0,6	1,0	1,3
Харківська	32,5	37,8	42,8	280,3	352,9	370,7	48,7	511,5	445,5	0,8	0,8	1,0
Херсонська	27,3	32,3	35,9	191,9	266,4	290,3	113,9	331,5	287,9	2,2	0,7	0,9
Хмельницька	17,5	27,3	30,3	207,2	329,5	356,3	100,6	275,1	364,9	0,6	1,1	1,3
Черкаська	24,2	37,3	38,1	235,3	329,7	350,2	152,3	310,5	356,3	1,8	1,8	1,2
Чернівецька	15,5	23,8	26,0	165,8	202,6	219,2	227,0	232,1	232,0	0,9	1,0	1,2
Чернігівська	18,8	32,3	35,5	218,7	333,1	366,3	127,2	275,7	451,3	0,9	1,9	2,5
м. Київ	56,3	54,4	60,5	928,7	646,0	668,9	58,7	1940	1882	0,4	0,5	0,6

